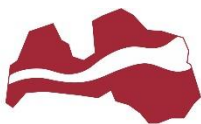

Ieslodzījuma vietu pārvalde

NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Ieslodzījuma vietu pārvaldes
ESF projekts Nr. 9.1.3.0/16/I/001
“Resocializācijas sistēmas efektivitātes paaugstināšana”

PĒTĪJUMS

**Resocializācijas programmu akreditācijas sistēmas izveide:
ārvalstu resocializācijas programmu akreditācijas sistēmu izpēte**

Pētījuma saistītās projekta aktivitātes: 1.1., 1.1.1., 1.1.2., 1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3.

Pētniece: Kristīne Kunšteina

Pētniece: Gundega Rudzīte

Vadošā pētniece: Krista Skara

Rīga, 2018

Saturs

Izmantotie saīsinājumi	4
Ievads.....	5
1. Teorētiskā bāze	7
1.1. Loģiskais modelis	7
1.2. Uzvedības teorijas un uzvedības pārmaiņu teorijas/modeli.....	7
1.2.1. Biheiviorālā teorija	8
1.2.2. Kognitīvi Biheiviorālā teorija	9
1.2.3. Transteorētiskais/Pārmaiņu posmu modelis	10
1.2.3.1. Transteorētiskā/Pārmaiņu posmu modeļa pārmaiņu posmi.....	11
1.2.3.2. Transteorētiskā/Pārmaiņu posma modeļa pārmaiņu procesi	14
1.2.3.3. Transteorētiskais/Pārmaiņu posmu modelis darbā ar likumpārkāpējiem .	17
1.2.4. Plānotās uzvedības un Pārdomātās rīcības teorija	17
1.2.4.1. Plānotās uzvedības un Pārdomātās rīcības teorija darbā ar likumpārkāpējiem	19
1.2.5. Sociāli kognitīvā teorija	19
1.2.5.1. Sociāli kognitīvā teorija darbā ar likumpārkāpējiem.....	20
1.2.6. Veselības pārliecības modelis.....	21
1.2.6.1. Veselības pārliecības modelis darbā ar likumpārkāpējiem.....	22
1.2.7. Pašnoteikšanās teorija	23
1.2.8. Pašregulācijas teorija	24
1.2.9. Sociālā iemācīšanās teorija	26
1.2.10. Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modelis.....	27
1.2.10.1. Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modeļa galvenie principi .	27
1.3. Efektīvas intervences principi.....	28
1.3.1. "Kas darbojas" principi	28
2. Metode	31
3. Pētījuma ietvaros iegūto datu sistematizēts apkopojums.....	33
3.1. Programmu akreditēšanas vēsture	33
3.2. Programmu, kas tiek akreditētas, klasifikācija	34
3.3. Anglijas un Velsas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma	35
3.3.1. Programmas, kas tiek akreditētas.	35
3.3.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.	36
3.3.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	37
3.3.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana.	44
3.4. Skotijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma	46
3.4.1. Programmas, kas tiek akreditētas	46
3.4.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.	48
3.4.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	49
3.4.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana.	50
3.5. Kanādas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma	52
3.5.1. Programmas, kas tiek akreditētas	52
3.5.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.	53
3.5.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	53
3.5.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana	54
3.6. Somijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma.	56
3.6.1. Programmas, kas tiek akreditētas.	56
3.6.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi	57

3.6.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	57
3.6.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana	58
3.7. Zviedrijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma	59
3.7.1. Programmas, kas tiek akreditētas	59
3.7.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.	59
3.7.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	60
3.7.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana.	64
3.8. Nīderlandes resocializācijas programmu akreditācijas sistēma.....	68
3.8.1. Programmas, kas tiek akreditētas	68
3.8.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.	69
3.8.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	69
3.8.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana.	70
3.9. Norvēģijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma.....	72
3.9.1. Programmas, kas tiek akreditētas	72
3.9.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.	72
3.9.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji	73
3.9.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana	74
3.10. Dānijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma	75
3.10.1. Programmas, kas tiek akreditētas	75
3.10.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi	76
3.10.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	76
3.10.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana.	76
3.11. Lietuvas, Igaunijas un Bulgārijas RP akreditācijas sistēma	78
3.11.1. Lietuva: Tieslietu ministrija: Cietumu departaments	78
3.11.2. Igaunija: Tieslietu ministrija: Cietumu departaments.....	79
3.11.3. Bulgārija: Soda izpildes ģenerāldirektorāts (<i>General Directorate Execution of Sentences</i>)	79
3.12. Latvijas resocializācijas programmu licencēšanas sistēma.	80
4. Kopsavilkums	86
4.1. Programmas, kas tiek akreditētas.....	86
4.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.	87
4.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.	89
4.4. Programmu akreditēšanas procedūra, akreditācijas piešķiršana	91
Secinājumi un priekšlikumi	94
Ārvalstīs realizētās programmas, kuras tiek akreditētas un netiek akreditētas, darbā ar likumpārkāpējiem	97
Izmantoto informatīvo avotu saraksts.....	111
Izmantoto informatīvo avotu saraksts pētījuma teorētiskajā daļā	113

Izmantotie saīsinājumi

IeVP – Ieslodzījuma vietu pārvalde

IeV – Ieslodzījuma vieta

VPD – Valsts probācijas dienests

RNR - Riska, vajadzību un atsaucīgas rīcības modelis (*Risk, Need, and Responsivity Model*)

GLM - Labas dzīves modelis (*The Good Lives Model*)

NVO – Nevalstiskās organizācijas

RVN – riska un vajadzības novērtējums

RP – resocializācijas programma

SUK – Sociālās uzvedības korekcijas programma

KKD – Kanādas korekcijas dienests

EUROPRIS - European Prison Information System (Eiropas ieslodzījuma vietu informācijas sistēma)

Ievads

Daudzās valstīs oficiāli reģistrētais noziedzības līmenis jau kādu laiku rada bažas gan sabiedrībā, gan valsts politikas veidotāju starpā. Tādēļ liela uzmanība un resursi tiek ieguldīti, lai pēģinātu efektīvākos resocializācijas pasākumus, kas veicinātu bijušo ieslodzīto veiksmīgāku resocializācijas procesu un samazinātu atkārtotu likumpārkāpumu veikšanas iespējamību.

Ir secināts, ka soda pasākumi, jo īpaši ieslodzījums, pats par sevi nesniedz rezultātus. Ir nepieciešams veikt papildus dažāda veida intervences, lai mainītu likumpārkāpēja domāšanu un uzvedību. Šī iemesla dēļ daudzas valstis ir veikušas pētījumus un joprojām veic regulāru darbības analīzi, lai atrastu pēc iespējas efektīvākas intervences metodes, kuru izmantošanas rezultātā tiktu samazināts atkārtoti veikto likumpārkāpumu skaits un smagums.

Pētījums tika veikts ESF projekta “Resocializācijas sistēmas efektivitātes paaugstināšana” (Nr. 9.1.3.0/16/I/001) (turpmāk – projekts) ietvaros no 2017. gada aprīļa līdz 2018. gada maijam. Pētījumu veica RP bloka vadošā pētniece Krista Skara un pētniece Kristīne Kunšteina, uzvedības teorijas un uzvedības pārmaiņu teorijas apkopēja un aprakstīja pētniece Gundega Rudzīte.

Saistītās projekta aktivitātes:

1.1. Resocializācijas programmu standarta (tai skaitā rokasgrāmatas) izstrāde

1.1.1. Ārvalstu resocializācijas programmu standarta izpēte, tai skaitā ārvalstu pieredzes apmaiņas organizēšana.

1.1.2. Resocializācijas programmu rokasgrāmatas izstrāde IeVP un VPD darbiniekiem, kas izstrādā un īsteno resocializācijas programmas.

1.2. Resocializācijas programmu akreditācijas sistēmas izveide

1.2.1. Ārvalstu resocializācijas programmu akreditācijas sistēmu izpēte, tai skaitā ārvalstu pieredzes apmaiņas organizēšana.

1.2.2. Esošo resocializācijas programmu akreditācijas sistēmas efektivitātes izvērtēšana un priekšlikumu izstrāde pilnveidošanai.

1.2.3. Programmu akreditācijas sistēmas izveide, tai skaitā licencēšanas kritēriju un metodikas izstrāde un ārvalstu resocializācijas programmu akreditācijas sistēmu izpēte, tai skaitā ārvalstu pieredzes apmaiņas organizēšana.

Pētījuma mērķis: Apzināt esošo situāciju resocializācijas programmu akreditācijas jomā Latvijā un ārvalstīs.

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt literatūrā ievāktu informāciju par ārvalstu praksi resocializācijas programmu akreditācijas jomā.

2. Apkopot informāciju, kas iegūta no Europris informācijas avota.
3. Apkopot informāciju, kas iegūta no dažādu valstu Ieslodzījuma vietu administrācijām un Probācijas dienestu mājas lapām.
4. Apkopot informāciju, kas iegūta no personīgas komunikācijas ar ārvalstu speciālistiem.
5. Apkopot informāciju par situāciju Latvijā, resocializācijas programmu akreditācijas jomā.
6. Veikt kopsavilkumu par dažādu valstu resocializācijas programmu akreditācijas pieredzi, akreditācijas kritērijiem, akreditācijas komisijas darbības principiem un mērķiem.

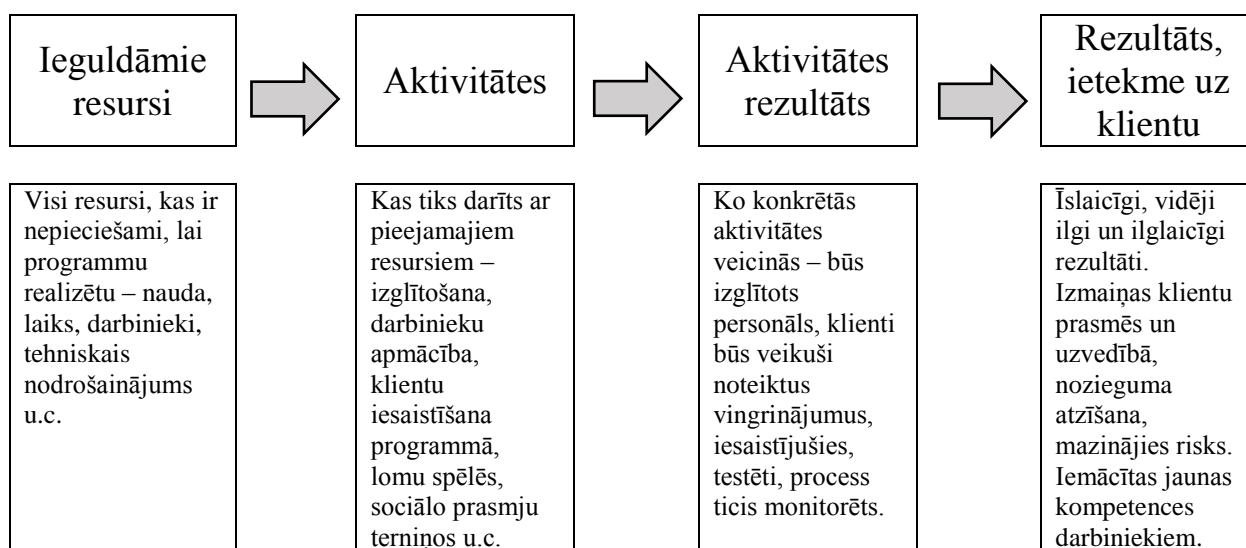
Terminoloģija: ārvalstīs, runājot par programmu kvalitātes nodrošināšanu, tiek lietots temins programmu akreditācija. Latvijā programmas tiek licencētas, bet akreditētas tiek iestādes, kurās licencētās programmas tiek īstenotas.

1. Teorētiskā bāze

Šī pētījums teorētiskā bāze ir veidota tam, lai lasītājam palīdzētu izprast programmas akreditācijā ietvertos konceptus: Loģiskais modelis, Uzvedības teorijas un uzvedības pārmaiņu teorijas/modeli, Efektīvas intervences principi, Kas darbojas principi. Veidojot programmu darbam ar likumpārkāpējiem, ir jāapraksta, kādas izmaiņas ar kādām metodēm klientā tiks panāktas (*theory of change* – pārmaiņu teorijas), kā arī kā programma ir jāveda, lai šīs izmaiņas klientā notiktu. Programmā iekļautajām metodēm ir jābalstās kādos pārbaudītos teorētiskos konceptos, kas pasaka, kādā veidā konkrēta vadītāja rīcība un uzdotie uzdevumi veicinās izmaiņas klientā, viņa uzvedībā un domāšanā. Programmā ir jābūt aprakstītam arī Loģiskajam modelim, kas skaidri izklāsta, kā programma ir jārealizē, kas tajā ir jāiegulda, lai tā panāktu konkrētas izmaiņas klientā. Visas augstāk minētās lietas tiek ņemtas vērā, izvērtējot programmas akreditēšanas procesā.

1.1. Loģiskais modelis

Loģiskais modelis katrai resocializācijas programmai ir nepieciešams, lai tā realizētāji un akreditācijas komisija varētu skaidri redzēt, ar kādām intervencēm kādas izmaiņas klientā ir plānots veicināt. Loģiskais modelis vienkāršā veidā tiek attēlots:

1. attēls. Loģiskais modelis (pielāgots no Listiak & Carich, 2016)

1.2. Uzvedības teorijas un uzvedības pārmaiņu teorijas/modeli

Lai maksimāli palielinātu intervenču efektivitāti, ir nepieciešams izprast uzvedību un uzvedības pārmaiņas: citiem vārdiem sakot, ir nepieciešams teorētiski izprast uzvedības maiņu.

Izprotot uzvedību un uzvedības pārmaiņas, veidojot resocializācijas programmas, ir jāizvēlas atbilstošas teorijas, un jāapraksta, kādas izmaiņas ar kādām metodēm klientā tiks panāktas. Izvēloties teoriju, nevajadzētu paļauties tikai uz faktiem, ka šī teorija ir saprotamāka un/vai iecienītāka, uzmanību nepieciešams pievērst mērķa populācijas īpašajām iezīmēm, uzvedībai un kontekstam (Michie, 2008; Michie et al., 2005).

Uzvedības teorijas parasti ir lineāras un izskaidro iemeslus, kāpēc uzvedība var rasties, aplūkojot vairākus prognozējošos faktorus, to savstarpējās saistības un to, kā tie varētu ietekmēt konkrētas uzvedības iespējamību. Uzvedību pārmaiņu teorijas/modeļi ir cikliskāki, un tie identificē interaktīvās un dinamiskās uzvedības maiņas procesus. Praksē dažreiz ir grūti atšķirt uzvedības teorijas no uzvedības pārmaiņu teorijām/modeļiem, un dažas arī var pieskaitīt pie abām grupām (Davis, Campbell, Hildon, Hobbs, & Michie, 2015).

2015. gadā veiktajā pārskatā par uzvedības un uzvedības pārmaiņu teorijām/modeļiem, tika apkopotas pētījumos atrodamās teorijas/modeļi, un aplūkots šo teoriju/modeļu izmantošanas biežums (teorija/modelis izmantots pētījumos, kas saistīts ar indivīda uzvedības maiņu). Kopā tika identificētas 82 teorijas/modeļi, bet šobrīd pētījumi rāda, ka to ir vēl vairāk, kā arī ne visas šīs teorijas/modeļus izmanto darbā ar likumpārkāpējiem. Turpmāk tekstā tiks uzskaitītas vairāk minētās teorijas/modeļi, kuras izmanto darbā ar likumpārkāpējiem.

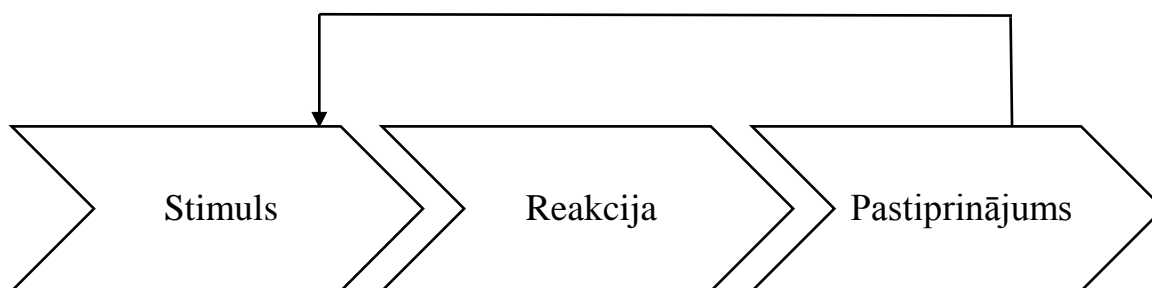
1.2.1. Biheiviorālā teorija

Biheiviorālās teorijas pamatā ir ideja, ka konkrēta uzvedība ir iemācīta, un cilvēks, izmantojot pastiprinājumus un sodus, var iemācīties uzvesties citādāk, "pārmācīties". Piemēram, darbā ar personām, kas veikušas dzimumnoziegumus, biheiviorālā pieeja tiek izmantota, lai deviantās domas aizstātu ar nedevariantām, kā arī lai savienotu deviantās domas ar uzvedību, kas ir pieņemamāka. Dažas biežāk izmantotākās uzvedības teorijas/tehnikas pieejas darbā ar dzimumnoziegumus veikušām personām (Wilson & Burns, 2011):

- Sistemātiska desensibilizācija (*Systematic desensitization*): pakāpeniski tiek samazināta interese, vēlme un patika pret seksuāli deviantu uzvedību, mācot personu iztēloties, domāt par negatīvajām sociālajām sekām šādai rīcībai. Tiek mācīts atpazīt visas iespējamās negatīvās sekas, kuras bieži šīs personas ignorē vai noliedz. Šīs personas iemācās identificēt domu ķēdi, kas aizveda viņus līdz likumpārkāpumam.
- Uzbudināšanās un masturbācijas kā procesa pārveidošana (*Satiation and masturbatory reconditioning*): veicināt atbilstošas seksuālas fantāzijas pret

pieaugušajiem, mazināt un vājināt deviantas seksuālas fantāzijas, asociējot tās ar ko garlaicīgu/stimulus neveicinošu.

- Orgasma kā reakcijas pārveidošana (*Orgasmic reconditioning*): uzvedības maiņas tehnika, kas paredz deviantu fantāziju pārslēgšanu uz daudz atbilstošākām, piemērotākām fantāzijām.
- Pretējas reakcijas veidošana (*Aversive conditioning*): seksuāli deviantas fantāzijas tiek mazinātas, veidojot šīm fantāzijām saikni ar kādu nepatīkamu stimulu (piemēram, nepatīkamu smaržu, nepatīkamu fizisku vai audiālu sajūtu). Mērķis ir mazināt seksuālo reakciju (konkrētu uzvedību) pret deviantām fantāzijām un paaugstināt vēlmi izvairīties no šādām fantāzijām. Šī metode nav pierādījusi sevi kā spējīgu veidot būtiskas izmaiņas personas uzvedībā.

2. attēls. Biheiviorālās teorijas modelis

1.2.2. Kognitīvi Biheiviorālā teorija

Biheiviorālā (uzvedības) teorija septiņdesmitos gados tika papildināta ar elementiem, kas saistīti ar domāšanas procesiem (*cognition*). Kognitīvi – darbs fokusējas uz skaidri definētu cilvēka problēmu risināšanu. Teorijas mērķis ir mainīt cilvēka domāšanas paternus vai uzvedības modeļus, kas ir viņa grūtību un problēmu pamatā. Līdz ar domāšanas un uzvedības modeļu pārmaiņām mainās arī cilvēka emocijas un pašsajūta.

Kognitīvs – viss, kas ir cilvēka prātā – domas, atmiņas, sapņi, tēli, pārliecības u.c.

Biheiviorāls – viss, ko cilvēks dara – ko saka, kā risina problēmas, kā savaldās u.c.

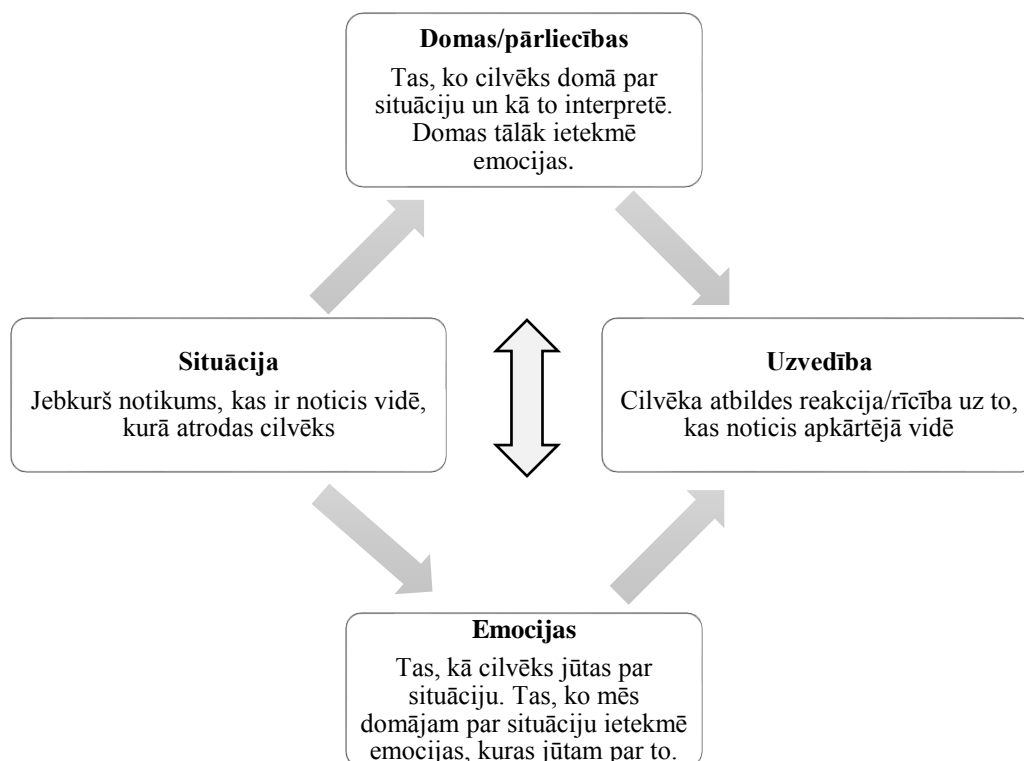
Kognitīvi Biheiviorālā teorija (KBT) apvieno vairākus terapijas veidus (piemēram, kognitīvā terapija, racionāli emotīvā terapija, dialektiskā uzvedības terapija, shēmu terapija u.c.), kas izmanto līdzīgas pieejas un principus cilvēka grūtību risināšanā. Metodes un koncepti, kas ir aizgūti no šīs pieejas ir:

- sensibilizācija, pastiprinājumi, sodi;
- domāšanas restrukturizēšana;

- darbs ar domāšanas kļūdām;
- iekšējās runas attīstīšana;
- automātisko domu atpazīšana.

Sākotnēji KBT tika radīta, lai palīdzētu depresijas pacientiem, bet šobrīd tā palīdz risināt plašu problēmu spektru (miega traucējumi, trauksme, attiecību problēmas, atkarības, personības traucējumi, impulsu kontrole- īpaši seksuāla rakstura pārkāpumu veicējiem u.c.). Šis virziens fokusējas uz kognitīvajiem procesiem – domām, tēliem, uzskatiem, attieksmēm – un to saistību ar klienta uzvedību un emocionālajām problēmām. Divi ļoti nozīmīgi teorētiski koncepti darbā ar likumpārkāpējiem ir veidojušies tieši uz KBT tradīcijām, viens ir Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modelis (*Relapse prevention model*), bet otrs ir Pašregulācijas modelis (*Pathways/Self-Regulation model*).

KBT balstās un pamata pieņēmumu, ka notikumi paši par sevi nerada cilvēkiem problēmas – problēmas rada nozīme, ko cilvēki piešķir katram konkrētam notikumam. Šādi domāšanas modeļi ir sākuši veidoties bērnībā, un pieaugušam cilvēkiem tie ir kļuvuši automātiski un relatīvi stabili.

3. attēls. Kognitīvi biheiviorālā teorija

1.2.3. Transteorētiskais/Pārmaiņu posmu modelis

Transteorētisko modeli (TTM) izstrādāja ASV psihologi Džeimss O. Pročaska (*James O. Prochaska*) un Karls K. Diklemente (*Carlo C. DiClemente*) 20.gs. 80. gados, un šis modelis

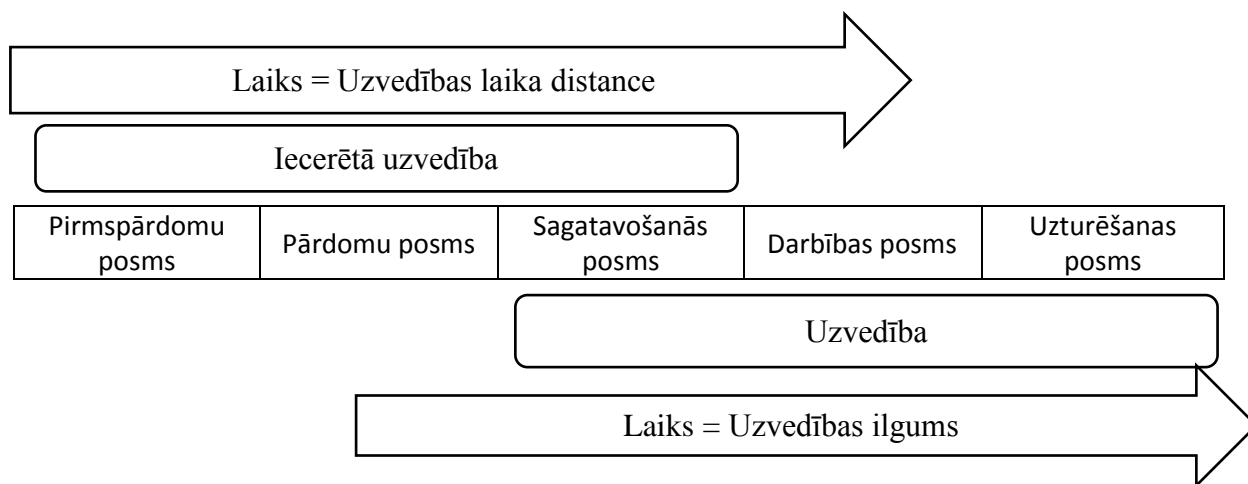
tiek saukts arī par pārmaiņu posmu modeli (*Prochaska, & DiClemente, 1982a, 1982b, 1983*). Oriģināli šis modelis tika izstrādāts, lai ārstētu atkarības traucējumus, kā smēķēšana un psihoaktīvo vielu lietošana, taču mūsdienās TTM ir attīstījuši vairāki autori, un šobrīd tas ir viegli piemērojams veselības uzvedības veicināšanai un veselības apmācībām (*Prochaska, Redding, & Evers, 2008*).

TTM modelis sastāv no vairākiem konstruktiem, kā pārmaiņu posmiem, pārmaiņu procesiem, lēmumu balansu un pašefektivitāti, kuri sīkāk, balstoties pēc Dž. O. Pročaskas un K. K. Diklementes un viņu sekotājiem, tiks aprakstīti šīs nodaļas apakšnodaļās.

1.2.3.1. Transteorētiskā/Pārmaiņu posmu modeļa pārmaiņu posmi

TTM modelis oriģināli sevī iekļauj sešus pārmaiņu posmus: pirmspārdomu posms, pārdomu posms, sagatavošanās posms, darbības posms, pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanas posms, un nobeiguma posms. Mūsdienu literatūrā un pētījumos tiek izmantoti pirmie modeļa pieci posmi (*Moore, Highstein, Tschannen-Moran, & Silverio, 2010*), jo nobeiguma posms, kas tiek raksturots kā posms, kad neatkarīgi no indivīda noskaņojuma, indivīds neatgriezīsies pie iepriekšējās uzvedības modeļa, tiek uzskatīts par pārāk striktu un nereāli īstenojamu. Mūsdienās tiek uzskatīts, ka indivīds visu mūžu uzturēsies pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanās posmā, jo vēlme atgriezties pie iepriekšējās, neveselīgās uzvedības saglabājas vienmēr (*Prochaska et.al., 2008*).

Pētījumi rāda, ka pārmaiņas ir pakāpenisks process, kurā indivīds sākumā aiziet līdz domai, ka vēlas mainīt savu esošo uzvedību, tad domas pārtop jau plānošanā, kā šo jauno uzvedību ieviest, un vēlāk jau tiek sperti pirmie soļi uzvedībā. TTM viens no galvenajiem principiem darbā ar klientiem, ir noteikt indivīda gatavību jaunajai uzvedībai (gatavība mainīt savu uzvedību), un ir jāņem vērā, ka klienti parasti atrodas dažādos pārmaiņu posmos, ne visi atradīsies pirmajā pārmaiņu posmā. Kā arī TTM uzsver, ka nosakot klientam neatbilstošu pārmaiņu posmu un izmantojot nepiemērotas metodes, kuras priekšlaicīgi veicinās jauno uzvedību, indivīdu var atturēt no izmaiņām, piemēram, indivīdi, kuri vēl nav izlēmuši mainīt savu esošo uzvedību, nebūs gatavi pieņemt uzvedības stratēģijas (*Moore et.al., 2010*). Zemāk ir attēlots TTM (sk. 1. att), un aprakstīti TTM pārmaiņu posmi.

4. attēls. Transteorētiskais/Pārmaiņu posma modelis (pielāgots no *Funnell & Rogers, 2011*)

Pirmspārdomu posms (*Precontemplation*). Individīdiem, kas atrodas šajā posmā, nav pietiekami daudz zināšanu par problemātisko uzvedību, un viņiem nav nodoma šo uzvedību mainīt tuvākajā nākotnē (tuvākajos sešos mēnešos) (*Prochaska, et.al., 2008*). Individīdus, kas atrodas šajā posmā, mēdz izdalīt divās grupās: “Man nav problēma” un “Man nav spēka mainīties” (*Moore, et.al., 2010*). Individīdi, kuri iekļaujas grupā “Man nav problēma” parasti nemaz nenojauš, ka viņiem ir problēma, lai gan apkārtējiem tas ir manāms (*Taylor, 2012*). Šie indivīdi parasti arī nav pietiekami motivēti, lai mainītu uzvedību, un viņi pietiekami nenovērtē pārmaiņu priekšrocības, un pārvērtē esošo uzvedību, lai attaisnotu savu bezdarbību. Piemēram, smēķētājs var ticēt, ka tādēļ, ka viņš sporto regulāri, viņš nesaskarsies ar smēķētāju negatīvajiem veselības aspektiem, un, ja viņš smēķēšanu atmetīs, viņš pieņemsies svarā. Kā arī indivīdi, kuri atrodas šajā posmā, var ticēt tam, ka viņiem piemīt unikāla personīgā neievainojamība, piemēram, indivīds šajā posmā var uzskatīt, ka viņš brauc pie automašīnas labāk, ja ir reibumā. Individīdiem, kuri iekļaujas grupā “Man nav spēka mainīties”, piemīt pārliecība, ka viņiem nav pietiekami daudz spēka, un viņiem nepiemīt nepieciešamās īpašības, lai spētu mainīt neveselīgo uzvedību (*Sanderson, 2013*). Kā arī abām šo posmu indivīdu grupām raksturīgi ir izvairīties no informācijas, kas ir saistīta ar neveselīgo uzvedību (nelasīt, nepārsprīst un nedomāt) (*Prochaska, et.al., 2008*).

Lai indivīds spētu veiksmīgi no šī posma nokļūt pārdomu posmā, intervences laikā darbiniekam ir jāizmanto empātija, ir jāsniedz indivīdam sajūta, ka viņš tiek saprasts. Šajā posmā nav nepieciešams indivīdam sniegt metodes vai uzdevumus, jo galvenais ir indivīdu uzklaut un izprast bez aizspriedumiem un nosodījuma (*Moore, et.al., 2010*).

Pārdomu posms (*Contemplation*). Individīdi, kas atrodas šajā posmā, plāno mainīt savu uzvedību nākamo sešu mēnešu laikā. Viņi ir vairāk informēti par uzvedības maiņas plusiem, bet arī pārzina to mīnus, un šis līdzsvars starp plusiem un mīnusiem mainās, un var radīt dziļas pretrunas, kā rezultātā, šie indivīdi šajā posmā var iestrēgt uz ilgu laiku (*Prochaska, et.al.,*

2008). Individīdi šajā posmā sāk meklēt esošās uzvedības negatīvās sekas un stratēģijas uzvedības maiņai, lai gan viņiem vēl joprojām trūkst ticība savām spējām mainīt esošo uzvedību. Šo posmu parasti raksturo ambivalence, kā arī vilšanās (*Sanderson, 2013*).

Lai indivīds spētu veiksmīgi no šī posma nokļūt sagatavošanās posmā, intervences laikā indivīdam ir jāizraisa pozitīvs satraukums par jauno veselīgo uzvedību, ir jāpalīdz klientam savienot veselīgo uzvedību ar viņa vērtībām – veselīgā uzvedība ir jāpadara jēgpilna un nozīmīga. Ja indivīdam šķiet, ka iemesli, kādēļ viņam būtu nepieciešams savā dzīvē ieviest veselīgo uzvedību, ir nepietiekami, ir jāpalīdz viņam atrast jaunus iemeslus, un ir jānodrošina iespēja smelties pieredzi no cilvēkiem, kas ir izgājuši cauri līdzīgai situācijai. Ja indivīds saskata, ka pārmaiņas radīs daudzas negatīvas sekas, ir jāpalīdz šīs negatīvās sekas pārvērst pozitīvās, ir jāpalīdz atrast balanss, un nedrīkst ļaut indivīdam katastrofizēt iznākumu. Būtiski indivīdus, kas atrodas šajā posmā, ir uzslavēt par katru mazo solīti, ko viņi ir sasnieguši, un ir jāatceras, ka nav nepieciešama darbība, indivīds ir jāuzslavē arī par pozitīvām domām, atbilstošas literatūras lasīšanu un piedalīšanos diskusijās par attiecīgo veselīgo uzvedību (*Moore, et.al., 2010*). Būtiski ir ievērot šajā posmā, ka ir nepieciešams atrast motivatorus jaunajai uzvedībai, izprast grūtības ar kurām indivīds var saskarties un identificēt iespējamus risinājumus.

Sagatavošanās posms (*Preparation*). Individīdi, kas atrodas šajā posmā, plāno mainīt savu uzvedību tuvākajā laikā (nākamā mēneša laikā), un parasti šie indivīdi, pēdējā gada laikā, ir jau veikuši kādus nozīmīgus soļus šai uzvedības maiņai (*Prochaska, et.al., 2008*). Individīdi šajā posmā atrodies, izprot šķēršļus ar kuriem viņi var saskarties, un viņiem ir jau izveidotas stratēģijas kā šos šķēršļus pārvarēt (*Moore, et.al., 2010*). Protams, kamēr indivīds ir šajā posmā, būtiski ir ņemt vērā, ka vecā uzvedība vēl nebūs izkausta pavisam, esot šajā posmā indivīds sāk spert tikai mazus solīšus, lai īstenotu veselīgo uzvedību, piemēram, ja indivīds dienā līdz šim ir izsmēķējis sešas cigaretes, tad, atrodies šajā posmā, indivīds izsmēķēs tikai trīs cigaretes (*Sanderson, 2013*).

Lai indivīds spētu veiksmīgi no šī posma nokļūt darbības posmā, intervences laikā indivīdam ir būtiski izstrādāt vairākas stratēģijas un plānus, kas palīdzēs piekopt veselīgo uzvedību, piemēram, ko darīt, ja uznāk vēlme atgriezties pie vecās uzvedības, kādi būs soļi nākošajai nedēļai, lai palīdzētu piekopt veselīgo uzvedību (*Moore, et.al., 2010*).

Darbības posms (*Action*). Šis posms ilgst sešus mēnešus, un šī posma laikā indivīdi praktizē veselīgo uzvedību un ievieš dzīvē jaunus paradumus (*Prochaska, et.al., 2008*). Vienlaikus, šajā posmā atrodies pastāv liela recidīva iespējamība, tādēļ būtiski ir izstrādāt un ieviest praksē vairākas metodes, kas palīdz pārvaldīt sarežģītas dzīves situācijas. Būtiski ir pievērst uzmanību tam, ka ir iespējams, ka indivīds zaudē spēkus, un vienā dienā atgriežas pie

vecās uzvedības, bet nav teikts, ka indivīds uzreiz turpinās šo veco uzvedību, būtiski šajā brīdī ir indivīdam palīdzēt mācīties no šīs nelabvēlīgās situācijas: Ar ko tu biji kopā? Kur tu biji? Kas tajā brīdī notika? Kā tu tad juties? Ko tu vari darīt savādāk nākamreiz, ja šī situācija atkārtosies? Kā arī būtiski ir indivīdam saņemt atbalstu no ģimenes un draugiem, vai no cilvēkiem, kuriem ir līdzīgas grūtības (Moore, et.al., 2010; Sanderson, 2013).

Lai indivīds spētu veiksmīgi no šī posma nokļūt pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanas posmā, intervences laikā indivīdam ir jāpalīdz nodrošināt sev atbalsta sistēmu, jāinformē indivīds, ka ir iespējams recidīvs, ir jāizstrādā vairākas stratēģijas, lai no tā izvairītos, kā arī, ja tas notiek, ir nepieciešams to pagriezt kā soli, no kā mācīties, nevis kā soli, kas atgriež indivīdu atpakaļ pirmspārdomu/pārdomu posmā (Moore, et.al., 2010).

Pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanas posms (Maintenance). Šis posms sākas, kad indivīds piekopj veselīgo uzvedību automātiski sešus mēnešus. Šie indivīdi ir pakļauti mazākam kārdinājumam atgriezties pie iepriekšējās uzvedības, un ir pārliecināti, ka var turpināt uzturēt savas uzvedības izmaiņas (Prochaska, et.al., 2008; Moore, et.al., 2010). Kad indivīds nokļūst šajā posmā ir jāatceras, ka tas nenozīmē, ka indivīdam vairs nav nepieciešama palīdzība un atbalsts, tādēļ, lai palīdzētu indivīdam palikt šajā posmā, intervences laikā ir jānodrošina, ka tiek pārrunātas jaunās vērtības, kas ir sasniegtas, tiek nodrošināts atbalsts no citiem indivīdiem, iespējams pats indivīds kļūst par atbalstu kādam kurš vēl cīnās ar veselīgās uzvedības piekopšanu, un ir nepieciešams izstrādāt jaunus uzdevumus un stratēģijas, kas indivīdu izaicina, lai viņam nekļūtu garlaicīgi, un viņš neatgrieztos pie vecās uzvedības (Moore, et.al., 2010).

Saskaņā ar TTM veikt izmaiņas ar veselību saistītā uzvedībā ir sarežģīts process, un indivīdi šīs izmaiņas veic ne vienmēr pakāpeniski, un ne vienmēr lineārā kārtībā (Prochaska, DiClemente, & Norcross, 1992). Indivīdiem ir tendence virzīties no viena posma uz nākamo spirāles veidā, kas sevī var iekļaut virzību uz nākamo posmu, kā arī virzību uz iepriekšējiem posmiem, līdz beidzot viņi ir sasnieguši uzvedības maiņu (Sanderson, 2013).

1.2.3.2. Transteorētiskā/Pārmaiņu posma modeļa pārmaiņu procesi

Papildus, augstāk minētajiem, pārmaiņu posmiem, TTM sevī iekļauj arī pārmaiņu procesus, kuri tiek definēti, kā darbības, kuras nodrošina svarīgus norādījumus intervences programmām, un palīdz indivīdiem pārvietoties no posma uz posmu (Schwarzer, 2011) (atspoguļots 2. att.).

Mediatori pārmaiņu procesam				
Pirmspārdomu	Pārdomu	Sagatavošanās	Darbības	Uzturēšanas
Veselībai kaitīgās uzvedības cēloņu un seku apzināšanās palielināšana				
Būtiska emocionālas spriedzes izlāde un samazināšana				
Apkārtējās vides pārvērtēšana				
Sevis pārvērtēšana		Pašatbrīvošanās		
		Uzvedības pārveidošana		
		Palīdzošās attiecības		
		Pastiprinājumu vadīšana		
		Stimulu kontrole		

5. attēls. Transteorētiskā/Pārmaiņu posma modeļa pārmaiņu procesa mediatori (pielāgots no Prochaska, Redding, & Evers, 2008)

Veselībai kaitīgās uzvedības cēloņu un seku apzināšanās palielināšana (*Consciousness raising*) ietver sevī lielāku izpratni par cēloņiem un sekām saistībā ar problemātisko uzvedību. Intervences, kas var palielināt informētību, ietver atsauksmes, konfrontāciju, izglītošanu, interpretāciju, biblioterapiju un mediju kampaņas. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pirmspārdomu un pārdomu posmā (Prochaska, et.al., 2008).

Būtiska emocionālas spriedzes izlāde un samazināšana (*Dramatic relief*) ir process, kura laikā indivīds pārdzīvo un izpauž tās emocijas, kas ir saistītas ar konkrēto problēmu un tās risināšanas veidiem. Intervences, kas var palīdzēt izpaust emocijas, ir lomu spēles, sērošana, personiskās liecības, atgriezeniskā saite par veselības risku un mediju kampaņas. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pirmspārdomu un pārdomu posmā (Prochaska, et.al., 2008).

Sevis pārvērtēšana (*Self-reevaluation*) apvieno kognitīvo un afektīvo sava paštēla novērtējumu ar un bez neveselīgās uzvedības. Intervences, kuras indivīds var izmantot, ir vērtību skaidrojums, veselīgi lomu modeļi un vizualizācija. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pārdomu un sagatavošanās posmā (Prochaska, et.al., 2008).

Apkārtējās vides pārvērtēšana (*Environmental reevaluation*) apvieno kognitīvo un afektīvo novērtējumu par to, kā neveselīgās uzvedības klātbūtne ietekmē sociālo vidi. Intervences, kuras indivīds var izmantot, ir empātijas treniņi, dokumentālās filmas, atsauksmes un ģimenes iejaukšanās. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pirmspārdomu un pārdomu posmā (Prochaska, et.al., 2008).

Pašatbrīvošanās (*Self-liberation*) ir indivīda pārliecība par to, ka viņš spēj mainīt uzvedību, un (atkārtota) apņemšanās šo ticību īstenot. Intervences, kas var stiprināt indivīda pašatbrīvošanos, ir, piemēram, publiskas apņemšanās. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas darbības posmā (*Prochaska, et.al., 2008*).

Jaunu sociālo iespēju iegūšana (*Social liberation*) „ir sociālo iespēju un alternatīvu pieaugums, ko cilvēks iegūst, atsakoties no nevēlamās uzvedības.” (*Prochaska, et.al., 2002*, kā minēts *Levina, & Hofmane, 2016, 113.lpp.*). Intervences sevī iekļauj atbilstīgu politiku, lai palīdzētu visiem cilvēkiem mainīties, kā tas ir gadījumos ar nesmēķētāju zonām, salātu bāriem, kampaņām, kas izsniedz prezervatīvus pa brīvu u.c. (*Prochaska, et.al., 2008*). Šim pārmaiņu procesam nav noteikts konkrēts posms, kurā to būtu efektīvi pielietot, tādējādi, to var pielietot visos TTM pārmaiņu posmos.

Uzvedības pārveidošana (*Counterconditioning*) ir veselīgāku uzvedības veidu, kas var aizstāt problemātisko uzvedību, apgūšana. Intervences, kuras indivīds var izmantot, ir relaksācijas, nikotīna aizvietošana, desensitizācija, pozitīvu apgalvojumu izmantošana u.c. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanas posmā (*Prochaska, et.al., 2008*).

Stimulu kontrole (*Stimulus control*) novērš problemātiskās uzvedības nianšes un veicina veselīga dzīvesveida īstenošanu. Intervences, kas var tikt izmantotas, ir pašpalīdzības grupas, vides maiņa u.c. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanas posmā (*Prochaska, et.al., 2008*).

Pastiprinājumu vadīšana (*Reinforcement management*) nodrošina, ka darbība veicina soļus uz veselīgāka dzīvesveida īstenošanu. Lai gan šeit var tikt izmantots sods, katru reizi, kad darbība novērš no veselīgās uzvedības, ir noskaidrots, ka tieši apbalvojums sekmēs pozitīvākus rezultātus. Intervences, kas var tikt izmantotas, ir apbalvojums, kuru indivīds saņem no sevis vai kāda cita, ja tiek sekmēts veselīgs dzīvesveids un sociāli vēlama uzvedība. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanas posmā (*Prochaska, et.al., 2008*).

Palīdzošās attiecības (*Helping relationships*) ietver rūpes, uzticību, atklātību un pieņemšanu, kā arī atbalstu veselīgas uzvedības pārmaiņām. Intervences, kas var tikt izmantotas, ir terapeitiskās grupas, padomdevējs, draugi un ģimene u.c. Šo pārmaiņu procesu ir būtiski ievērot brīdī, kad indivīds atrodas pārmaiņu saglabāšanas un uzturēšanas posmā (*Prochaska, et.al., 2008*).

Lēmuma balanss, pašefektivitāte un kārdinājums (*Decision Balance, Self-Efficacy & Temptation*) parasti tiek aprakstīti kā atkarīgie mainīgie. Tādējādi, indivīds, virzoties pa TTM posmiem, nonāk pie labvēlīgākas lēmumu pieņemšanas un augstākas pašefektivitātes

(Schwarzer, 2011). *Lēmuma balanss* iekļauj izmainītās uzvedības plusus un mīnus, to ieguvumus un zaudējumus. *Pašefektivitāte* ir konstrukts, kas ir integrēts no Alberta Banduras (1982) pašefektivitātes teorijas, un tiek skaidrots, kā indivīda pārliecība par savām spējām tikt galā ar riska situācijām bez recidivējošas uzvedības. *Kārdinājums* ir pretējs pašefektivitātei, jo tas mudina atgriezties pie problemātiskās uzvedības sarežģītajās situācijās. Kārdinājumu raksturo trīs faktori: negatīvi afekti vai emocionāls distress, pozitīva sociālā situācija un alkas (Prochaska, et.al., 2008).

1.2.3.3. Transteorētiskais/Pārmaiņu posmu modelis darbā ar likumpārkāpējiem

TTM tiek izmantots arī darbā ar likumpārkāpējiem. Ir izveidotas vairākas resocializācijas programmas, kas balstītas uz TTM un ir pierādījušas savu efektivitāti, veicinot uzvedības maiņu, kas saistītas ar risku saslimt ar seksuāli transmisīvajām slimībām (STS) un izvairīšanos no neplānotas grūtniecības ieslodzītajām sievietēm (Clarke, Gold, Simon, Roberts, & Stein, 2012), psihoaktīvo vielu atkarības ārstēšanā (Benett & Hunter, 2016; Harper & O'Rourke, 2015; Ko et.al., 2010; Ko et.al., 2009), mazinot vardarbības risku ieslodzītajiem (Levesque, Velicer, Castle, & Greene, 2008), palielinot empātiju likumpārkāpējiem, motivējot likumpārkāpējus mainīt savu kriminālo uzvedību, un uzņemties atbildību par nodarīto kaitējumu (programma *Supporting Offenders through Restoration Inside*, SORI) (Beech & Chauhan, 2013).

TTM ieslodzījuma vietās izmanto arī, lai izstrādātu novērtējuma skalas, kas paredzētas, lai novērtētu resocializācijas programmu efektivitāti uz likumpārkāpēju. Viena no šādām skalām ir Vardarbības Riska skala (*Violence Risk Scale; VRS*), kuru izstrādāja S. Vongs un A. Gordons 2000. gadā (Wong & Gordon, 2000, kā minēts Polaschek, Yesberg, Bell, Casey, & Dickson, 2016), no kuras ir attīstījusies arī Vardarbības Riska skala: seksuāla rakstura likumpārkāpēju versija (*Violence Risk Scale: Sexual Offender Version; VRS:SO*) (Beggs & Grace, 2010; Olver, Wong, Nicholaichuk, & Gordon, 2007).

1.2.4. Plānotās uzvedības un Pārdomātās rīcības teorija

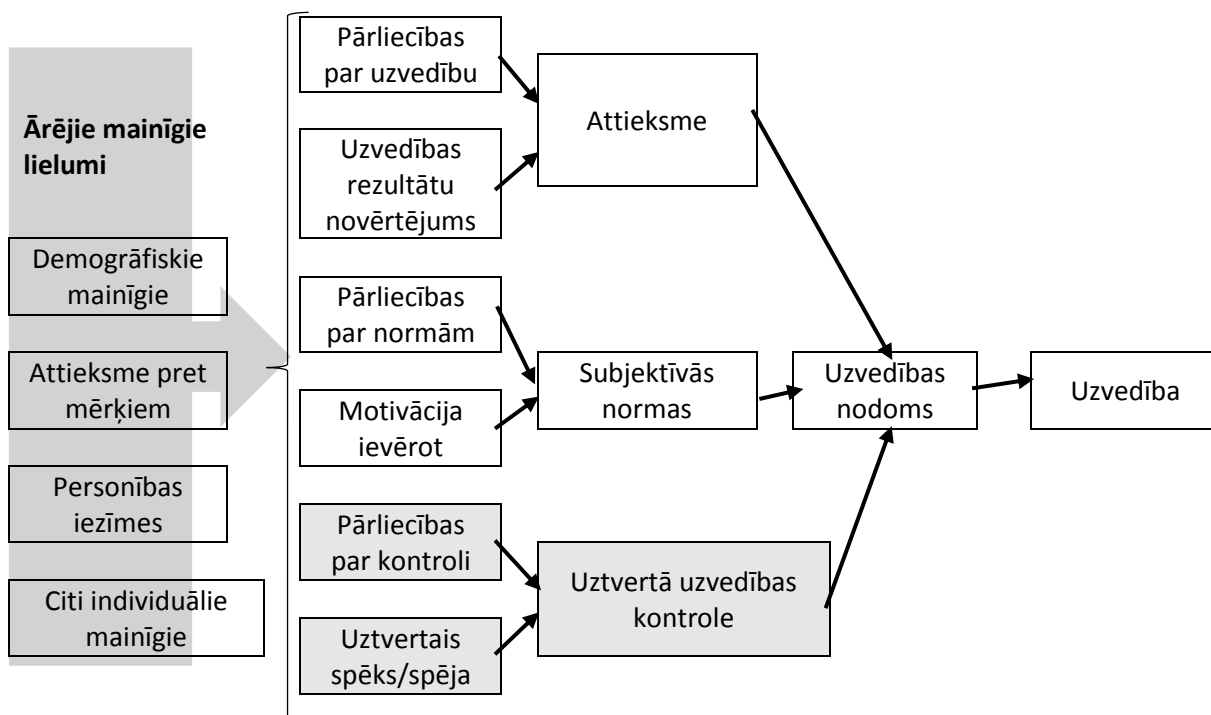
Plānotās uzvedības teorija (turpmāk tekstā PUT) un Pārdomātās rīcības teorijas (turpmāk tekstā PRT) literatūrā tiek aplūkotas gan atsevišķi (atspoguļots 3. att.), gan kopā (*tādos gadījumos tas tiek saukts par Integrēto uzvedības modeli (Integrated Behavioral model; IBM)*). Vēsturiski pirmais modelis bija PRT, kuru 20. gs. 70. gados izveidoja ASV zinātnieki

Martins Fišbeins (*Martin Fishbein*, 1936-2009) un Iceks Aizens (*Icek Aizen*, dz. 1942), un vēlāk tika attīstīta arī PUT.

PUT un PRT norāda, ka pamatfaktors, kas nosaka cilvēka uzvedību un vislabāk ļauj to prognozēt, ir cilvēka nodoms iesaistīties uzvedībā. Savukārt uzvedības nodomus ietekmē cilvēka attieksme pret konkrētas uzvedības modeli un cilvēka subjektīvās normas, proti, viņa priekšstati par to, kādu uzvedību no viņa gaida “nozīmīgi citi”.

PUT un PRT veido trīs konstrukti – uzvedības nodoms (*behavioral intentions*), attieksme (*attitude*) un subjektīvās normas (*subjective norm*), attīstoties PRT un izveidojoties PUT, ir nācis klāt vēl ceturtais konstrukts – uztvertā uzvedības kontrole (*perceived behavioral control*):

- **Uzvedības nodoms** atspoguļo cilvēka motivācijas pakāpi, gatavību darboties un piepūles daudzumu, kuru cilvēks ir gatavs ieguldīt, lai sasniegtu savus mērķus (*Ajzen*, 1988);
- **Attieksme** pret uzvedību ir cilvēka uztvertais pozitīvais vai negatīvais novērtējums par noteiktu uzvedību un uzvedības iespējamajām sekām (*Ajzen*, 2015), un tādējādi tā prognozē iesaistīšanos vai izvairīšanos no noteiktas uzvedības;
- **Subjektīvās normas** pamatā ir cilvēka pārliecība par citu cilvēku attieksmi pret viņa uzvedību (*Sanderson*, 2012). Subjektīvā norma ir uztvertais sociālais spiediens – uzvedība ir atkarīga no nozīmīgo cilvēku gaidām un pārliecības par to, vai citi cilvēki atbalstīs uzvedības izmaiņas vai nē;
- **Uztvertā uzvedības kontrole** norāda, cik lielā mērā cilvēks jūtas pārliecināts par spēju mainīt savu uzvedību. Tā tiek balstīta pagātnes pieredzē.

6. attēls. Plānotās uzvedības un Pārdomātās rīcības teorija (pielāgots no *Montano & Kasprzyk, 2008*).

Piezīme. Augšējā gaišā daļa attēlo Pārdomātās rīcības teoriju. Visa shēma attēlo Plānotās uzvedības teoriju.

1.2.4.1. Plānotās uzvedības un Pārdomātās rīcības teorija darbā ar likumpārkāpējiem

Pētījumos PUT tiek izmantota, lai noskaidrotu vai modeļa konstrukti spēj paredzēt likumpārkāpēju uzvedību konkrētās sfērās, un ir pierādīts, ka PUT konstrukti paredz ieslodzīto vēlmi meklēt palīdzību personisku emocionālu problēmu gadījumos, ieskaitot suicidālu domu gadījumos (*Skogstad, Deane, & Spicer, 2006*), prezervatīvu lietošanas paradumus (*Broadus, Schmiede, & Bryan, 2011*), pīrsingu un tetovēšanas iekārtu dezinficēšanu pirms lietošanas (*Gagnon et al., 2007*), un spēju integrēties atpakaļ sabiedrībā (*Forste, Clarke, & Bahr, 2010*).

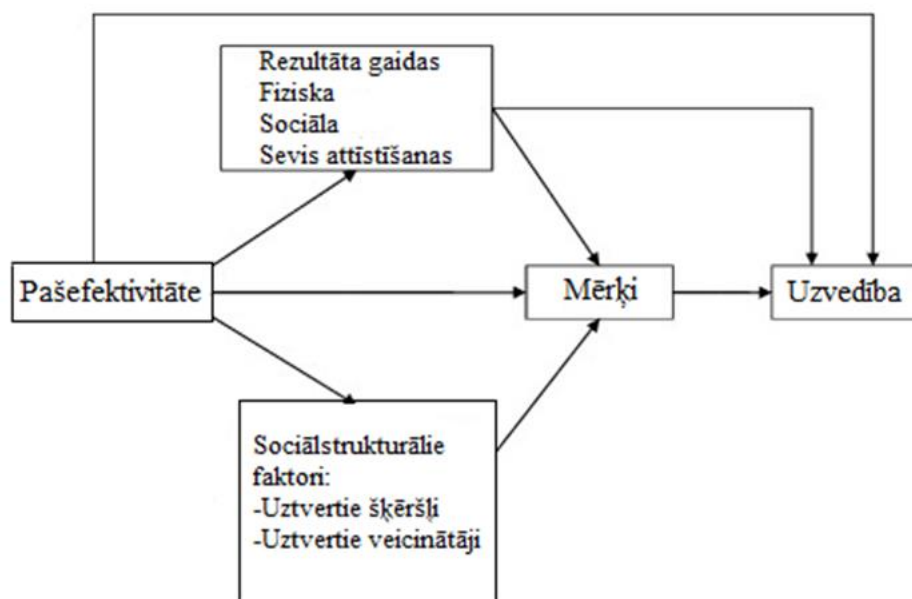
1.2.5. Sociāli kognitīvā teorija

Sociāli kognitīvo teoriju (*Bandura, 1986; 2004*; attēlots 4. att.) izstrādāja psihologs Alberts Bandura, pamatojoties uz sociālās iemācīšanās teoriju (*Bandura, 1977*) – cilvēki mācās uzvedību novērojot un atdarinot apkārtējos. Jaunos uzvedības veidus var nostiprināt vai pārtraukt ar pastiprinājuma un modelēšanas palīdzību. Cilvēka funkcionēšanu nosaka vides faktoru, personīgo un uzvedības faktoru savstarpējā saistība (*Bandura, 1986*). Pēc Sociāli kognitīvās teorijas ir seši pamata konstrukti, kuri mijiedarbojoties tieši vai pastarpināti ietekmē cilvēka uzvedību:

- **Zināšanas par uzvedības riskiem un ieguvumiem.** Šīs zināšanas ir nepieciešamas, bet nepietiekamas, lai pieņemtu lēmumu mainīt savu uzvedību;
- **Uztvertā pašefektivitāte.** Tā ir cilvēkam piemītoša pārliecība par savām spējām tikt galā ar dažādām dzīves situācijām (*Bandura, 1977; 1989*). Tā ir cilvēka pārliecība par savu prasmi īstenot konkrētu uzvedības modeli, pārvarot grūtības, stresu, esošos paradumus un izmantojot savus resursus (*Luszczynska & Schwarzer, 2005*);
- **Rezultāta gaidas** sakņojas cilvēka pārliecībā par uzvedības iespējamām sekām (*Bandura, 2004*). Cilvēkam ir jābūt priekšstatam par pozitīvām vai negatīvām uzvedības īstermiņa vai ilgtermiņa sekām (*DiClemente et al., 2013*). Sagaidāmie rezultāti var būt fiziski (materiālie zaudējumi vai ieguvumi), sociāli (citu cilvēku pozitīva vai negatīva attieksme pret uzvedību) vai pozitīva vai negatīva reakcija pašam uz savu uzvedību (pašcieņa, apmierinātība vai neapmierinātība ar sevi);

- **Uzvedības mērķi** ir īstermiņa un ilgtermiņa mērķi, kas pamatojas cilvēka vērtību sistēmā un sniedz iekšējo stimulu konkrētas uzvedības veidošanā;
- **Sociālstrukturālie faktori**, kas ietver sociālstrukturālos šķēršļus. Tie ir šķēršļi, kas kavē uzvedību, piemēram, personiskie apstākļi, kas neļauj realizēt jaunus uzvedības modeļus;
- **Uztvertie veicinātāji** ir tie personības un vides faktori, kas stimulē cilvēku iesaistīties noteikta veida uzvedībā.

Pašefektivitāte, uzvedības mērķi un rezultāta gaidas ir galvenie faktori, kas ietekmē varbūtību, ka cilvēks mainīs savu uzvedību un iesaistīsies sociāli vēlamā uzvedībā.

7. attēls. Sociāli kognitīvā teorija

1.2.5.1. Sociāli kognitīvā teorija darbā ar likumpārkāpējiem

Ārvalstīs izveidotās programmas likumpārkāpējiem, kuras balstās uz Sociāli kognitīvo teoriju, ir pierādījušas savu efektivitāti, veicinot kontracepcijas lietošanu sievietēm (*St Lawrence et.al.*, 1997), un samazinot psihoaktīvo vielu lietošanu (izmantojot resocializācijas programmas tīmekļa vietnē) (*Walters et.al.*, 2014).

Vairākos pētījumos Sociāli kognitīvā teorija tiek izmantota, lai noskaidrotu vai modeļa konstrukti spēj paredzēt likumpārkāpēju uzvedību konkrētās sfērās, un ir pierādīts, ka, balstoties uz Sociāli kognitīvo teoriju, ir iespējams izstrādāt efektīvus mācību materiālus, kas veicina STS riska samazināšanu un vielu lietošanas samazināšanu likumpārkāpēju populācijai (*Stephens, Holmes, & Allen, 2017*), kā arī, izskatot Sociāli kognitīvās teorijas konstruktus, ir iespējams paredzēt likumpārkāpēja reintegrācijas šķēršļus (*Hammond, 2015*).

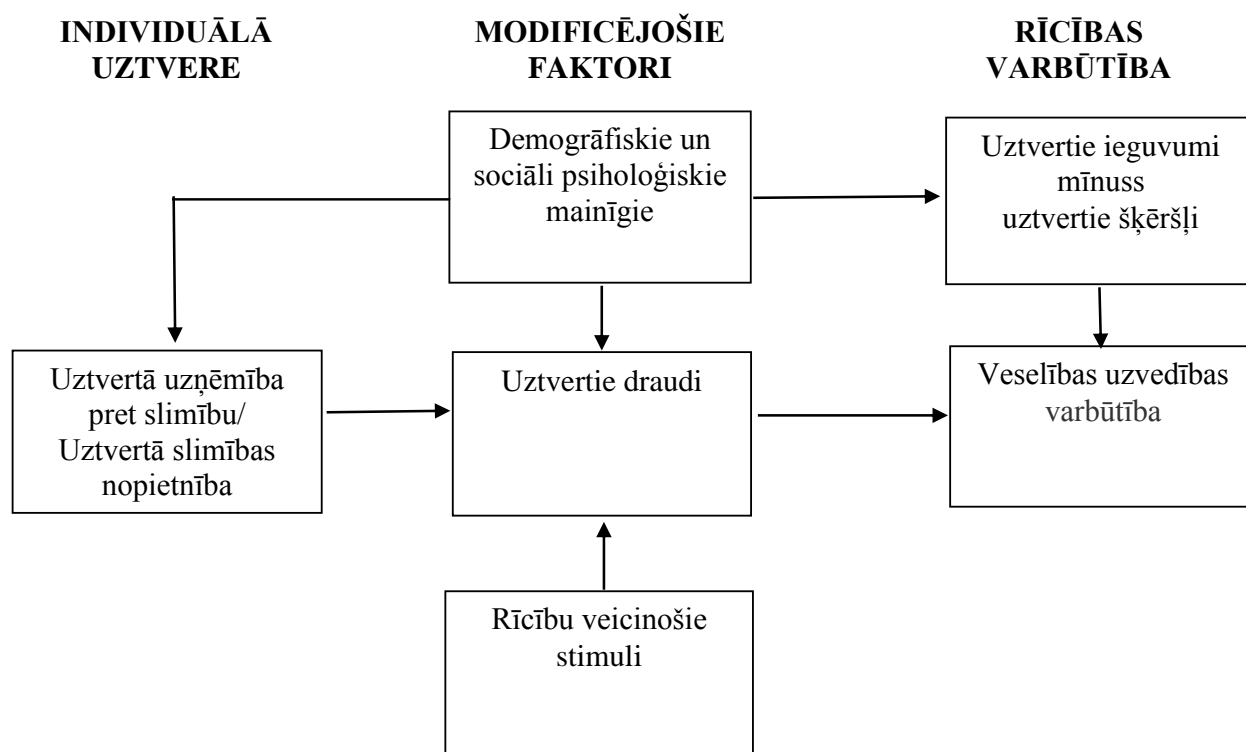
1.2.6. Veselības pārliecības modelis

Veselības pārliecības modeli (turpmāk tekstā VPM; atspoguļots 5. att.) izstrādāja ASV sociālās psiholoģijas pētnieki Godfrijs Hočbaums (*Godfrey M. Hochbaum*, 1916-1999), Irvins Rosenstoks (*Irwin M. Rosenstock*, 1925-2001) un Stīvens Kegeless (*Stephen Kegeles*, 1925-2005) 20.gs. 50.gados. VPM palīdz izskaidrot, kāpēc cilvēki veic pasākumus slimību profilaksei, pārbaudei un kontrolei. Modelis nosaka, ka cilvēki uztver noteiktu draudu līmeni attiecībā uz konkrētu slimību. Tomēr, lai veiktu pasākumus, kas mazinātu šo draudu līmeni, cilvēkiem ir jātic, ka veiktajām darbībām būs labvēlīgs iznākums ar pieņemamām izmaksām (*Hochbaum*, 1958, kā minēts *Moran & Elder*, 2017).

VPM veido seši galvenie konstrukti, kas raksturo to, kā cilvēks uztver un novērtē savas veselības problēmas (*Champion & Skinner*, 2008):

- uztvertā uzņēmība (*perceived susceptibility*) – attiecas uz uzskatiem par slimības vai stāvokļa rašanās varbūtību. Piemēram, sievietei ir jāuzskata, ka ir iespējama krūts vēža rašanās, pirms viņa būs ieinteresēta aiziet uz mamogrāfiju;
- uztvertais smagums (*perceived severity*) – attiecas uz indivīda novērtējumu par slimības vai stāvokļa smagumu, un tā iespējamajām klīniskajām un sociālajām sekām. Šis uztvertais slimības vai stāvokļa smagums un novērtējums par sekām ietekmē cilvēka veselības uzvedību, piemēram, ja cilvēkam šķiet, ka saslimšanai ar seksuāli transmisīvām slimībām nav nopietnu sekas un ka saslimšanas gadījumā viņš lietos medikamentus, kas iedarbojas ātri un efektīvi, samazinās iespēja, ka cilvēks lietos prezervatīvus, lai profilaktiski novērstu iespējamo slimību;
- uztvertie ieguvumi (*perceived benefits*) – attiecas uz cilvēka pārliecību par iespējamās rīcības efektivitāti attiecībā uz slimības vai stāvokļa draudu novēršanu. Ar veselību nesaistīti uzskati, piemēram, finansiālie ietaupījumi, kas saistīti ar smēķēšanas atmešanu, var arī ietekmēt uzvedības lēmumus;
- uztvertās barjeras (*perceived barriers*) – attiecas uz iespējamajiem negatīvajiem aspektiem, kas saistīti ar konkrētas darbības veikšanu, un kas tiek uztverti kā šķēršļi. Vēlams, ka uztvertie ieguvumi ir vairāk nekā barjeru, lai cilvēkam būtu vēlme mainīt uzvedību/attieksmi;
- rīcību veicinošie stimuli (*Cues to Action*) – šos stimulus var raksturot kā atgādinājumus par potencionālo veselības problēmu, kas motive uz konkrētu (jauno) uzvedību. Stimuli var būt gan iekšēji (piemēram, iesnas), gan ārēji (piemēram, plakāts);

- pašefektivitāte (*Self-efficacy*) – pārliecība par savām spējām un prasmēm sekmīgi realizēt konkrētu veselības uzvedības (jauno uzvedību), lai sasniegtu vēlamos mērķus.

8. attēls. Veselības pārliecības modelis (pielāgots no *Becker, Drachman, & Kirscht, 1974*, kā minēts *Clark & Janevic, 2014*)

1.2.6.1. Veselības pārliecības modelis darbā ar likumpārkāpējiem

VPM tiek izmantots arī darbā ar likumpārkāpējiem, un lielākā daļa pētījumu ir vērsti uz seksuālās veselības izglītošanu/paaugstināšanu – likumpārkāpēju saslimšanas risku, uztverto slimības uzņēmību un prezervatīvu lietošanu (*Parks, 2016*). Ārvalstīs izveidotās programmas likumpārkāpējiem, kuras balstās uz VPM, ir pierādījušas savu efektivitāti, veicinot uzvedības maiņu, kas saistīta ar risku saslimt ar HIV/AIDS sievietēm, kuras lieto narkotiskās vielas (*Haywood, Kravitz, Goldman, & Freeman, 2000*), un veicinot drošāku dzimumdzīvi ieslodzītajiem jauniešiem (*Lux & Petosa, 1994*).

Vairākos pētījumos VPM tiek izmantots, lai noskaidrotu vai modeļa konstrukti spēj paredzēt likumpārkāpēju uzvedību konkrētās sfērās, un ir pierādīts, ka likumpārkāpējiem, kuriem ir zema uztvertā uzņēmība pret AIDS/HIV, ir augsta riska uzvedība (*McKee, Markova, & Power, 1995*), un kuriem ir augsti uztvertie ieguvumi, ir zema riska uzvedība (*Eshрати, 2008*).

Iepriekš minētie pētījumi parāda, ka veidojot resocializācijas programmas un izglītošanas procesu, balstoties uz VPM, var samazināt likumpārkāpēju riska uzvedību, kas ir saistīta ar veselības veicināšanu.

1.2.7. Pašnoteikšanās teorija

Pašnoteikšanās teorija (*Self-determination theory*; atspoguļots 6. att.; *Deci & Ryan, 2000*) ir par motivāciju, dabisku personības nepieciešamību pēc izaugsmes, attīstības un psiholoģiskās labklājības (*Ryan, 2009*, kā minēts *Kalvāns, 2012*). Tā nosaka, ka cilvēkam ir trīs pamata psiholoģiskās vajadzības:

- autonomija – izjūta, ka cilvēks pats veido un vada savu uzvedību;
- kompetence – izjūta, ka cilvēks var un zina, kā to izdarīt;
- saites ar apkārtējiem – izjūta, ka apkārtējiem cilvēks rūp, un ka viņš tiek saprasts.

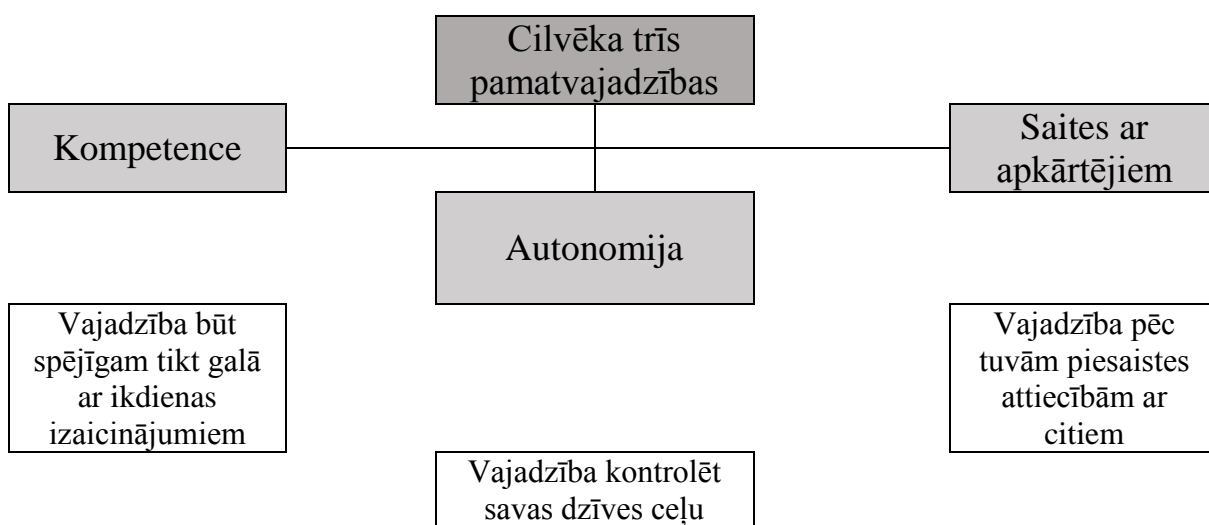
Šīs vajadzības ir kā "psiholoģiskas barības vielas", kas ir nepieciešamas nepārtrauktai psiholoģiskai izaugsmei, integritātei un labizjūtai. Šo vajadzību atbalstīšana un apmierināšana sniedz pamatu psiholoģiskajai enerģijai, kas ietekmē, un empīriskajos pētījumos ir pierādījusies kā motivātors, lai uzsāktu un ilgākā laika periodā uzturētu veselīgu uzvedību (*Ryan, Patrick, Deci, & Williams, 2008*); *Silva et al., 2011*).

Motivācijas kvalitāte ir viens no centrālajiem šīs teorijas konceptiem, un nav svarīgi cik motivēts ir klients, bet gan kurš no motivācijas veidiem vairāk ir raksturīgs konkrētajam klientam. Tiek izdalīti divi pamata motivācijas veidi: iekšējā motivācija un ārējā motivācija, abas no tām var atbilst autonomijas principiem. Ārējā motivācija var mainīties atkarībā no internalizācijas pakāpes (pašpārlicinātības), tātad arī ārēja motivācija var ļaut cilvēkam justies autonomam lēmumu pieņemšanā. Šī teorija nodala autonomu un ārēji kontrolētu motivāciju un uzvedības regulēšanu (*Deci & Ryan, 2000*):

- autonoma motivācija un uzvedības regulēšana – cilvēkam ir izjūta, ka viņa uzvedību vada viņš pats, tā rodas no viņa, un viņš veic kādas darbības, jo tas viņam ir interesanti, vai arī tas priekš viņa ir izaicinājums. Šajā gadījumā ir iekšēja vēlme kaut ko darīt;
- ārēji kontrolēta un vadīta motivācija un uzvedības regulēšana – cilvēks izjūt kontroli un spiedienu rīkoties noteiktā veidā. Visbiežāk uzvedību regulē ārējs spiediens, motivācija, atbalvojumu vai sodu izmantošana, vai arī iekšējie virzītāji, kas var būt vainas izjūta, kauns vai lepnums.

Pēc pašnoteikšanās teorijas klienta motivācijas veids ir saistīts ar to, cik veiksmīgi viņš spēs mainīt savu uzvedību. Cilvēks, kam raksturīga iekšēja, autonoma motivācija, daudz vairāk

spēs pielāgot jauna veida uzvedību savā ikdienā (*Teixeira, Carraca, Markland, Silva, & Ryan, 2012*).

9. attēls. Pašnoteikšanās teorija (pielāgots no *Bucher, 2013*)

1.2.8. Pašregulācijas teorija

Pašregulācijas teorija (*Self-regulation theory; Ward & Hudson, 2000*) nosaka, ka cilvēka uzvedība ir virzīta uz kādu mērķu sasniegšanu, un šo uzvedību vada iekšēji, ārēji faktori, vai kādi notikumi. Šis teorētiskais koncepts sniedz darbiniekiem izpratni, kā atklāt likumpārkāpēja mērķus un pašregulācijas veidus, un līdz ar to, kas ar kognitīvi biheiviorālajiem paņēmieniem būtu jāmaina. Šis modelis ir cieši saistīts ar Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modeli (*Relapse prevention model*).

Pašregulācijas modelis iekļauj sevī 4 atšķirīgus noziedzīgas uzvedības ceļus, un katram no tiem raksturīgos pašregulācijas prasmju veidus. Šis modelis fokusējas gan uz resursu veicināšanu, gan uz risku vadīšanu. Pašregulācijas modelis sastāv no iekšējiem un ārējiem procesiem, kas ļauj cilvēkam iesaistīties uz mērķi orientētā rīcībā dažādās situācijās un dažādos dzīves brīžos. Tas ietver personisko mērķu izvēli, plānošanu, uzraudzību, izpēti un uzvedības maiņu, lai sasniegtu savus uzstādītos mērķus pēc iespējas sev vēlamākā veidā. Personiskie mērķi ir viens no šīs teorijas pamatkonstruktiem, jo mērķi ir tie, kas liek plānot, virzīt un pārbaudīt savu uzvedību. Mērķi var būt taustāmi, vai arī tā var būt vēlme sasniegt kādas iekšējas sajūtas, nokļūt kādā situācijā vai vietā. Mērķis var būt kaut ko iegūt vai no kaut kā izvairīties, tieši tādēļ mērķi kļūst par svarīgu personību veidojošu komponenti. Lai sasniegtu mērķi, cilvēks rīkojas noteiktā veidā, un maina vai pielāgo savu rīcību, ja tas ir nepieciešams mērķa sasniegšanai.

Ir trīs disfunkcionāli pašregulācijas veidi:

- cilvēkam neizdodas kontrolēt savu uzvedību un emocijas, kā pamatā var būt spēcīgas pozitīvas vai negatīvas emocijas. Neizdošanās sevi regulēt visbiežāk ir saistīta ar negatīviem stāvokļiem;
- mērķu sasniegšanai tiek izmantotas neefektīvas stratēģijas, kas noved pie kontroles zaudēšanas, nespējot sasniegt iecerēto;
- nepareiza, neatbilstoša mērķa izvēle, kas nesaskan ar sākotnējo, personisko mērķi, vērtībām un pārliecību, un noved pie atkārtota pārkāpuma izdarīšanas, kontroles zaudēšanas.

Darbā ar dzimumnoziedzumus veikušām personām ir izveidots 9 fāžu uzvedības modelis, kas skaidro pašregulācijas procesu. Pašregulācijas modeļa 9 fāzes:

1. dzīves notikums, kas aktivizē vēlmi;
2. vēlmes parādīšanās, deviantas seksuālas fantāzijas;
3. ar noziedzumu saistītu mērķu veidošanās;
4. stratēģiju izvēle, lai sasniegtu mērķi. Ir četri noziedzīgas uzvedības ceļi (izvairīgi pasīvais; izvairīgi aktīvais; automātiskas rīcības; skaidras un pārdomātas rīcības);
5. tikšanās ar upuri, nonākšana augsta riska situācijā;
6. atpakaļ krišana/padošanās, nespēja kontrolēt savu uzvedību un lēmuma pieņemšana veikt pārkāpumu;
7. noziedzuma veikšana;
8. notikušā izvērtēšana, likumpārkāpēja domas par sevi un to, ko viņš izdarīja;
9. attieksme pret pārkāpumu veikšanu nākotnē.

Četri noziedzīgas uzvedības ceļi (*Wilson & Burns, 2011*):

- izvairīgi pasīvais (cilvēks nevēlas veikt pārkāpumu, bet aktīvi neiesaistās tā novēršanā, noliedz, ka tas varētu atkārtoties, noliedz savas vēlmes);
- izvairīgi aktīvais (cilvēks aktīvi iesaistās, veic mērķtiecīgas darbības, lai pārkāpumu neizdarītu);
- automātiskas rīcības (cilvēks iesaistās uzvedībā, kas var novest pie pārkāpuma izdarīšanas, kaut gan pārkāpumu neplāno un nevēlas veikt. Piemēram, lieto alkoholu zinot, ka tā ietekmē kļūst agresīvs. Pastāv risks veikt atkārtotu pārkāpumu);
- skaidras un pārdomātas rīcības (cilvēks meklē sev saprotamu un skaidru veidu, kā veikt pārkāpumu. Cilvēka mērķus atbalsta viņa attieksme un pārliecības, kas ir virzītas, lai attaisnotu pārkāpumu).

1.2.9. Sociālā iemācīšanās teorija

Sociālā iemācīšanās teorija (*Social learning theory*; Bandura, 1977) skaidro, kā cilvēki mācās caur sociālo kontekstu. Piemēram, bērni iemācās vairākas lietas, izmantojot sociālos procesus, kas notiek vairākos līmeņos, tostarp ģimeni, vienaudžiem un plašākiem sabiedrības līmeņiem. Dažiem bērniem ģimenes vide, caur modelēšanu un pastiprinājumiem, var iedrošināt uz nelikumīgām darbībām. Kā arī vienaudži un plašāki sabiedrības līmeņi var stiprināt attieksmi, kas atbalsta pārkāpumus (*Baim & Guthrie, 2014*).

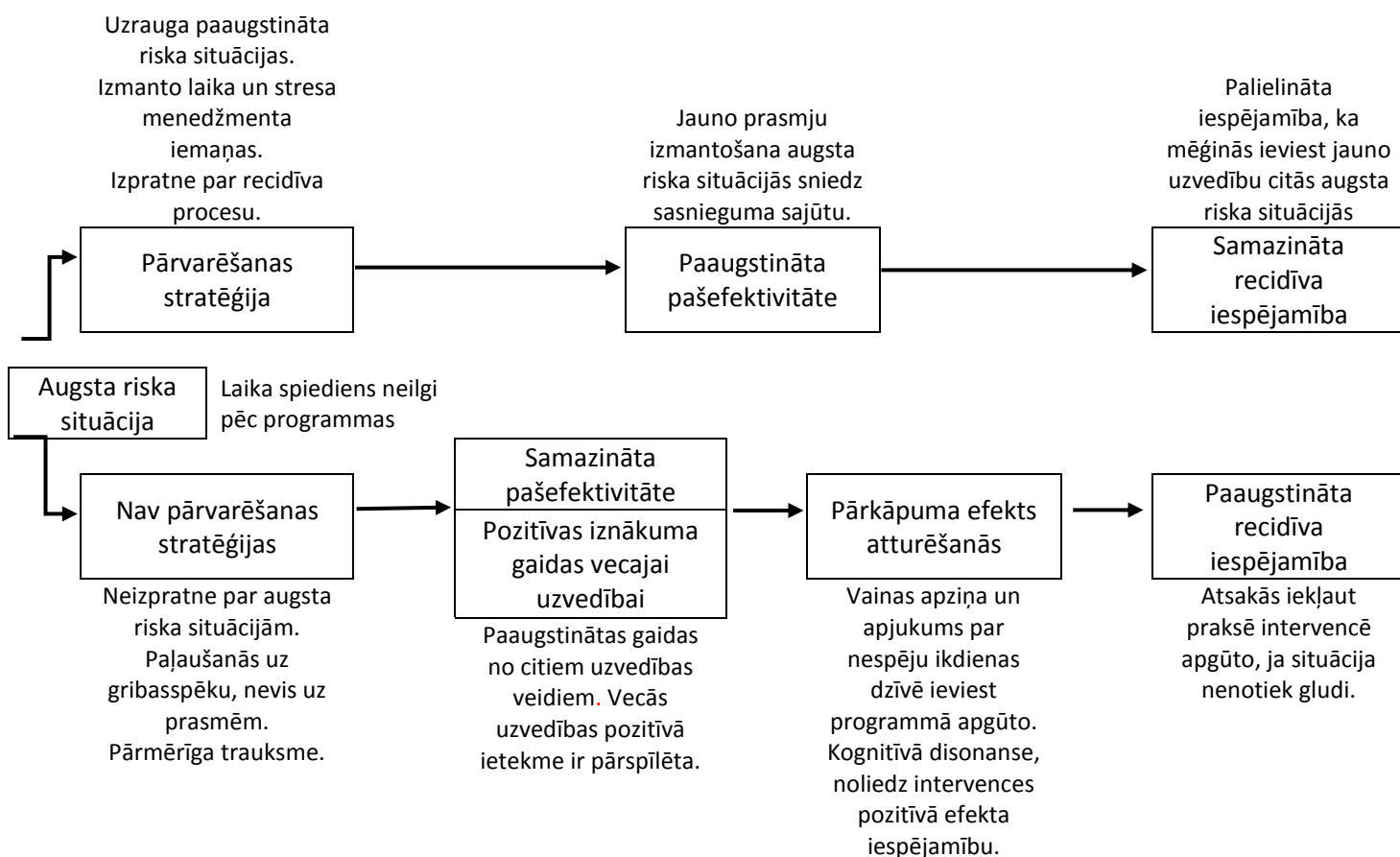
Socializācija dod cilvēkam iespēju apgūt prasmes, kas būs nepieciešamas turpmākajai dzīvei, piemēram, starppersonu prasmes, sevis vadīšanas un problēmu risināšanas prasmes. Tomēr, nepilnīga socializācija var ierobežot iegūto prasmju klāstu un izveidot kļūdainus domāšanas un uzvedības modeļus. Piemēram, bērns, pret kuru vecāki pielieto fizisko vardarbību, var iemācīties, ka fiziska vardarbība ir labs veids, kā atbildēt uz dusmām, un ir iespējams, ka nevienu citu modeli viņš tā arī neiemācās (*Baim & Guthrie, 2014*).

Sociālā iemācīšanās teorija arī palīdz strukturēt interaktīvu mācību procesu, sekojot struktūrai, kura ir balstīta uz to, kā cilvēks dabīgi un instinktīvi iemācās prasmes un apgūst zināšanas (*Baim & Guthrie, 2014*):

- prasmju un lomu, kurām ir nepieciešama prakse, *novērtējums/pāšnovērtējums (assessment/self-assessment)*;
- konkrētās prasmes *instrukcija (instruction)*, kas izveidota pa soļiem;
- prasmes *modelēšana (modelling)*, ko dara, piemēram, spējīgs darbinieks. Modelēšana darbojas labāk, ja persona, kas modelē konkrēto prasmi ir līdzīga personai, kura mācās, bet iespējams tikai nedaudz vecāka/nobriedušāka;
- *marķēšana (labelling)*, nosaka, ka modelēšanas laikā katra darbība, kas nepieciešama prasmes attīstīšanai, tiek marķēta (t.i. nosaukta vārdā). Šis punkts arī nosaka, ka katrai darbībai ir jābūt skaidri identificējamai, lai var konkrēto prasmi iemācīties pakāpeniskos soļos;
- jaunās prasmes *vairākkārtēja praktizēšana (multiple practice)* ar atgriezenisko saiti. Prasmi praktizē soli pa solim, lai veicinātu pakāpenisku prasmju pastiprināšanu. Kad persona kļūst pārliecināta par savām prasmēm, tad var paaugstināt sarežģītības pakāpi – veidojot, piemēram, situācijas atbilstošākas reālajai dzīvei;
- jaunās prasmes *pārbaude (testing)*, lai pārlicinātos, ka tā ir apgūta pilnīgi;
- *prakse reālajā dzīvē (real-world practice)*, iekļaujot iespēju piedzīvot pozitīvu pieredzi.

1.2.10. Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modelis

Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modelis (*Relapse prevention model*; RP; atspoguļots 7. att.) tika izveidots kā modelis, lai ārstētu cilvēkus no alkohola atkarības. 1980. gados gan pētnieki, gan praktiķi atzina, ka šo modeli var izmantot arī citiem impulsu kontroles traucējumiem, un, rezultātā, šis modelis tika adaptēts tā, lai to varētu izmantot personām, kuras ir izdarījušas dzimumnoziegumus (*Wilson & Burns, 2011*).

10. attēls. Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modelis (pielāgots no *Marx, 1986*)

1.2.10.1. Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modeļa galvenie principi

Dalībnieki, kas iesaistās programmā, kas balstās uz Atkārtotu pārkāpumu veikšanas prevencijas modeli, sāk ar to, ka apsola, ka nekad vairs neveiks atkārtotu noziegumu. Tomēr, lai to sasniegtu, personām, kuras ir izdarījušas dzimumnoziegumus, ir nepieciešams saprast notikumu ķēdi, kas noved pie recidīva. Tādēļ viņiem ir jāapgūst (*Wilson & Burns, 2011*):

- prasme pārvaldīt tūlītēju vēlmi apmierināšanas vajadzību;

- jāstrādā ar noliegumu un nodarītā kaitējuma minimizēšanu;
- izpratne par konkrētajiem cēloņiem viņu noziedzīgajai uzvedībai;
- adaptīvas pārvarēšanas stratēģijas, lai uzturētu dzīvesveidu brīvu no noziegumiem.

Tradicionāli RP intervenci veido divi komponenti (*Wilson & Burns, 2011*):

1. iekšēja sevis vadīšanas (*internal self-management*) fāze ir gan darbietilpīga, gan laikietilpīga, jo viņiem ir jāiemācās nojaukt visas domas un uzvedību, kas ir kļūvušas par kļūdainiem uzvedības modeļiem. Šajā kontekstā galvenajā uzmanības centrā ir pārkāpuma izprašana, empātija pret upuri, izpratne par pārkāpumu ciklu un recidīva profilakses plāna izstrāde;
2. ārējā uzraudzība (*external supervision*) – persona, kurai ir noziedzīgas rīcības vēsture, kopā ar atbalsta personām iemācītas prasmes izmēģina reālajā dzīvē.

1.3. Efektīvas intervences principi

Pētījumi liecina, ka pastāv konkrēti principi, kuri ir jāievēro efektīvu resocializācijas programmu izstrādes un īstenošanas praksē. Šie principi mūsdienās tiek atpazīti kā “efektīvas intervences principi” (*principles of effective intervention*) vai “kas strādā” (*what works*) principi (*Andrews, Bonta, & Hoge, 1990; Gendreau, & Andrews, 1990; Gendreau, Smith, & French, 2006*). Šo principu pamatā ir Riska-vajadzību-atsaucīgas rīcības modelis (turpmāk tekstā RNR modelis), kurš sevī iekļauj klienta riska, klienta vajadzību un atsaucīgas, uz klientu vērstas rīcības (*risk, need, and responsivity*) principus (*Bonta, & Andrews, 2007*). Vēlākos gados ir izstrādāts un attīstījies arī “Labas dzīves modelis” (*Good Lives model; GLM*), pateicoties kuram, resocializācijas procesā tiek pievērsta uzmanība likumpārkāpēja primārajām vajadzībām (*Ward, & Maruna, 2007*).

1.3.1. "Kas darbojas" principi

“Kas darbojas” principi (*What Works principles*) efektīvām likumpārkāpēju intervences programmām ir izstrādāti, pamatojoties uz pēdējo 30 gadu pētījumiem. "Kas darbojas" principi ietver sekojošas atziņas:

- **Programmā jāizmanto kognitīvi biheiviorālās un sociālās mācīšanās stratēģijas** (*cognitive behavioural and social learning strategies*). Tas nozīmē, programmai jāstrādā ar klienta automātiskajām domām, domāšanas kļūdām, izmantojot pastiprinājumu sistēmu. Pētījumi liecina, ka attiecībā uz likumpārkāpējiem,

efektīvākas uzvedības izmaiņas vērojamas pie vēlamās uzvedības pastiprinājuma, bet sodi ir mazefektīvāki.

- **Jāņem vērā programmas nogādāšanas princips** (*program delivery principle*). Šis princips paredz, ka efektīva kriminogēno vajadzību intervence ir iespējama tikai drošā vidē. Programmas ietvaros tas nozīmē, ka pirms darba ar kriminogēnām vajadzībām ir nepieciešams ievada posms, kurā klients var iepazīties ar grupas darba principiem, izveidot terapeitisko aliansi ar grupas vadītāju, labāk apzināties savus mērķus, kā arī stiprināt savu motivāciju dalībai programmā. Tāpat efektīvas programmas iekļauj arī nobeiguma posmu, kurš kalpo kā pārejas posms no programmas, kur klienta vēlamā uzvedība tiek izmēģināta drošos apstākļos un pastiprināta, uz reālo dzīves situāciju, kur viņam nereti jāstāpjas ar tieši pretēju, bieži nekonstruktīvu tuvinieku attieksmi un reakcijām.
- **Programmas aktivitātēm pēc iespējas jāiesniedzas likumpārkāpēja reālajā pasaulē.** Lai nodrošinātu programmas sasaisti ar likumpārkāpēja reālo dzīvi, programmā pārdomāti jāintegrē viņam aktuāli gadījumi.
- **Jāsaglabā programmas integritāte.** Programmas integritāte tiek saglabāta, ja tā tiek ieviesta tādā veidā, kā to ir paredzējis tās izstrādātājs. Programmas integritātes viens no centrālajiem jautājumiem ir programmas vadītāju profesionalitāte – apmācību sistēma un atbalsta pasākumu nodrošināšana. Otrs būtisks jautājums pie programmas integritātes saglabāšanas ir nodrošināt *pētījumus par programmas efektivitāti*.
- **Programmai jābalstās Riska-vajadzību-atsaucīgas rīcības (RNR) modelī**
- **Riska princips (risks principle).** Likumpārkāpējiem ar augstāku recidīva risku nepieciešama intensīvāka intervence. Savukārt zema recidīva riska likumpārkāpējiem, minimāla vai pat nekāda iejaukšanās ir pietiekama (*Andrews, & Bonta, 2010*).
- **Intervence vērsta uz kriminogēnajām vajadzībām (need principle).** Veidojot programmu, ir jābūt skaidri aprakstītam ar kādām intervencēm kādas kriminogēnās vajadzības tiks risinātas. Būtu ieteicams izpētīt konkrētajai ieslodzīto grupai raksturīgās kriminogēnās vajadzības, un uz tām attiecīgi vārst programmas mērķus. Nereti kriminogēnās vajadzības savstarpēji pārklājas, līdz ar to efektīvākas ir tādas programmas, kuras vērsta uz vairākām kriminogēnām vajadzībām. Kriminogēnās vajadzības, Lielais četrinieks (*The Big Four*):

1. antisociāla uzvedība personas dzīves vēsturē (*History of Antisocial Behavior*)
– lai gan šo faktu nevar izmainīt, tomēr intervencei, kas tiek piedāvāta

likumpārkāpējam, ir jābūt vērstai uz likumpaklausīgas uzvedības prasmju attīstīšanu augsta riska situācijās, un likumpārkāpēju pašefektivitātes veicināšanu;

2. antisociālas personības iezīmes (*Antisocial Personality Pattern*) - šāds indivīds tiek aprakstīts kā impulsīvs, ar izteiktu piedzīvojumu un izpriecu meklēšanas kāri. Viņam raksturīgs ir iekulties nepatīkšanās (ar vairākām personām, dažādās situācijās), agresīvs, raupjš un ar necieņu pret citiem. Intervences mērķis ir vērst uzmanību uz vājo paškontroli, vāmajām dusmu vadības prasmēm un vāmajām problēmu risināšanas prasmēm.;
3. antisociāla attieksme (*Antisocial Cognition*) - sevī ietver attieksmi, vērtības, uzskatus, racionalizāciju un personības identitāti, kas ir labvēlīga pret noziedzību. Galvenais mērķis intervencē ir antisociālas domāšanas un izjūtas mazināšana, „būvējot” un praktizējot mazāk riskantās domas un jūtas;
4. antisociālas saites ar draugiem/paziņām (*Antisocial Associates*) - sevī ietver biedrošanos ar kriminālu kompāniju, un izolācija no likumam paklausīgajiem cilvēkiem. Galvenais mērķis intervencē ir samazināt sociālos kontaktus ar sodītām personām, un uzlabot sociālās saites ar ne krimināliem cilvēkiem;

Mērenais četrinieks (*The Moderate Four*):

5. ģimenes/laulības apstākļi (*Family/marital circumstances*) - sevī ietver sliktas kvalitātes attiecības, kas var sevī ietver kriminālu uzvedību/attieksmi;
 6. skola/darbs (*School/Work*) - sevī iekļauj zemu veikspēju un iesaisti, kā arī zemu apmierinātību ar darbu un skolu. Galvenais mērķis intervencē ir uzlabot iesaistīšanos, un veicināt vēlmi un apmierinātību ar mācīšanos un strādāšanu; atrast jēgu tam, kāpēc tas ir nepieciešams;
 7. atpūta/brīvais laiks (*Leisure/Recreation*) - iekļauj sevī zemu iesaisti un zemu apmierinātību brīvā laika aktivitātēs, kuras ir sociāli pieņemamas. Galvenais mērķis intervencē ir paaugstināt šo iesaisti un apmierinātību;
 8. psihoaktīvo vielu lietošana (*Substance Abuse*) - sevī iekļauj problēmas ar alkohola vai narkotisko vielu lietošanu. Galvenais mērķis intervencē ir samazināt psihoaktīvo vielu lietošanu, samazināt personīgos un starppersonu uzturošos faktoros, kas veicina psihoaktīvo vielu lietošanu, un veicināt alternatīvus uzvedības modeļus (*Andrews, & Bonta, 2010*).
- **Atsaucīgas rīcības princips - intervences piemērošana likumpārkāpēja mācīšanās un uztveres spējām** (responsivity principle). Veidojot programmu, ir jāņem vērā tajā iesaistāmo klientu intelekta un izglītības līmenis, spēja koncentrēt uzmanību, spēja

izteikties un saprast verbālo informāciju, kā arī būtisks faktors ir motivācijas līmenis (Ward, & Maruna, 2007). Lai programma būtu atbilstoša grupas dalībnieku mācīšanās un uztveres spējām, tā jāveido maksimāli vienkārša, verbālo materiālu bieži ilustrējot ar vizuāliem piemēriem vai interakcijām. Atbalsta princips dalās specifiskos un nespecifiskos atbalsta principos. Specifiskie atbalsta principi attiecas un likumpārkāpēja individuālajām īpašībām, piemēram, valodas prasmes, starppersonu attiecības prasmes, motivācija, trauksme, ikdienas vide, kurā viņš atrodas u.c. (Ward, & Maruna, 2007). Nespecifiskie atbalsta principi nosaka, ka tiek izmantotas uz pierādījumiem balstītas metodes – kognitīvi biheiviorālās terapijas vai sociālās iemācīšanās teorijas metodes. Tās sevī iekļauj tehnikas, kā lomu spēles, prasmju attīstīšanu, domāšanas pārstrukturizēšanu u.c. (Andrews, & Bonta, 2010).

- **Programmai jābalstās Labas dzīves modelī (Good Lives model).**

2. Metode

Iepazīstoties ar Resocializācijas programmu akreditācijas īstenošanas praksi ārvalstīs un Latvijas Valsts probācijas dienestā, pētnieki izmantoja sekojošus informācijas avotus:

- ārvalstu literatūras analīze, zinātniskie pētījumi par resocializācijas programmu akreditācijas praksi ārvalstīs;
- ārvalstu interneta resursos pieejamās informācijas analīze;
- personiska komunikācija ar ārvalstu ekspertiem programmu akreditēšanas jomā;
- Latvijas Valsts probācijas dienesta probācijas programmu licencēšanas prakses un normatīvo dokumentu analīze.

Kā arī 2017. gada aprīlī tika uzdoti vairāki jautājumi, kas saistīti ar resocializācijas programmu akreditācijas kritērijiem un procesu Eiropas ieslodzījuma vietu informācijas sistēmas (Europris) mājaslapā. Uz zemāk minētajiem jautājumiem tika saņemtas atbildes no 8 valstīm, tajā skaitā no Latvijas.

Valstis, kas sniegušas atbildes:

1. Bulgārija: General Directorate Execution of Sentences (Europris, 2017.gada 25. maijā);
2. Skotija: Scottish Prison Service (Europris, 2017.gada 31. maijā);
3. Lietuva: Ministry of Justice: Prison Department (Europris, 2017.gada 2. jūnijā);
4. Latvija: Latvian Prison Administration (Europris, 2017.gada 5. jūnijā);
5. Igaunija: Ministry of Justice: Department of Prisons (Europris, 2017.gada 5. jūnijā);

6. Anglija un Velsa: Her Majesty's Prison and Probation Service (HMPPS) (Europris, 2017.gada 6. jūnijā);
7. Zviedrija: Swedish Prison and Probation Administration (Europris, 2017.gada 7. jūnijā);
8. Somija: Criminal Sanctions Agency (RISE) (Europris, 2017.gada 8. jūnijā).

Europris uzdotie jautājumi:

1. Uz kādiem mērķiem ir virzītas korekcijas un rehabilitācijas programmas? Kādi ir to pamatprincipi?
2. Vai Jūsu organizācijā ir izstrādāti ieslodzīto personu / Probācijas klientu resocializācijas programmu kvalitātes vērtēšanas kritēriji? Kādi ir šie kvalitātes kritēriji?
3. Vai Jūsu organizācijā ir ieviesta resocializācijas programmu akreditācijas kārtība / sistēma / metodika? Kāda tā ir? Kas ir tajā iekļautie kritēriji?
4. Kas ir tie eksperti, kas izvērtē ieslodzīto personu/probācijas klientu resocializācijas programmu kvalitāti un piešķir konkrētajai programmai akreditētas programmas statusu?
5. Uz cik ilgu laiku tiek piešķirts akreditētas programmas statuss? kā notiek atkārtota akreditācija?
6. Kā notiek atkārtota programmu akreditācija?

Pētījuma veikšanas laikā iegūtā informācija tika apkopota, un ir atspoguļota turpmāk tekstā, ietverot kopsavilkumu, secinājumus un priekšlikumus, secīgi tālāk veicamajiem pētnieciskajiem soļiem.

3. Pētījuma ietvaros iegūto datu sistematizēts apkopojums

3.1. Programmu akreditēšanas vēsture

Pagājušā gadsimta septiņdesmitos, astoņdesmitos gados likumpārkāpēju domāšanas un uzvedības korekcijas jomā valdīja samērā pesimistisks viedoklis – “Nekas nedarbojas”. Turpmākajos gados tika meklētas teorijas, aktivitātes, principi, lai noskaidrotu, kas ir tas, kas tomēr darbojas, un kas palīdz mainīt likumpārkāpēju uzvedību un domāšanu. Turpmākos 20 gadus tika veikti pētījumi, metaanalīzes, kas pierādīja, ka ir vairāki darba principi, kas mazina likumpārkāpēju recidīva rādītājus, un ja tiek izmantoti šie saucamie “Kas darbojas” intervences principi darbā ar likumpārkāpējiem, tad recidīva rādītāji samazinās līdz pat 40% (Wilson, 2000).

Lai pēc iespējas efektīvāk tiktu veikta likumpārkāpēju resocializācija, vairākas valstis uzsāka darbu pie resocializācijas programmu kvalitātes kritēriju un programmu akreditācijas kritēriju izstrādes.

Pirmās valstis, kas izveidoja resocializācijas programmu akreditācijas komisiju, bija Anglija un Velsa. Akreditācijas komisija tika izveidota 1996. gadā. Sākotnēji tika izveidots atsevišķi vispārējo programmu akreditācijas panelis un dzimumnoziedzniekiem domāto programmu akreditācijas panelis. Taču 1999. gadā tie tika apvienoti un kopš tā laika darbojas apvienotais Cietumu un Probācijas resocializācijas programmu akreditācijas panelis. Šīs komisijas mērķis bija arī veicināt ciešāku sadarbību starp cietumu un probācijas resocializācijas procesiem. Līdz 2008. gadam akreditācijas panelis bija pilnīgi neatkarīga organizācija, bet kopš 2008. gada tā ir iekļauta “National Offender Management Services”, taču komisijas locekļi ir pilnīgi neatkarīgi eksperti no dažādām jomām.

Iedvesmojoties no Anglijas un Velsas, 1997. gadā arī Kanāda izveido savu resocializācijas programmu akreditācijas komisiju. Kanādas akreditācijas komisija, apkopojot pētījumos gūto informāciju, izveidoja ziņojumu, ko iesniedza Kanādas Korekcijas servisam (*Correctional Service of Canada*). Ziņojumā bija teikts, ka izmaksu ziņā dārgie resocializācijas instrumenti – programmas, tiek realizētas bez efektivitātes analīzes. Komisija ierosināja turpmāk piesaistīt finansējumu un veikt regulārus programmu kvalitātes pētījumus. Rezultātā tika izstrādāti korekcijas programmu akreditācijas komisijas darbības principi, akreditācijas kritēriji un akreditācijas process. Akreditācijas komisija ir Kanādas Korekcijas servisa sastāvā.

Laika posmā no 1996. līdz 1997. gadam arī Skotijas ieslodzītāja vietās tika ieviestas kognitīvi-biheiviorālās programmas, un 1998. gadā, sekojot kaimiņu valstu paraugam, Skotijas Cietumu dienests izveidoja korekcijas programmu akreditācijas komisiju un procesu. Līdz 2005. gadam notika vairāki akreditācijas komisijas reorganizācijas pasākumi. 2005. gadā tika

nodibināts Skotijas akreditācijas panelis likumpārkāpējiem domātajām programmām (*Scottish Accreditation Panel for Offender Programmes*).

Pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu beigās Kanādas profesionāli likumpārkāpēju resocializācijas jomā iepazīstināja Somijas kolēģus ar kognitīvo prasmju programmām. Drīz pēc tam – 2001. gadā arī Somijā tiek izveidota programmu akreditācijas komisija un izstrādāti tās darbības principi. Somijas akreditācijas sistēmas darbība noteikta ar likumu, kas nosaka to, ka līdz 2010. gadam visām korekcijas programmām, kas tiek izmantotas korekcijas darbā, jābūt akreditētām. Cietumi un Probācijas dienests Somijā joprojām strādā pie ilgtermiņa programmu plānošanas darbiem.

Gadu pēc tā, kad Somijā tika izveidota akreditācijas komisija, tāda tika izveidota arī Zviedrijā. Zviedrija, līdzīgi kā citas valstis, veidojot programmu akreditācijas pamatprincipus, balstījās uz “Kas darbojas” pieeju. Zviedrija savā resocializācijas darbā ar likumpārkāpēju domāšanu un uzvedību īpaši akcentē uz pētījumiem balstītas prakses nozīmi, kas tiek stingri kontrolēta programmu akreditācijas procesā.

Dānijā uzvedības korekcijas programmas tiek realizētas kopš 1990. gada, savukārt Akreditācijas panelis tika izveidots 2004. gadā. Dānijas Akreditācijas panelis par savas akreditācijas sistēmas pamatu ņēmis ir Zviedrijas akreditācijas komisijas darbības principus.

2005. gadā Nīderlandes Tieslietu ministrija, iedvesmojoties no Anglijas un Velsas pieredzes, arī izveido resocializācijas programmu akreditācijas paneli. Šis panelis nostiprināts valsts likumdošanā.

Norvēģijas korekcijas serviss 2006. gadā iecēlis padomdevēju grupu korekcijas programmu jautājumos. Šīs grupas galvenā misija bija izstrādāt sistēmu un sniegt konsultācijas rezultatīvākas programmu integritātes ieviešanai. Padomdevēju grupas darbības principi balstās “Kas darbojas” pieejā. Kā vēlamākās korekcijas metodes Norvēģijas korekciju programmu padomdevēju grupa atzīst kognitīvās teorijas pieeju un Sociālās modelēšanas metodi. Norvēģijas komisija nav oficiāli nosaukta par akreditācijas komisiju, jo galējo lēmumu par programmu akreditēšanu pieņem Norvēģijas Tieslietu ministrija. Minētajai padomdevēju grupai vairāk ir raksturīga rekomendētāja funkcija.

3.2. Programmu, kas tiek akreditētas, klasifikācija:

1. Preventīvo vai represīvo programmu izvērtēšana. Galvenā uzmanība tiek pievērsta tam, vai programma veicina turpmāku likumpārkāpēju atkārtotu noziegumu veikšanas riska samazināšanu. Tā kā iepriekš noziegums jau ir ticis pastrādāts, lielāka uzmanība tiek pievērsta prevencijai vai profilaksei, lai netiktu izdarīti atkārtoti likumpārkāpumi.

2. Vispārīgo uzvedības korekcijas vai specifisko uzvedības korekcijas programmu izvērtēšana. Gandrīz visas akreditācijas komisijas veic vispārējo un īpašo noziegumu veidu programmu novērtēšanu. Tiek izstrādātas dažāda satura uzvedības programmas, kas veidotas darbam ar konkrētus nozieguma veidus pastrādājušām personām, piemēram, seksuālus nodarījumus veikušiem likumpārkāpējiem vai vardarbīgus noziegumus veikušiem likumpārkāpējiem. Lielākajai daļai valstu ir tikai viena ekspertu grupa, kas novērtē visu veidu programmas. Kanādas Korekcijas programmu akreditācijas komisija sastāv no vairākiem pakārtotiem paneļiem, kas izveidoti katrai no lielākajām programmu jomām: kognitīvās prasmes, vielu lietošana, vardarbības novēršana, vardarbība ģimenē un programmas seksuāla rakstura pārkāpumus veikušām personām. Līdzīga situācija ir vērojama Anglijā un Velsā.
3. Ieslodzījuma vietās vai brīvībā realizējamo programmu izvērtēšana. Gandrīz visu valstu programmu akreditācijas paneļi veic gan ieslodzījuma vietās realizējamo programmu akreditāciju, gan ārpus ieslodzījuma – probācijas dienestā realizēto programmu akreditāciju. Vienīgā valsts, kurā tiek veikta tikai ieslodzījuma vietās realizēto programmu akreditācija, ir Dānija (*Aarten, P., Heijden, T., Laan, P., 2011*).
4. Nepilngadīgo uzvedības korekcijai paredzēto programmu izvērtēšana. Visas akreditācijas komisijas vērtē uzvedības programmas pieaugušajiem. Tomēr Nīderlande, Dānija un Somija arī nodarbojas ar nepilngadīgo uzvedības korekcijas programmu izvērtēšanu. Skotija arī ir apsvērusi programmu novērtēšanu nepilngadīgajiem, bet šobrīd izvērtē tikai programmas, kas paredzētas likumpārkāpējiem vecumā virs 16 gadiem.

3.3. Anglijas un Velsas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.3.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Anglijas un Velsas Tieslietu ministrijas komisija pārvalda gan akreditētās, gan neakreditētās programmas, kas izstrādātas ar mērķi palīdzēt likumpārkāpējiem mainīt viņu uzvedību. Programmas paredzētas, lai samazinātu noziedzīgas uzvedības recidīvu, īpašu uzmanību pievēršot personām, kas veikušas atkārtotu likumpārkāpumu. Ir programmas, kas palīdz likumpārkāpējam adaptēties ieslodzījuma vietā, programmas, kas sagatavo likumpārkāpēju dzīvei sabiedrībā pēc ilgstošā ieslodzījuma, kā arī programmas, kurās tiek attīstītas sociālās iemaņas un sociāli pieņemama uzvedība. Tiek realizētas arī motivācijas programmas, kurās klients tiek iesaistīts pirms iesaistīšanas akreditētā programmā. Konflikta

risināšanas programmas, kuru mērķis ir samazināt vardarbību ieslodzījuma vietā. Konsultējošas aktivitātes vardarbībā cietušiem cilvēkiem. Vecāku un ģimenes atbalsta programmas, kas balstās uz drāmas terapijas vai kādas citas mākslu terapijas principiem un metodēm. Resocializācijas procesā tiek izmantotas arī tādas programmas, kas ļauj indivīdam atkal resocializēties sabiedrībā, piemēram, prasmes, kas nepieciešamas atbildīgam īrniekam, nodarbinātības iespējas, ģimenes attiecību uzturēšanas programmas, sociāli vēlama atpūta.

Tieslietu ministrija ir publicējusi programmu akreditācijas kritērijus akreditējamām programmām. Kā arī drīzumā tiks publicētas vadlīnijas par efektīvas intervences pamatprincipiem tādām resocializācijas programmām, kurām akreditācija nav nepieciešama (*England & Wales Her Majesty's Prison and Probation Service, 2017*).

Programmas, kas tiek akreditētas Anglijā un Velsā:

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓		✓

3.3.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi

Anglijā un Velsā ir piecpadsmit iecelti Akreditācijas komisijas eksperti un trīs no dienesta izvirzīti eksperti. Ieceltie eksperti ir neatkarīgi un ar akadēmisku vai citu pieredzi programmu izstrādē saistīti cilvēki. No dienesta izvirzītie eksperti ir gan no cietuma, gan probācijas dienesta, gan no analītiskā servisa (*Aarten, P., Heijden, T., Laan, P, 2011*).

Komisijas locekļi ir neatkarīgi savas nozares eksperti, kas tiek respektēti savā profesijā, kas saistīta ar noziedzīgu uzvedību un tās korekcijas jautājumiem. Komisijas locekļu atlasī un darbā pieņemšanu veic Tieslietu ministrija. Ja programmas saturs to prasa, reizēm tiek piesaistīti papildus kādas specifiskas jomas eksperti.

Akreditācijas komisijas darbības mērķis ir tādas sistēmas izveidošana, kas nodrošina strukturētu un kvalitatīvu intervenci. Tās mērķis ir rast līdzsvaru starp programmas realizēšanas konsekvences ievērošanu praksē, standartu ievērošanu, spējot arī pietiekami elastīgi reaģēt uz programmu nepilnībām, kas ļauj, balstoties uz profesionāļu ieteikumiem un pierādījumiem, pilnveidot programmu.

Akreditācijas komisija veic svarīgu funkciju, kas palīdz Tieslietu jomai cīnīties ar noziedzības recidīva risku, nodrošinot ieslodzījuma vietu un probācijas dienestu ar kvalitatīvām sociālās uzvedības korekcijas programmām.

Lai arī galvenā akreditācijas paneļa funkcija ir uzvedības korekcijas programmu akreditēšana, viņu uzdevums ir sniegt arī konsultācijas par programmu izstrādi, turpmāka

programmu īstenošanas kvalitātes monitorēšana, audita un pētniecības jautājumi. Akreditācijas panelim tiek lūgts arī sniegt konsultācijas par uzvedības korekcijas programmu attīstības stratēģiju un vadlīnijām, pamatojoties uz pierādījumos balstītu praksi (*Ministry of Justice. National Offender Management Service, 2010 – 2011*).

Mērķis: Samazināt recidīvu	Eksperti: 3 iecelti komisijas locekļi no ieslodzījuma vietām, probācijas dienesta, analītiskā servisa.
Uzdevumi: Programmu akreditācija; konsultēšana; programmu īstenošanas kvalitātes audits.	15 nozares eksperti

3.3.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji

Anglija un Velsa bija pirmās valstis, kas aizsāka programmu akreditēšanu. Šīs valstis arī ir tās, kuru izstrādātos kvalitātes kritērijus ir ņēmušas par pamatu citas valstis, kas šobrīd akreditē programmas. Anglija un Velsa, veicot pētījumus un metaanalīzes, izstrādāja programmu kvalitātes kritērijus, kas tiešā veidā saistīti ar efektīvu intervenci: Risku un vajadzību princips, kas ietver mērķtiecīgi virzītu darbu ar likumpārkāpēja uzvedību, kura tiešā veidā saistīta ar izdarīto likumpārkāpumu un Atsaucīgas rīcības princips, kas norāda uz to, ka intervencēm, izvēlētajām metodēm ir jāatbilst likumpārkāpēja kognitīvajām spējām, prasmēm un citām individuālajām īpatnībām. Izstrādātie programmu standarti ir ļoti līdzīgi “Kas darbojas” pamatprincipiem. Ekspertu grupa arī seko tam, lai ikviena programma ievērotu visu ieinteresēto pušu vajadzības. Programma nedrīkst būt diskriminējoša ne vienai no sabiedrības grupām. Programma jānodrošina visu programmā iesaistīto dalībnieku efektīva un uz mērķi virzīta iesaiste, neatkarīgi no dalībnieka dzimuma, seksuālās piederības, ģimenes stāvokļa, tautības, reliģiskās pārliecības vai ticības, pagātnes vai tagadnes dzīves pieredzes.

Vadoties pēc šiem principiem, ir izstrādāti 10 programmu vērtēšanas kritēriji. Vairums valstu arī savos programmu akreditācijas standartos iekļāvušas Anglijas un Velsas programmu akreditācijas kritērijus. Desmit akreditācijas kritēriji ir sekojoši:

1. Skaidri saskatāms uzvedības pārmaiņu modelis/teorija

Programmā jābūt skaidri aprakstītam pārmaiņu modelim. Jābūt skaidri izklāstītam, kā tieši konkrētā pārmaiņu modeļa izmantošana panāks vēlamās likumpārkāpēja uzvedības izmaiņas. Paredzamajām izmaiņām jābūt pamatotām zinātniskajos pētījumos un teorijā.

Programmas rokasgrāmatā jābūt izskaidrotam, kādus riska faktorus tā ietekmēs. Tajā jābūt aprakstītam tieši kādas izmaiņas, kurā programmas posmā ir plānots sasniegt. Jābūt

aprakstītam, kāpēc tieši šādas metodes un aktivitātes darbojas uz konkrētajām klienta kriminogēnajām vajadzībām. Šīm aktivitātēm jābūt teorijā un pētījumos pamatotām, kā arī jāskaidro ar Programmas rokasgrāmatu. Ja pierādījumi pētījumos ir nepilnīgi, izmaiņu modelis ir jāizvirza ticamas hipotēzes formā un jāatsaucas uz iespējami precīzāku teorētiski – zinātnisko bāzi par izmantotajām metodēm.

2. Izklāstīta likumpārkāpēju atlases procedūra un kritēriji

Ir jābūt skaidri aprakstītiem kritērijiem, pēc kuriem tiek atlasīti likumpārkāpēji dalībai konkrētajā programmā. Jābūt aprakstītām arī metodēm, ar kuru palīdzību tiek atlasīti programmā iesaistāmie klienti.

Lai korekcijas programma būtu efektīva, tā jārealizē atbilstošajai klientu mērķa grupai. Tieši tādēļ ir ļoti svarīgi precīzi atlasīt mērķauditoriju. Jābūt arī aprakstītai procedūrai, kā dalībnieki tiek izslēgti no programmas, ja tiek konstatēts, ka programmas saturs tomēr neatbilst klienta vajadzībām.

Lai tiktu izpildīts minētais kritērijs, tajā ir jāiekļauj:

- Jābūt aprakstītam, kādas uzvedības korekcijai konkrētā programma paredzēta. Kādai klientu grupai programma ir veidota.
- Programma nedrīkst būt diskriminējoša (rase, tautība, reliģiskā pārliecība u.c.).
- Tajā jābūt aprakstam par grupas dalībnieku izslēgšanu no grupas. Katram izslēgšanas kritērijam jābūt pamatotam.
- Aprakstīta grupas dalībnieku atlases procedūra un kritēriji.
- Saraksts ar visiem diagnostikas un novērtēšanas instrumentiem/testiem, kas tiek izmantoti grupas dalībnieku atlases procesā. Katra izmantotā instrumenta loģisks pamatojums.
- Aprakstīti kritēriji un kārtība, kādā nepiemērotie dalībnieki tiek no programmas izslēgti.

3. Dinamisko riska faktoru respektēšana

Virknei dinamisko riska faktoru ir zināma saistība ar atkārtotu likumpārkāpumu veikšanu. Darbam ar tiem jābūt integrētiem programmā.

Ir pierādīts, ka ir vairākas likumpārkāpēju īpašības, kas ir saistītas ar atkārtota likumpārkāpuma izdarīšanas risku. Dažās no tām ir saistītas ar likumpārkāpumu veikšanu kopumā, bet citas ir īpaši saistītas ar specifiska veida likumpārkāpumiem. Pazīmes, kas saistītas ar atkārtota likumpārkāpuma izdarīšanu, potenciāli var mainīties un tiek sauktas par dinamiskajiem riska faktoriem.

Lai tiktu izpildīts šis kritērijs, pieteikumā akreditācijas komisijai ir jābūt norādītam:

- Dinamisko riska faktoru uzskaitījums. Jābūt aprakstītam, kā šie dinamiskie riska faktori, viens otru papildinot, paaugstina recidīva risku. Jābūt aprakstītam arī kāda intervence tiek plānota, saistībā ar šo dinamisko risku mazināšanu.
- Jābūt norādītam kā konkrētie dinamiskie riska faktori tieši vai netieši saistīti ar likumpārkāpuma veidu, ar ko plānots strādāt konkrētajā programmā. Ir riska faktori, kuru ietekme uz paaugstinātu recidīva risku ir jau pierādīta un tādēļ netiek prasīta atsevišķa to ietekmes pierādīšana (8 kriminogēnās vajadzības).
- Ja tiek izvirzīti vēl kādi papildus vai citi dinamiskie riska faktori, kā riski, ar kuriem būtu jāstrādā, to ietekme uz potenciālo atkārtoto recidīvu ir jābalsta pierādījumos.
- Jābūt aprakstītam, kā šie dinamiskie riska faktori tiek novērtēti, kā tiek mērītas riska faktoru izmaiņas.
- Jābūt aprakstītam, kā tieši konkrētā programma risina katru no programmas mērķī nosauktajiem riska faktoriem.
- Jābūt uzskaitītiem arī tiem riska faktoriem, kurus konkrētā programma nerisina. Kā arī jābūt rekomendācijām, ar kādu instrumentu palīdzību var tikt risināti programmā neiekļautie riska faktori.

Zemāk minētie dinamiskie riska faktori ir tie, kuriem netiek prasīti to lietderības pierādījumi, ja darbs ar tiem ir iekļauts programmā:

- Vāji attīstītas kognitīvās spējas.
- Antisociāla attieksme un jūtas dažādos jautājumos. Tajā skaitā seksisms un rasistiska attieksme pret līdzcilvēkiem.
- Izteikta identificēšanās ar antisociālas/kriminālas uzvedības modeļiem, impulsivitāte un antisociāls dzīves stils.
- Vājas sociāli vēlamās saites un vāji izteikta identificēšanās ar prosociāliem/ne krimināliem uzvedības modeļiem vai dzīves stilu.
- Novērojamas domas, kas attaisno, atbalsta antisociālu uzvedību un likumpārkāpumus.
- Vājas lēmuma pieņemšanas, problēmu risināšanas un pašpārvaldes prasmes.
- Vāji attīstītas spējas atpazīt un atzīt personiskos riska faktorus, izvēlēties prosociālus, atbilstošus uzvedības modeļus, lai spētu tikt galā ar šiem riska faktoriem.
- Vāji attīstītas sociāli vēlamās komunikācijas un saskarsmes prasmes.

- Nejaušu, neparedzamu situāciju ietekme uz klienta uzvedības modeļa izvēli, pretēji sociāli vēlamas uzvedības izvēlei.
- Atsevišķi nelabvēlīgi ģimenes un sociālie apstākļi.
- Vāji izteikta apņemšanās nepieļaut atkārtotu likumpārkāpumu.

Papildus Dinamiskie Riska faktori.

Dzimumnoziedzumu veikšanas riska faktori:

- Devianta seksuālā interese, jo īpaši, kas saistīta ar uzbudinājumu, ko izraisa domas par uzbrukumu un pārmērīga seksuālā apmātība.
- Izteikts empātijas trūkums: nespēja saskatīt situāciju no upura viedokļa, vai arī nepareiza, neatbilstoša upura situācijas izpratne.
- Klients atbalsta seksuāla rakstura likumpārkāpumu izdarīšanu. Tajā skaitā arī seksuāla rakstura likumpārkāpumus interneta vidē.
- Klients aizstāv idejas, kas atbalsta seksuāla rakstura noziegumus, tajā skaitā kognitīvi izkropļojumi kā, piemēram, vienošanās ģimenes lokā par seksuālās vardarbības tēmām.

Ne visiem likumpārkāpējiem ar līdzīgiem riska faktoriem ir raksturīgs vienlīdz liels risks atkārtotam likumpārkāpumam. Ilglaicīgie pētījumi liecina, ka riska faktoru ietekmi var mazināt “aizsargājošie faktori” (personīgie un sociālie resursi). Lai arī pētījumu par “aizsargājošajiem faktoriem” ir krietni mazāk, kā pētījumu par riska faktoriem, programmai būtu jāveicina un jāstiprina likumpārkāpēja stiprās puses.

Galvenie aizsargājošie riska faktori:

- kognitīvās kompetences (inteliģence, intelekts, nākotnes plānošana);
- sociāli vēlamas jūtas un attieksme;
- spēcīgas sociālās un ģimeniskās saites, kā arī atbalsts no prosociāli orientētu cilvēku puses;
- veselīgi dzīves uzskati un sociāli vēlami uzvedības standarti;
- sociālas kompetences un problēmu risināšanas prasmes;
- pašefektivitātes pieredze un adekvāta sevis uztvere;
- ticība, ka izmaiņas ir iespējamas;
- apņemšanās neizdarīt atkārtotu likumpārkāpumu.

4. Efektīvas metodes

Ir jābūt pierādījumiem, kas iegūti pētot teorētisko literatūru un praktiskos pētījumus, par programmā izmantoto metožu efektivitāti. Tā kā praksē ne vienmēr teorijās pamatoto metožu

izmantošanai ir paredzētais efekts, ir svarīgi, ka izmantoto metožu efektivitāte tiek mērīta arī ar praktisku pierādījumu palīdzību.

Programmas intervences mērķis ir mainīt dinamiskos riska faktorus, kā arī citas likumpārkāpēja īpašības, kas palielina atkārtota likumpārkāpuma izdarīšanas risku.

Lai tiktu izpildīts šis kritērijs, pielikumā jābūt:

- Skaidri aprakstītām izmantotajām terapijas / intervences metodēm.
- Jābūt izmantoto metožu teorētiskam pamatojumam, attiecībā uz darbu ar dinamiskajiem riska faktoriem.
- Jābūt aprakstītiem izvēlēto terapijas/korekcijas metožu efektivitātes pierādījumiem, saistībā ar programmas mērķa grupu.
- Jābūt aprakstītam, kā izvēlētās intervences metodes darbojas kā vienots veselums, viena otru papildinot, kā arī kā tās savstarpēji integrējas.

5. Programma orientēta uz jaunu prasmju apgūšanu

Programmas uzdevums ir veicināt tādu sociālo prasmju apgūšanu, kas atvieglo programmas dalībnieku resocializēšanos un palīdz atturēties no atkārtota noziedzīga nodarījuma veikšanas. Arvien biežāk pētījumos tiek konstatēts, ka likumpārkāpēja sociāli vēlamu prasmju apgūšanas veicināšana ir svarīga, lai mazinātu viņa recidīva iespējamību. Šīs prasmes var būt saistītas ar programmas dalībnieka pašpārvaldes, starppersonu funkcionēšanas, problēmu risināšanas un dažādu kognitīvo spēju aspektiem. Minētajām prasmēm programmā jābūt aprakstītām ne tikai kā teorijai vai jaunai informācijai, bet jābūt minētam, kā trenēt un nostiprināt tās sadzīves situācijās.

- Uzskatīt, nodefinēt, kādas tieši prasmes ir plānots attīstīt, iemācīties.
- Pierādīt, ka tieši šīs prasmes ir programmā iesaistāmo likumpārkāpēju iztrūkstošās kompetences.
- Jābūt pamatojumam un pierādījumiem (ja tādi ir) par to, kā katra programmā plānotā prasme attīstīšana, iemaņu apgūšana varētu samazināt recidīva iespējamību un palielināt likumpārkāpēja turpmāku spēju izvēlēties un veikt likumīgas darbības.
- Jābūt norādītam, kā katra konkrētā prasme tiek apgūta (ja tas nav norādīts jau 4. kritērijā)
- Aprakstīt jebkādu papildu pasākumus pamat prasmju apgūšanai, piemēram, saikne ar izglītību vai profesionālo izglītību.

6. Aprakstīta secība, intensitāte un programmas ilgums

Programmas intervences ilgumam un apjomam jābūt saistītam ar programmas dalībnieku vajadzībām. Jābūt savlaicīgi saplānotām dažādām intervences metodēm, lai tās papildinātu viena otru.

Lai korekcija būtu pēc iespējas efektīvāka, programmas grupas nodarbību biežumam un skaitam jābūt saskaņā ar intervences nepieciešamību katram grupas dalībniekam. Tas parasti būs atkarīgs no grupas dalībnieka mācīšanās stila, spējām, no riska līmeņa, cik lielā mērā terapijas procesā risināmie dinamiskie riska faktori varētu būt noturīgi pret paredzētajām izmaiņām: īsāka un mazāk intensīva programma varētu būt piemērotāka zemāka riska klientiem, augstāka riska klientiem būs piemērotāka intensīvāka un garāka programma

Norādīt programmas kopējo garumu un pierādīt, ka programmas ilgums būs pietiekams, lai panāktu ilgstošas pārmaiņas klienta sociālajā uzvedībā.

Parādīt, kā ar programmas intensitātes, ilguma un nodarbību secības pielāgošanu var sasniegt dažāda riska līmeņa klientu vajadzības un mācīšanās stilus.

Apraksta dažādu programmas fāžu secību, garumu un vai ir atšķirība starp fāzēm.

Lai izpildītu šo kritēriju, pieteikumā jābūt:

- Norādīt programmas kopējam garumam un pierādīt, ka programmas ilgums ir pietiekams, lai panāktu ilgstošas pārmaiņas.
- Jāuzrāda nodarbību intensitāte, ilgums un ja nepieciešams, nodarbību pielāgošanas iespējas dažādiem riska līmeņiem, dalībnieku mācīšanās stilam un vajadzībām.
- Jāapraksta dažādu programmas fāžu secība, garums un pārtraukumi starp programmas fāzēm, ja tādi ir, ar to pamatojumu.
- Jānorāda vai programmā ir paredzēti arī mājas darbi starp sesijām. Ja tādi ir, jāapraksta mājas darbu būtība un mērķis.
- Jābūt aprakstītai rīcībai, kas tiek veikta, ja grupas dalībnieks ir izlaidis kādu nodarbību un/vai klienta progress tiek vērtēts kā nepietiekams, vai ir atklāti jauni klienta riski vai vajadzības.
- Jāapraksta jebkuru pirms programmas sagatavošanās posmu, kā arī jebkuru nepieciešamo darbību, kas jāveic pēc programmas pabeigšanas.

7. Iesaistīšana un motivācijas sistēma

Programmā jābūt strukturētai tā, lai maksimāli palielinātu klientu iesaistīšanos tajā un uzturētu motivāciju aktīvi piedalīties.

Programma, visticamāk, nebūs efektīva, ja likumpārkāpēji tajā neiesaistīsies pietiekoši aktīvi. Tas, cik aktīvi klienti iesaistās programmas uzdevumos un procesos, daļēji ir atkarīgs no

programmas vadītāju sagatavotības līmeņa, no tā kā programma tiek pasniegta, un arī no tā, cik lielā mērā programmas saturs ir atbilstošs klienta riskiem un vajadzībām. Viens no iesaistīšanās motivācijas rādītājiem ir to likumpārkāpēju īpatsvars, kas pabeidz programmu. Katrs likumpārkāpēja izstāšanās vai izslēgšanas no grupas gadījums ir jāizanalizē un jāizprot izstāšanās iemesli.

Pieteikumā jābūt:

- Atainotam, kā tiek vērtēta grupas dalībnieka motivācija piedalīties programmā.
- Aprakstītiem visiem pasākumiem, kas veikti, lai paaugstinātu klienta motivāciju piedalīties programmā.
- Aprakstītām metodēm, kuras tiek izmantotas motivācijas uzturēšanai programmas laikā.
- Aprakstītam kā tiek nodrošinātas klienta vajadzības, kas ir saistītas ar likumpārkāpēja vecumu, dzimumu, etnisko izcelsmi, mācīšanās stilu un personīgo dzīvi.
- Aprakstītam kā tiek veidots kontakts, pārrunas ar citām klienta resocializācijas procesā iesaistītajām personām (dažādiem speciālistiem un ģimenes locekļiem).

8. Programmas un pakalpojumu ilgtspējība

Jābūt skaidrai saiknei starp programmu un vispārējo likumpārkāpēja resocializācijas procesu.

Lai spētu noorganizēt pēc iespējas ilgtspējīgāku rezultātu, panāktu progresu, programmas ir jāintegrē klienta resocializācijas, uzraudzības procesā. To efektīvāk panākt, sadarbojoties programmas vadītājam ar lietas vadītāju, resocializācijas darbinieku vai sociālo darbinieku. Jautājumos, kas saistīti ar sabiedrības drošību, ir jāparedz informācijas apmaiņas process starp iepriekš minētajiem darbiniekiem vai institūcijām, lai likumpārkāpējus varētu pēc iespējas efektīvāk uzraudzīt.

9. Procesa novērtēšanas sistēma un integritāte

Jābūt izstrādātiem programmas kvalitātes monitorēšanas nosacījumiem, lai nepārtraukti tiktu sekots līdz programmas realizēšanas kvalitātei, kā arī lai noteiktu tos programmas aspektus, kas darbojas ne tā kā paredzēts, un tos laicīgi mainītu.

Ja programma netiek pareizi uzraudzīta, palielinās risks, ka netiks panākti uzstādītie mērķi un programmas efektivitāte mazināsies. Tāpēc nepieciešams izveidot sistēmu, kas nodrošina programmas integritātes saglabāšanu un novērš jebkuras novirzes no programmas kvalitātes standartiem. Tiek uzskaitīti trīs īpašie standarti, pie kuriem ir jāpieturas: programmas atbalsta nosacījumi (personāla, kas iesaistīti visā programmas īstenošanas procesā kvalifikācija,

profesionalitāte), programmas integritāte (visi apstākļi, materiāli tehniskā bāze, nepieciešamo resursu pieejamība) un intervenču integritāte.

10. Pastāvīga izvērtēšana

Jābūt izstrādātiem programmas efektivitātes novērtēšanas kritērijiem.

Kā viens no kritērijiem ir ilgtermiņa recidīva mērījumi. Taču arī dinamisko riska faktoru izmaiņu novērojumi ir kā viens no programmas efektivitātes rādītājiem.

Lai spētu novērtēt programmas efektivitāti, svarīgi būtu ievākt datus par programmas dalībniekiem, viņu dinamiskajiem riska faktoriem, pirms programmas uzsākšanas, iepriekšējo pārkāpumu vēsturi, kā arī par klienta klīniskajiem rādītājiem.

Visi šie paši rādītāji jāievāc pēc programmas pabeigšanas un atkārtoti vēl pēc kāda laika. Ja pētījuma rezultātā tiek izdarīti secinājumi, ka intervences rezultāti nav pietiekoši labi, šie pētījuma rezultāti jāiesniedz arī akreditācijas komisijai.

Autori, programmas vadītāji un akreditācijas komisija izvērtē programmas nepilnības (*Ministry of Justice. National Offender Management Service, 2010 – 2011*).

3.3.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana

Anglijas un Velsas akreditācijas panelis organizē sanāksmes tad, kad tiek pieteikta akreditācijai kāda programma. Bet neatkarīgi no iesniegto programmu skaita, akreditācijas paneļa sanāksmes tiek sasauktas vienu līdz divas reizes gadā, lai izrunātu aktualitātes programmu jomā. Anglijas un Velsas programmu akreditācijas panelis, paralēli programmu izvērtēšanai, regulāri sniedz konsultācijas un padomus programmu izstrādātājiem. Tas palīdz programmas izstrādes procesā, vai arī palīdz veikt labojumus, kad programma tiek gatavota uz atkārtotās akreditācijas iesniegšanu.

Pieteikumam, kas tiek iesniegts komisijai, jābūt īsam un kodolīgam programmas pārskatam. Programmas aprakstam nevajadzētu būt garākam par trīs lapaspusēm. Tajā jābūt kodolīgi aprakstītai mērķa grupai, sesiju skaitam, garumam un intervences metodēm. Kopsavilkumam jāseko izmaiņu modeļa principiem. Tajā, pamatojoties uz pētījumiem un teoriju, tiek aprakstīts, kā tiek plānots programmas darbs, ietekme uz klienta domāšanas un uzvedības izmaiņām. Akreditācijas panelis pieļauj arī iespēju programmu pieteikt konsultācijām vēl pirms tā tiek pieteikta akreditācijas procesam. Konsultācijas, rekomendācijas un ieteikumi parasti tiek sniegti programmas agrīnā izstrādes stadijā. Programmas izstrādātāji var sazināties ar akreditācijas paneļa ekspertu grupu jebkurā akreditācijas procesa brīdī. Pēc pilnībā noformētas nepieciešamo dokumentu iesniegšanas, akreditācijas komisijas

priekšsēdētājs nosūta visiem, konkrētās programmas izvērtēšanā iesaistītajiem komisijas locekļiem, pilnu dokumentu paketi. Programmas izskatīšana parasti aizņem divas nedēļas, tādēļ visbiežāk komisijas sēde tiek nozīmēta pēc divām nedēļām. Šajā sanāksmē piedalās arī programmas iesniedzējs, kurš prezentē izstrādāto programmu un atbild uz jautājumiem.

Atsevišķi tiek iesniegtas arī piecas dažādas rokas grāmatas:

- Programmas teorijas rokasgrāmata – teorētiskā bāze, uz kuras pamata būvēta konkrētā programma un aprakstīts pārmaiņu modelis (*model for change*).
- Programmas rokasgrāmata – tajā detalizēti aprakstīta katra programmas nodarbība. Tai jābūt aprakstītai tā, lai programmas vadītājs var konkrēto nodarbību skaidri izprast un novadīt.
- Diagnostikas – novērtēšanas rokasgrāmata, kurā ietverti visi diagnostikas instrumenti, kas tiek izmantoti programmas īstenošanas laikā, kā arī aprakstīts šo testu rezultātu administrēšanas process.
- Programmas realizēšanas rokasgrāmata – tajā tiek aprakstīti kritēriji un process programmas vadītāju atlasei, kā arī klienta mērķa grupas atlases kritēriji un procedūra.
- Darbinieku apmācību procesa rokasgrāmata – sniedz informāciju par visu apmācību kursu, kas paredzēts topošajiem programmas vadītājiem.

Sanāksmes laikā par katru programmas kvalitātes vērtēšanas kritēriju akreditācijas komisija piešķir punktus. Divus punktus par pilnībā izpildītu kritēriju, vienu punktu par daļēji izpildītu kritēriju un punktus nepiešķir par konkrēto kritēriju, ja tas tiek izvērtēts kā pilnībā neatbilstošs. Ir vairāki kritēriji, kuriem obligāti jāsaņem 2 punktus, lai tiktu uzskatīts, ka programma var saņemt akreditētas programmas statusu.

Punktu piešķiršanas sistēma akreditēšanas procesā:

- Lai programma saņemtu akreditētas programmas statusu, tai ir jāsaņem 18 – 20 punktus novērtēšanas sistēmā.
- Ja programma saņem 16 – 17 punktus akreditācijas procesā, ekspertu grupa var piešķirt pagaidu akreditācijas statusu programmai ar papildus nosacījumiem, kas jākorrigē gada laikā (vai ilgākā laikā, ja tas tiek atsevišķi norādīts).
- Programmas saturā, formā var tikt konstatētas arī lielākas nepilnības, kas liedz piešķirt jebkādu akreditācijas statusu. Šādā gadījumā akreditācijas komisija sniedz priekšlikumus vai konsultācijas lielākai programmas koriģēšanai, lai varētu atkārtoti iesniegt programmu akreditācijai. Taču var būt arī sniegts tāds

atzinums, kas konkrēto programmu atzīst par pilnībā nepiemērotu klientu uzvedības korekcijai.

- Atkārtota akreditācija programmām tiek veikta pēc 5 gadiem, vai arī gadījumos, kad tiek secināts, ka programmā ir jāveic nozīmīgas korekcijas. Atkārtotas akreditācijas procesā, programmas kvalitātes kontrolei tiek pakļauti visi tie paši kritēriji, kas jau pirmreizējās akreditācijas procesā, kā arī papildus tiek sagaidīts, ka tiek iesniegti pārskati par programmas realizēšanas gaitu un sasniegtajiem rezultātīvajiem rādītājiem. Vēlams iesniegt arī kādu pētījumu, kas veikts programmas īstenošanas laikā.

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Valsts organizācijas Nevalstiskās organizācijas	Punktu sistēma 4 iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi

3.4. Skotijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.4.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Programmas tiek veidotas tā, lai tās varētu tikt piemērotas konkrētiem likumpārkāpējiem, ar konkrētām, viņiem raksturīgām problēmām. Katrai programmai ir raksturīgi 4 posmi: motivācijas posms, problēmu risināšanas posms, prasmju apgūšanas posms un recidīva novēršanas posms.

Pirms korekcijas darba uzsākšanas ar likumpārkāpējiem, kas veikuši seksuāla rakstura pārkāpumus un kuri ir novērtēti kā augsta vai vidēja riska klienti, izmanto Stable Acute (SA07) risku novērtēšanas instrumentu. Programmu dizains būs pēc moduļu principa, kas pielāgojams indivīdu specifiskajiem riskiem un vajadzībām. Moduļi ietver: sociālo atbalstu, savstarpējo attiecību prasmju veicināšanu, domāšanas prasmju paaugstināšanu, veselīgas seksuālās dzīves izpratnes veicināšanu.

Sieviešu aizskarošas uzvedības programma (FOBP), kas īpaši izstrādāta vardarbīgām vai nevardarbīgām sievietēm likumpārkāpējām. Uzvedības korekcijas programmas mērķis ir darbs ar kriminogēnajām vajadzībām un labsajūtas uzlabošana. Izvēles moduļu formāts ar obligātiem un izvēles moduļiem var tikt pielāgots individuālajām klientu vajadzībām. Intervences mērķi

ir: padziļināt likumpārkāpējas izpratni par izdarīto likumpārkāpumu, atpazīt savus domāšanas modeļus, izstrādāt pašpārvaldes un recidīva profilakses plānu.

Ar vielu lietošanu saistītas uzvedības korekcijas programmas (SROBP). Šīs programmas izstrādātas, lai dotu iespēju vidēja un augsta riska likumpārkāpējiem tālākā nākotnē mazināt iespējamību atkārtot ar vielu lietošanu saistītos likumpārkāpumus. Moduļu formāta programmas arī šai mērķauditorijai sniedz iespēju piemeklēt atbilstošākos, aktuālos moduļus: motivācijas modulis, atbalsta modulis, palīdzības stratēģijas modulis, nelietderīgu domu analīzes un apstrīdēšanas modulis, starppersonu prasmju modulis, sevis uztveres – pašnovērtējuma modulis, emociju vadīšanas modulis, attiecību uzlabošanas modulis, empātijas pret cietušo attīstīšanas modulis, dzīvesstila izstrādes modulis.

Personības pārmaiņu programma vardarbīgiem klientiem veidota tieši tiem likumpārkāpējiem, kuriem ir palielināts risks atkārtota vardarbīga likumpārkāpuma veikšanai. Klienta iepriekš veiktā vardarbība savienojumā ar vardarbīgiem pasaules uztveres paterniem ir kā priekšnosacījums iesaistei šāda veida programmā. Programma paredzēta vardarbīgiem pieaugušiem vīriešiem. Moduļos tiek analizēta un pētīta vardarbību veikušo vīriešu rīcības motivācija, uzvedība un domāšana. Programmā māca jaunas prasmes, lai aizstātu vardarbīgo uzvedību ar sociāli vēlamu uzvedību (*Scottish Prison Service, 2017*).

Dusmu kontroles programma paredzēta klientiem, kuriem ir grūtības pārvaldīt negatīvās emocijas. Lai arī visatpazīstamākās no negatīvi – traucējošajām emocijām ir tieši dusmas, programmā strādā arī ar citām negatīvajām emocijām. Programmā tiek analizēts, kāpēc cilvēki piedzīvo šīs emocijas, izstrādā veidus kā kontrolēt dusmas un emocionālo uzbudinājumu. Tiek apgūtas prasmes, kā reaģēt dusmas izraisošās situācijās un kā efektīvāk tās risināt.

Jauniešu tiesiskuma programma. Moduļu programma, kas izstrādāta vispārējo pārkāpumu analīzei un izprašanai. Programma paredzēta jauniešiem no 16 -21 gadu vecumam, kam konstatēts vidējs vai augsts risks. Programmā ir moduļi, kas risina ļoti dažādas uzvedības un domāšanas problēmas. Moduļu sistēma arī šajā programmā ir izveidota tādēļ, lai būtu iespējams to piemērot katra konkrētā klienta riskiem, vajadzībām un spējām. Tie ietver: dusmu vadības moduli, noziegumus, kas saistīti ar automašīnu vadīšanu, pozitīvu starppersonu attiecību veidošanu, emociju vadību, problēmu risināšanas prasmes, spējas pretoties vienaudžu spiedienam attīstīšanu, apreibinošo vielu ļaunprātīgas izmantošanas moduli un vardarbības novēršanas moduli. Programma ir speciāli pielāgota jauniešu vecuma klientu grupai. Tā ietver dažādas spēles, video materiālus, mācības un praktiskus uzdevumus.

Programmas, kas tiek akreditētas Skotijā:

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓	No 16 g.	✓

3.4.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.

Skotijas uzvedības korekcijas programmu akreditācijas paneļa sastāvā šobrīd ir astoņi neatkarīgi eksperti, kurus ieceļ ministrs, viens komisijas priekšsēdētājs un septiņi konkrētās jomas speciālisti no akadēmiskās, praktiskās un programmu izstrādātāju vidus. Trīs paneļa eksperti vienmēr ir saistīti ar programmu īstenošanas pieredzi (divi programmu īstenojami probācijas dienestā un viens programmas īstenošanas no ieslodzījuma vietas). Ekspertu grupas sanāksmes apmeklē arī Tieslietu ministrijas un Skotijas ieslodzījuma vietu dienesta politikas konsultanti. Skotijas pieeja, ieceļot komisijas locekļus, ir līdzīga Anglijas un Velsas pieejai. Skotijas Tieslietu ministrijas amatpersona apstiprina paneļa ekspertus, kas atlasīti caur atklātu darbā pieņemšanas procesu. Atklāta konkursa laikā piemērotākos kandidātus atlasa speciāli izveidota komisija, kuras sastāvā ir komisijas priekšsēdētājs, neatkarīgs vērtētājs, Skotijas valdības loceklis un Skotijas Cietumu dienesta darbinieks. Galējo lēmumu par akreditācijas paneļa sastāvu pieņem ministrijas pārstāvis (*Cabinet Secretary for Justice*). Reizēm tiek pieļauta arī piemērotākā kandidāta uzaicināšana un virzīšana komisijas eksperta amatam ārpus minētā darbā pieņemšanas konkursa, gadījumā, ja konkursa kārtībā netiek konstatēta piemērota kandidatūra. Arī komisijas priekšsēdētājs tiek izvēlēts, izmantojot atklātu konkursu.

Skotijas programmu akreditācijas komisijas locekļiem ir specifiskas zināšanas likumpārkāpēju psiholoģijas jomā, programmu izstrādes jomā, programmu īstenošanas, kriminoloģijas, sociālā darba, grupu vadīšanas un atkarību jomās.

Skotijas akreditācijas panelis ir iesaistīts gan programmu satura izstrādē, konsultāciju procesā, programmu integritātes uzturēšanā, kā arī daļēji programmu realizēšanas kvalitātes kontroles procesā. Akreditācijas paneļa mērķis ir pēc iespējas nodrošināt programmas integritāti. Skotijā programmas tiek vērtētas gan pēc akreditācijas kritērijiem, kas kopā ir septiņi, gan pēc programmas realizēšanas kvalitātes kritērijiem, ka kopā ir deviņi. Programmu realizēšanas kvalitātes izvērtēšana ir atšķirīga ieslodzījuma vietās un ārpus tām. Akreditācijas panelim katru gadu programmas vadītāji iesniedz speciāli izstrādātu pašnovērtējuma veidlapu, kurā tiek aprakstīti arī ierosinājumi programmas pilnveidošanai. Skotijas akreditācijas paneļa eksperti veic izpēti un sniedz rekomendācijas iztrūkstošo un aktuālo programmu izstrādes

nepieciešamībai, apmeklēt programmu realizēšanas vietas, lai veicinātu programmu atbilstību programmu īstenošanas standartiem.

Paneļa eksperti vairāk kontrolē programmu ieviešanas un realizēšanas kvalitāti ieslodzījuma vietās, mazāk ārpus tām. Komisija ir izstrādājusi 9 programmu realizēšanas kvalitātes kritērijus, taču kvalitātes monitorēšanu programmām, kas tiek vadītas brīvībā esošiem klientiem, paši neveic.

Mērķis: Samazināt recidīvu	Eksperti: 1 neatkarīgs priekšsēdētājs 8 neatkarīgi nozares eksperti
Uzdevumi: Programmas un tās realizācijas akreditēšana Akreditācijas kritēriju ikgadējs novērtējums Konsultāciju sniegšana ministram Konsultāciju sniegšana efektīvas prakses veicināšanai	7 programmas izstrādes eksperti no akadēmiskās un praktiķu vides (3 no septiņiem ir praktiķi no Ieslodzījuma vietas un probācijas dienesta)

3.4.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.

Kā vēsta Eiropas probācijas konfederācijas (CEP) apkopojums par dažādu valstu akreditācijas sistēmām, Skotija izmanto divas akreditācijas sistēmas.

Pirmais standarts - programmas loģika, skaidri formulēta mērķa grupa un paredzētie rezultāti. Tie balstās uz labākajiem pieejamajiem pētījumiem un pierādījumiem. Jābūt skaidri saskatāmam pārmaiņu modelim un pamatotai likumpārkāpēju atlasei.

Skotijas otrais standarts ir līdzīgs Anglijas un Velsas akreditācijas modelim. Apkopojot informāciju, var secināt, ka kā viens tā otrs modelis paredz atbilstību šādiem kritērijiem (*Scottish Prison Service, 2017*):

- Skaidri izklāstīts, uz pierādījumiem un pētījumiem balstīts programmas pamatojums.
- Programmā izmantotās metodes ir pamatotas teorijās, pētījumos.
- Programmā ir aprakstītas metodes, ar kurām tiek izvērtēts dalībnieks.
- Programmas dizainam jābūt izstrādātam tā, lai tās saturs tiktu piemērots katra indivīda personības īpatnībām un vajadzībām, tādējādi veicinot un maksimāli optimizējot klienta līdzdalību un labuma gūšanu.
- Programmas saturs iekļauj kritērijus un metodes, kā tiek atlasīti programmas vadītāji un programmas pārvaldības personāls.
- Programmai jābūt izstrādātai, lai tā varētu tikt īstenota ilgtermiņā nemainīgā kvalitātē.
- Ir izveidota programmas īstenošanas kvalitātes monitorēšanas sistēma.

- Skaidri aprakstīta kārtība, kādā veidā programma ir jāpārvalda un ir sadalītas atbildības.

Ja programma tiek iesniegta atkārtotai akreditācijas saņemšanai, nosacījumi ir sekojoši:

- Programmas pārskats, kā arī detalizēts programmas pārskats atbilstoši viesiem akreditācijas kritērijiem.
- Ja programmā ir veiktas kādas izmaiņas, tām ir jābūt uz pieredzi un analīzi balstītām.
- Atjaunota teorijas rokasgrāmata, kurā apkopoti jaunākie pētījumi šajā jomā.
- Programmas efektivitātes pierādījumi, ko veikuši neatkarīgi pētnieki.
- Lai iesniegtu programmu atkārtotas akreditācijas statusa piešķiršanai ļoti vēlams ir iesniegt arī pierādījumus, ka šī programma sasniedz programmā plānotos mērķus.
- Tomēr, ja gadījumā šādu pierādījumu vēl nav, tad ir jāiesniedz pamatots skaidrojums, kāpēc šādu pētījumu vai pierādījumu pagaidām vēl nav.

3.4.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana.

Lai tiktu uzsākts programmas akreditācijas process, iesniedzējam nepieciešams sagatavot šādus dokumentus:

- Teorijas rokasgrāmata. Programmas teorētiskais pamatojums, kurā norādīts izmaiņu modelis. Tajā jābūt norādēm un konkrētām atsaucēm uz pētījumiem, kas pierāda izmantotās teorijas efektivitāti un nepieciešamību mērķa sasniegšanai.
- Programmas vadītāja rokasgrāmata. Smalks katras nodarbības apraksts, kas ļauj kvalitatīvi apmācītiem programmas vadītājiem pietiekami detalizēti izprast un vēlāk jau novadīt klientiem konkrēto programmu. Šajā rokasgrāmatā jāietver visi programmas vadīšanai nepieciešamie materiāli, kas tiks izmantoti katrā nodarbībā (scenāriji, darba lapas un citi palīgmateriāli). Rokasgrāmatā detalizēti jāapraksta personāla nepieciešamo prasmju līmeni, kas saistīts ar programmas kvalitatīvu realizēšanu. Ja plānots, ka konkrēto programmu var vadīt tikai augsti kvalificēts personāls, prasmju apraksts var nebūt tik detalizēts.
- Novērtēšanas un izvērtēšanas rokasgrāmata. Rokasgrāmatā iekļauti visi programmā iekļautie novērtēšanas un izvērtēšanas instrumenti/testi, to vadlīnijas, administrēšana un izmantošana.
- Programmas vadības (realizēšanas) rokasgrāmata. Aprakstītas visa programmas realizēšanā iesaistītā personāla funkcijas, pienākumi. Aprakstīti uzdevumi, kas jāveic

visam programmas realizēšanā iesaistītajam personālam. Sīki aprakstīta personāla atlases procedūra, personāla darba kvalitātes uzraudzības un novērtēšanas sistēma, kā arī aprakstīti visi pārējie programmas realizēšanas kvalitātes un pārraudzības aspekti.

- Personāla apmācību procesa rokasgrāmata. Detalizēts mācību procesa apraksts. Materiāli, kursi, literatūra, kura nepieciešama katram mācību procesa dalībniekam. Rokasgrāmatā jābūt arī personāla kompetenču izvērtēšanas instrumentiem.

Katrai programmai, kas tiek iesniegta akreditācijas panelim, jāuzrāda aktualitātes pierādījums, nepieciešamība. Programmai jābūt balstītai uz pierādījumiem, aktuālajām teorijām un jaunākajām tendencēm praktiskajā darbībā.

Skotijas likumpārkāpēju uzvedības korekcijas programmu akreditācijas paneļa ekspertu grupa tiek divas reizes gadā uz piecām dienām. Vienā dienā tiek izskatīta viena korekcijas programma. Tikšanās laikā piedalās arī programmas iesniedzējs, kurš prezentē programmas ideju, atbild uz uzdotajiem jautājumiem. Sanāksmēs tiek apspriesti arī programmu realizēšanas kvalitātes jautājumi, valdības un politikas jautājumi programmu jomā, turpmākās noslodzes jautājumi.

Skotijā programmas pieteikšana akreditācijai ietver šādus soļus:

1. Programmas izstrādātāji iesniedz akreditācijas komisijai pamatotu priekšlikumu par programmas izstrādi.
2. Programmas aktualitāte tiek izvērtēta, izpētīts pamatojums. Gadījumā, ja programmas mērķi un uzdevumi tiek atzīti par aktuāliem, Skotijas atbildīgie dienesti pieņem lēmumu par programmas sponsorēšanu tālākā nākotnē, kas nozīmē, ka programmas izstrādātājiem tiek dots programmas izstrādāšanas akcepts.
3. Nākamais solis paredz programmas izstrādātāju sagatavota programmas koncepta dokumenta, ar teorētisko pamatojumu un provizorisko programmas iesniegšanas datumu, iesniegšanu.
4. Kā pēdējais solis programmas iesniegšanai akreditācijai ir pilnīgs programmas pieteikuma iesniegums. Pilnā pieteikumā ietilpst visas rokasgrāmatas (teorija, programma, novērtēšanas un vadības rokasgrāmata, personāla mācību rokasgrāmata). Iesniegtajai Programmai jāatbilst visiem noteiktajiem programmas akreditācijas kritērijiem.

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Skotijas Ieslodzījumu vietu dienests Skotijas vietējās varas iestādes Nevalstiskās organizācijas ar dienesta vai vietējo varas iestāžu piekrišanu	Punktu sistēma 2 iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi

3.5. Kanādas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.5.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Vairāk nekā desmit gadus Kanādas korekcijas dienests (turpmāk tekstā KKD) ir izstrādājis uz pētījumiem balstītas programmas, kuru mērķis ir samazināt iespējamību, ka likumpārkāpēji, veiks jaunus pārkāpumus pēc atbrīvošanas. Šīs programmas ir kļuvušas par vienu no galvenajām intervencēm, ko KKD izmanto, lai aktīvi veicinātu un palīdzētu likumpārkāpējiem kļūt par likumpaklausīgiem pilsoņiem. KKD veiktie vai pasūtītie pētījumi nostiprina pārliecību, ka šīs programmas sasniedz savus mērķus ievērojamam klientu daudzumam. Kanādas akreditācijas panelis uzsver to, cik ļoti svarīgi ir nodrošināt programmu kvalitātes standartus, gan programmas akreditācijas jomā, gan programmu īstenošanas jomā (*Correctional Service Canada, 2015*).

Kanādas Akreditācijas panelis programmas, kas tiek akreditētas, iedalījuši vairākās specializētās programmās:

- Kognitīvo spēju vai izziņas programmas.
- Vielu ļaunprātīgas lietošanas programmas.
- Vardarbības novēršanas programmas.
- Vardarbības ģimenē novēršanas programmas.
- Programmas dzimumnoziedzniekiem.

Ņemot vērā programmu daudzveidību un iesniedzēju skaitu, tika pieņemts lēmums izveidot vairākas akreditācijas ekspertu grupas, katrai no lielākajām programmu jomām, ko vada viens akreditācijas paneļa priekšsēdētājs.

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓		✓

3.5.2. Akreditācijas panela sastāvs, mērķi un uzdevumi

Kanādas akreditācijas panelis regulāri veic visu īstenoto programmu kvalitātes pārbaudes, pētījumus, turpmākā darbā liekot akcentus tiešu uz tām programmām, kuru ietekme uz likumpārkāpēju turpmāku uzvedību tiek empīriski pierādīta.

Kad tika pieņemts lēmums par programmas akreditācijas kritēriju izvirzīšanu, Kanādas akreditācijas panelis izvirzīja kritērijus arī pašai programmas vērtētāju komisijai. Tika pieņemts lēmums, ka:

- komisijas locekļiem jābūt profesionāliem ekspertiem konkrētajā jomā;
- komisijas locekļiem jābūt neatkarīgiem;
- vēlama internacionāla programmu vērtēšanas komisija.

Tika pieņemts lēmums, ka programmas akreditācijas komisija sastāvēs no trīs korekcijas panela pamata sastāva ekspertiem un tiks pieaicināti trīs konkrētās programmas specializācijas eksperti (piemēram, darbam ar atkarīgajiem likumpārkāpējiem).

Mērķis: Samazināt recidīvu	Eksperti: 1 priekšsēdētājs no KKD
Uzdevumi: Programmas un tās realizācijas akreditēšana Akreditācijas kritēriju ikgadējs novērtējums Veikt regulāru programmu īstenošanas kvalitātes pārbaudi, konsultācijas.	6 neatkarīgi nozares eksperti (komisijas locekļi tiek piesaistīti atkarībā no jomas, kuras eksperti konkrētās programmas izvērtēšanai ir nepieciešami.)

3.5.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji

Kanādas akreditācijas panela darbs programmu kvalitātes nodrošināšanai sastāv no 2 atsevišķiem posmiem: 1. posms ir programmu akreditācija; 2. posms ir programmu īstenošanas kvalitātes nodrošināšana. Tāpēc programmas akreditācijas procesam ir divas vienlīdz svarīgas, bet diezgan atšķirīgas sastāvdaļas. Pirmajā daļā aprakstīta programmas izstrādes kvalitāte, tostarp tādi elementi kā personāla apmācība un atbalsts, stingri nosacījumi personāla apmācību procesam, kā arī novērtēšanas un pētniecības plāni. Otrā daļa ietver novērtējumu par programmas kvalitātes nodrošināšanu, tostarp programmas īstenošanu tieši tā, kā programmas autori paredzējuši, programmas sasaisti ar visu pārējo likumpārkāpēja resocializācijas procesu un šajā procesā iesaistīto personālu.

Kanādas akreditācijas panelis programmu akreditācijas kritērijus ir izstrādājis vadoties pēc zinātniski – pētnieciskajiem darbiem konkrētajā jomā. Kā ļoti nozīmīgu kritēriju Kanādas

panelis uzskata tieši programmas mērķu sasniegšanu, tajā skaitā ilgtermiņā. Piemēram – samazinās recidīva biežuma, samazinās pastrādāto noziegumu noziedzīgā satura smagums.

Ilgstošu pētījumu, analīzes un starptautisku ekspertu kopējas sadarbības rezultātā ir tapuši sekojoši Kanādas akreditācijas paneļa kritēriji:

Pirmajiem trim kritērijiem jābūt pētījumos pamatotiem:

- skaidrs, empīriski pamatots uzvedības pārmaiņu modelis;
- programma risina konkrētas kriminogēnās vajadzības;
- tiek izmantotas efektīvas intervences metodes.

Divi nākamie kritēriji paredzēti, lai novērtētu būtiskus programmas satura elementus:

- programmai jābūt orientētai uz prasmju apgūšanu;
- programmai jāattīsta prasmes problēmu risināšanā.

Divi sekojošie kritēriji tiešā mērā ir saistīti ar likumpārkāpēja riska līmeni, kas saistīts ar noziedzīgu uzvedību:

- programmas intensitāte;
- intervences secība, plašums, ilgums.

Kā pēdējo nozīmīgo kritēriju Kanādas akreditācijas panelis izvirza nepārtrauktu programmas kvalitātes uzraudzību un novērtēšanu:

- pastāvīga programmas uzraudzība un novērtēšana.

3.5.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana

Programmas novērtēšana. Programmas iesniedzēja pienākums ir iesniegt pilnībā sagatavotus iesniedzamos materiālus. Šajā dokumentu mapē jābūt programmas darbības pamatprincipiem, aprakstam, kā programma atbilst izvirzītajiem 8 kvalitātes kritērijiem, zinātniskās literatūras citātiem, kas pamato programmas satura izvēli. Iesniedzējam jā sagatavo arī programmas rokasgrāmata: programmas rokasgrāmata, personāla apmācību rokasgrāmata, vērtēšanas instrumentu rokasgrāmata un pētījumu kopsavilkumu grāmata konkrētajā jomā. Kad beidzies programmas lasīšanas periods, tiek nozīmēts sanāksmes datums. Parasti Kanādas programmu akreditācijas sanāksme tiek sasaukta vienu reizi gadā uz piecām dienām. Sanāksmi vada sanāksmes priekšsēdētājs. Diskusijas laikā tiek uzdoti jautājumi par programmu, programmas autori sniedz skaidrojumus, prezentē programmu. Komisijas locekļi arī programmas lasīšanas laikā var nosūtīt papildu jautājumus programmas autoriem. Ja vien tāda iespēja pastāv tad programmas akreditācijas komisijas ekspertiem tiek nodrošināta iespēja

apmeklēt programmas nodarbības, kad tā tiek vadīta kā pilotprogramma. Pēc diskusijas ar programmas autoru grupu, komisijas locekļi tiek arī atsevišķā sanāksmē, kur novērtē programmu pēc visiem astoņiem programmas akreditēšanas kritērijiem. Akreditācijas līmeņi var būt trīs:

- akreditēta;
- programma nav akreditēta, bet pēc vajadzīgajām korekcijām, ir akreditējama;
- nav akreditēta.

Iepriekš aprakstītie programmas akreditācijas kritēriji tiek ņemti arī par pamatu programmu īstenošanas kvalitātes nodrošināšanai un pārbaudei.

Tā kā Kanādas Nacionālais Akreditācijas Panelis veic gan uzvedības korekcijas programmu akreditācijas funkciju, gan programmu realizēšanas kvalitātes uzraudzību, to veido vairākas ekspertu darba grupas, taču visām komisijām ir viens priekšsēdētājs. Akreditācijas panelis paralēli programmu akreditācijai veic programmu īstenošanas procesa monitorēšanu, to iedala četrās svarīgās funkcijās:

- Programmu īstenošanas kvalitātes monitorētāju iesniegto atskaišu analīze, pārbaude.
- Pēc šo atskaišu analīzes, tiek izstrādātas rekomendācijas, veiktas padziļinātas pārbaudes vai arī piešķirts programmu otrā līmeņa akreditācijas statuss.
- Nacionālais Akreditācijas panelis veic arī apelācijas iestādes funkciju, kad programmas īstenošanas nepiekrīt programmas monitorētāja secinājumiem un slēdzienam.
- Panelis sniedz arī ieteikumus, priekšlikumus par programmu standartu grozījumiem, precizējumiem, kā arī izstrādā, koriģē un maina revīzijas kritērijus un metodoloģiju.

Programmas īstenošanas kvalitātes akreditācija tiek izsniegta uz 3 gadiem. Pēc tam tiek veikta atkārtota padziļināta programmas īstenošanas kvalitātes pārbaude. To veic vietējā reģiona komisija. Ar komisijas atbalstu tiek veikts nepilnību novēršanas process. Ja nepilnības ir tik vērā ņemamas, ka tās apdraud programmas mērķu sasniegšanu, programmas akreditācijas statuss programmas īstenošanas jomā konkrētajā programmas vadīšanas vietā tiek pārtraukts. Tā rezultātā var secināt, ka vienai un tai pašai programmai dažādās programmas realizēšanas vietās var tikt piešķirts tikai programmas akreditācijas statuss, vai arī abi – gan programmas akreditācijas, gan īstenošanas akreditācijas statuss.

Pirmā Kanādas akreditācijas sanāksme tika sasaukta 1998. gada maijā. Kopš tā laika ir noorganizētas 10 komisijas dažādu programmu izvērtēšanai. Kopā šajās komisijās piesaistīts

31 eksperts no divpadsmit dažādām valstīm. Eksperti pārstāv uzvedības korekcijas dienestus, universitātes, slimnīcas, privātās un sabiedriskās organizācijas.

Līdz šim komisijas ir izvērtējušas 22 dažādas programmas. Akreditētas programmas statuss ir piešķirts 16 programmām. Papildus akreditācijai iesniegto programmu izvērtēšanai, komisijas analizē arī esošo situāciju un apspriežas par programmām, kas būtu nepieciešamas (*Correctional Service Canada, 2015*).

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Kanādas korekcijas dienests Ārpakalpojuma sniedzēji	Punktu sistēma 3 iespējamie akreditācijas līmeņi (no neakreditēta līdz atkreditēta)	5 gadi programmai 3 gadi iestādei, kas īsteno programmu

3.6. Somijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.6.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Programmu teorētiskais pamatojums balstās uz riska, vajadzību un atsaucīgas rīcības modeli un atturēšanās no pārkāpumu veikšanas pieeju (*desistance*). Lielākā daļa programmu būvētas uz kognitīvi biheiviorālās teorijas un/vai Labas dzīves modeļa pamatprincipiem. Programmu mērķis ir mainīt klienta kriminogēno domāšanu, uzvedību (agresīva uzvedība, impulsivitāte, vielu ļaunprātīga izmantošana u.c.) Galvenās programmas ir vērstas uz konkrētiem noziegumu veidiem:

- vardarbība;
- agresīva uzvedība;
- dzimumnoziegumi;
- ļaunprātīgas vielu lietošanas programmas.

Resocializācijas procesā tiek izmantotas arī programmas, kuru saturs ir vispārīgāks – psihosociāla satura vai psiholoģiska satura programmas, kā arī motivācijas programmas, kuru pamatā tiek izmantotas motivējošās intervēšanas metodes. Šīs programmas tiek izmantotas motivācijas stadijā – pirms klients tiek iesaistīts uzvedības korekcijas programmās. Resocializācijas programmas tiek izmantotas kā instruments gan grupu darbā, gan individuālā darbā ar klientu.

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓	✓	✓

3.6.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi

Somijā programmu akreditāciju veic speciāli organizēta akreditācijas komanda, kuru veido pieredzējuši speciālisti no Kriminālsankciju aģentūras centrālās administrācijas un citu organizāciju speciālisti, kas specializējušies šajā nozarē (no akadēmiskās vides, ieslodzījuma vietām uc.). Akreditācijas paneļa sastāvā ir 10 komisijas locekļi. Pieci no tiem ir ierēdņi, kas darbojas dažādās Kriminālsodu aģentūras nodaļās. Pārējie nav tiešā veidā saistīti ar Kriminālsodu aģentūru (*Criminal Sanctions Agency*). Pieaicinātie pieci paneļa eksperti ir no dažādām universitātēm, nevalstiskām organizācijām un privātā sektora. Paneļa priekšsēdētājs strādā cietuma pārvaldē, savukārt divi komisijas sekretāri ir Kriminālsodu aģentūras darbinieki. Sekretāru viens no pienākumiem ir atlasīt un uzaicināt piemērotākos ekspertus programmas akreditācijai. Šiem ekspertiem jābūt speciālistiem konkrētās programmas jomā. Priekšroka tiek dota doktoriem, zinātnisko darbu izstrādātājiem, kuru darbs ir cieši saistīts ar konkrēto programmas jomu. Iespējamo ekspertu kandidatūru saraksts tiek iesniegts komisijas priekšsēdētājam, kurš arī pieņem gala lēmumu par pieaicināmajiem ekspertiem. Somijas ekspertu grupā ir četri doktori psiholoģijā, politikas zinātnē vai pedagoģijā.

Ir izstrādāta akreditācijas rokasgrāmata, kuru izveidojuši resocializācijas programmu speciālisti.

Mērķis: Samazināt recidīvu	Eksperti: 5 nozares eksperti
Uzdevumi: Programmas akreditācija	Ieslodzījuma vietu dienesta priekšsēdētājs 2 kriminālsodu aģentūras sekretāri 3 kriminālsodu izpildes nozares speciālisti

3.6.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji

Somijā tiek dota priekšroka kognitīvi biheiviorālās pieejas programmām, kas paredzētas klientiem ar konkrētiem kriminogēniem riskiem un vajadzībām. Somijas akreditācijas panelis programmu kvalitāti uzrauga pēc līdzīgiem kvalitātes kritērijiem kā citās Ziemeļvalstīs, Apvienotajā karalistē un ASV (šīs arī ir valstis no kurām Somija pārņem programmas, tulko un adaptē). Programmai ir jābalstās uz konkrētiem teorētiskiem pamatprincipiem, ir jābūt aprakstītai struktūrai un noformētām kvalitatīvām rokasgrāmatām. Programmām jābūt

strukturētām tā, lai tās rezultātus varētu izpētīt, izmantojot zinātniskos kritērijus. Somijā ir veikti daži zinātniski pētījumi par programmām. Tiek sekots arī starptautiskiem pētījumiem par šo tēmu un tiek ņemta aktīva dalība starptautiskos kongresos par korekcijas/rehabilitācijas programmām.

Programmu akreditācijas kvalitātes kritēriji ir:

- programmai jābalstās uz aktuālajām teorijām, kuru efektivitāte ir pierādīta;
- programmai jābūt izstrādātai darbam ar klienta kriminogēnajām vajadzībām un riskiem;
- jābūt stingri noteiktiem klientu atlases kritērijiem;
- programmā tiek izmantotas darba metodes, kuru efektivitāte ir pierādīta;
- programmas regularitāte, ilgums un intensitāte atbilst klientu spējām un vajadzībām;
- programma ietver sevī novērtēšanas kritērijus, programmas kvalitātes vērtēšanas kritērijus;
- programmā ir iekļauti klienta motivēšanas pasākumi, kā arī ieteikumi paralēlam darbam ar klientu ieslodzījuma vietā, programmas laikā un pēc programmas pabeigšanas (integritātes kritērijs).

3.6.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana

Somijā lēmumu par programmu akreditāciju pieņem Somijas Programmu akreditācijas panelis. Tā kā paneļa sastāvā ir arī augsta ranga amatpersonas no Kriminālsodu aģentūras, tad akreditācijas lēmums nav nekur augstāk stāvošās institūcijās jāsaskaņo.

Ja Kanādas, Anglijas, Velsas, Skotijas un Zviedrijas programmu akreditācijas paneļi daļēji iesaistās arī programmu realizēšanas vai realizēšanas kvalitātes uzraudzības procesos, tad Somijas akreditācijas panelis šādas funkcijas neveic. Somijas akreditācijas panelis veic tikai programmu akreditācijas procesu. Programmu akreditācija notiek divās kārtās: pirmajā kārtā tiek iesniegts vispārējs pārskats par programmas ideju, pamatojumu. Tiek iecelti divi komisijas locekļi, kas izskata šādas programmas nepieciešamību un pamatojumu. Šie komisijas locekļi ir eksperti konkrētās programmas jomā. Ja nepieciešams, komisija sniedz kādas konsultācijas un rekomendācijas. Otrā kārtā ir tad, kad programma ir iesniegta akreditācijai, tā tiek izskatīta un tiek sniegti konkrēti ieteikumi un viedoklis par programmu Somijas Kriminālsankciju sistēmā.

Somijas akreditācijas komisija tiekas četras reizes gadā. Akreditācijas process var būt atšķirīgs. Tas atkarīgs no iesniegtās programmas. Ja izmaiņas, kas tiek ierosinātas programmā, ir nozīmīgas un darbietilpīgas, akreditācijas process var ilgt par vairākus gadus. Bet visbiežāk

vienas programmas akreditācijai ekspertu grupa gatavojas vienu mēnesi. Sanāksmē piedalās arī programmas iesniedzējs. Ja programma ir jāpilnveido, tās izskatīšanai var tikt sasauktas arī vairākas sanāksmes. Programmai tiek izsniegts akreditētas programmas statuss uz 5 gadiem (Aarten, P., Heijden, T., Laan, P, 2011) .

Programmu realizēšanas kvalitāte tiek pārraudzīta regulāri un pastāvīgi. Izvērtējot programmu rezultātus, nepieciešamības gadījumā var tikt ierosinātas programmas korekcija un programmas reakreditēšanas process (Finland Criminal Sanctions Agency (RISE), 2017).

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Valsts organizācijas Nevalstiskās organizācijas ar valdības saskaņojumu	Diskusijas 2 iespējamie akreditācijas līmeņi	Individualizēti piešķirts termiņš 4-6 gadi

3.7. Zviedrijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.7.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Visas sociālās uzvedības korekcijas programmas, kas tiek realizētas Zviedrijas ieslodzījuma vietās un probācijas dienestā, ir balstītas kognitīvi biheiviorālajā teorijā (izņemot 12 soļu programmu). Tās ir pielāgotas dažādu uzvedības problēmu risināšanai: vispārēja noziedzība, vardarbība, vardarbība ģimenē, kā arī seksuāla vardarbība (Swedish Prison and Probation Administration, 2017. gada 7. jūnijā).

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓		✓

3.7.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.

Zviedrijas programmu akreditācijas paneļa mērķis ir izveidot uz pierādījumiem un pētījumiem balstītu uzvedības korekcijas programmu kopumu, kas mazinātu klientu recidīvu.

Akreditācijas komisija sastāv no Zviedrijas ieslodzījumu vietu dienesta zinātniski konsultatīvās padomes locekļiem, kurus ieceļ organizācijas ģenerāldirektors.

Programmu izvērtēšanas kompetences trūkuma gadījumā var tikt pieaicināti attiecīgā profila speciālisti. Ekspertu grupai tiek pieaicināti arī Kriminālistikas dienesta eksperti krimināltiesību jautājumos.

Akreditācija komisijas un korekcijas dienesta dažādas lomas (Probācijas un ieslodzījumu vietu dienests). Akreditācija sevī ietver sociālās uzvedības korekcijas programmu testēšanas un apstiprināšanas standartus. Probācijas un ieslodzījumu vietu dienestam un akreditācija komisijai ir dažādas lomas akreditācijas procesā:

- Jautājumus, kas saistīti ar to, kuras programmas tiks pieņemtas akreditēšanas procesam, pieņem Probācijas un ieslodzījumu vietu dienests. Priekšlikumus par to, kādas programmas ir nepieciešamas, var sniegt gan Probācijas un ieslodzījumu vietu dienests, gan akreditācijas komisijas locekļi, gan citas personas.
- Lēmumu par resursu investēšanu jaunu programmu izstrādē vai piesaistīšanā pieņem Probācijas un ieslodzījumu vietu dienests.
- Par korekcijas programmu adaptēšanu, akreditāciju atbildīga ir Akreditācijas komisija.
- Akreditācija komisija lemj par akreditācijas kritērijiem.
- Akreditācijas komisija pieņem lēmumu par programmas akreditāciju, saskaņā ar noteiktajiem kritērijiem. Korekcijas programma nevar tikt uzskatīta par korekcijas programmu un tās izmantošana korekcijas darbā nav pieļaujama bez Akreditācijas komisijas lēmuma par programmas akreditāciju.
- Probācijas un ieslodzījuma vietu dienesta kompetencēs ietilpst lēmumu pieņemšana par to, kam tiek realizēta konkrētā akreditētā programma, saskaņā ar akreditētās programmas prasībām.

Mērķis:
Samazināt recidīvu
Uzdevumi:
Programmas akreditācija

Eksperti:
3 nozares eksperti no
Tieslietu jomas
7 eksperti no akadēmiskās vides

3.7.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji

Ir seši akreditācijas kritēriji, kas tiek izmantoti dažādos programmas akreditācijas posmos. Zviedrijas programmu akreditācijas process notiek 3 posmos. 1. posms, kad tiek izvērtēta programmas teorētiskā bāze un pamatojums, 2. posms, kad tiek izvērtēti visi manuāli un rokasgrāmatas, un 3. posms, kad tiek izvērtēti jau programmas rezultatīvie rādītāji,

efektivitātes mērījumi. Sīkāk visi minētie posmi ir aprakstīti sadaļā “3.7.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana”

Programmu izvērtēšanas kritēriji:

1. Skaidrs uzvedības pārmaiņu modelis (ir jābūt skaidram modelim, kas apraksta, kā programma sasniedz attiecīgas izmaiņas uzvedībā) (1. un 2. posms).
2. Klientu atlase (programmā jābūt konkrētai mērķa grupai un novērtēšanas instrumentiem) (1. un 2. posms).
3. Kriminogēnie riska faktori (programmā jāstrādā ar riska faktoriem, un jābūt pierādījumiem par metodēm, kuras izmanto, lai mainītu šos riska faktorus) (1. un 2. posms).
4. Intensitāte un fleksibilitāte (programmai jāatbilst klientu riska līmenim un individuālajām vajadzībām) (2. posms).
5. Programmas integritāte (jābūt standartizētam personāla apmācību plānam un kvalitātes nodrošināšanas sistēmai) (2. posms).
6. Pierādījumi par efektivitāti Zviedrijas cietumu sistēmā un probācijas dienestā. Tiek veikts vismaz viens programmas efektivitātes pētījums, kas tiek iesniegts Zviedrijas programmu akreditācijas panelim (3. posms).

Sīkāk aprakstīti Zviedrijas akreditācijas paneļa izvirzītie programmu akreditācijas kritēriji:

1. Skaidri aprakstīts kā ar konkrēto programmu plānots sasniegt programmā uzstādītos mērķus. Programmas pieteikumā ir jābūt aprakstītam, kādas izmaiņas un kādā veidā tiek plānots sasniegt darbā ar klientu. Plānotajām darbībām jābūt saskaņā ar teoriju un pētījumiem. Darba metodēm, kas aprakstītas rokasgrāmatā, jābūt saskaņā ar programmas teorētisko bāzi un uzvedības pārmaiņu modeli. Lai izpildītu šo kritēriju, pieteikumā jānorāda:

- cik un kādas uzvedības pārmaiņas ir paredzēts sasniegt konkrētajā programmā, saskaņā ar teorētisko pamatojumu;
- skaidrs apraksts procesam, kā teorijā norādītās izmaiņas paredzēts ieviest programmā.

2. Klientu atlase. Ir jānorāda, kādu klientu grupai konkrētā programma ir paredzēta un kādas klientu atlases metodes tiek izmantotas.

Lai programma būtu efektīva, tai ir jābūt virzītai uz konkrētiem klientiem ar konkrētiem riskiem un vajadzībām. Tāpēc ir svarīgi, ka atlases process ir skaidri noteikts. Lai atbilstu šim kritērijam, pieteikumā jānorāda:

- Aprakstīts kādas problemātiskās, noziedzīgās uzvedības korekcijai paredzēta programma.

- Kritēriju uzskaitījums, kas apraksta, kādiem klientiem ir piemērota konkrētā programma.
- Kritēriju uzskaitījums, kas apraksta, kādiem klientiem nav piemērota konkrētā programma.
- Programmai piemēroto klientu atlasē procedūras apraksts.
- Jābūt klientu atlasē piemērojamo izvērtēšanas instrumentu aprakstam (Kādi psihometriskie rādītāji tiek izvērtēti, kā arī, kas norāda uz instrumenta validitāti).
- Kritēriju uzskaitījums, kas apraksta, kādos gadījumos klients tiek izslēgts no grupas.

3. Paredzēto dinamisko riska faktoru izmaiņu apraksts. Uz kādiem konkrēti dinamiskajiem riska faktoriem ir vērsa programma, kādas atbalsta metodes tiks izmantotas un kāds rezultāts tiek sagaidīts.

Katra likumpārkāpēja kriminogēnajā vēsturē ir konstatējami statistiskie riska faktori un dinamiskie riska faktori. Tā kā statistiskie riska faktori nav maināmi, programmai jābūt orientētai uz dinamisko faktoru ietekmes samazināšanu, jo tieši tie ir faktori, kas var ietekmēt recidīva risku. Pieteikumā jānorāda:

- dinamiskie riska faktori, uz kuriem programma vērsa;
- kā tieši konkrētās programmas uzdevumi ir saistīti ar dinamiskajiem riska faktoriem, kas savukārt ir saistīti ar kriminogēno uzvedību.

Metodēm, kuras tiek izmantotas programmā, jāspēj ietekmēt dinamiskos riska faktorus. Tāpēc metodēm, kuras izmanto mērķu sasniegšanai, jābūt zinātniski pamatotām un pierādītām. Lai šis kritērijs tiktu ievērots, pieteikumā jābūt norādītam:

- skaidri aprakstītām metodēm;
- izmantoto metožu, kas saistītas ar dinamiskajiem riska faktoriem, teorētiskais pamatojums;
- izmantoto metožu efektivitātes pierādījumi, saistībā ar konkrētajiem dinamiskajiem riska faktoriem;
- aprakstīts, kā izmantotās dažādās metodes viena otru papildina.

4. Intensitāte un konkrētā klienta spējām un īpašībām piemērots darbs. Lai intervence būtu pēc iespējas efektīvāka, ir svarīgi sabalansēt konkrētās programmas nodarbību biežumu, ilgumu un programmas nodarbību skaitu, atbilstoši programmā iesaistāmo klientu spējām un vajadzībām. Programmas saturam un metodēm jābūt piemērotām konkrētajai klientu grupai raksturīgajiem dinamiskajiem riska faktoriem, kas sabalansēti ar klienta kognitīvajām spējām, personības īpatnībām, kultūratšķirībām utml.

Lai atbilstu šiem kritērijiem, programmas pieteikumā jābūt:

- norādīts programmas kopējais garums, programmas ilguma izvēles teorētiskais pamatojums;
- aprakstīts, kā programmas ilgums, intensitāte, nodarbību secīgums, programmas posmu (moduļu) secība, ietekmē programmas efektivitāti;
- aprakstīts, vai programmā ir paredzēts izmantot arī uzdevumus, kas jāveic mājās, starp klātienes sesijām;
- aprakstīts, kā izpaudīsies programmu vadītāju rīcība gadījumos, kad klients izlaiž kādu no nodarbībām. Rīcības pamatojums.

Programmas efektivitāte lielā mērā ir atkarīga no klienta iesaistīšanās programmas aktivitātēs. Klienta iesaistīšanās programmas aktivitātēs lielā mērā ir atkarīga no vadītāju darba, taču tā ir atkarīga arī no uzdevumiem, kas jāveic nodarbību laikā un klienta motivācijas pašam personīgi iesaistīties nodarbību procesā. Uzdevumiem jābūt saistošiem un atbilstošiem klientu spējām un potenciālam. Lai izvērtētu šo kritēriju, pieteikumā jābūt:

- atainots, kā plānots izvērtēt klientu motivāciju pirms viņu iesaistīšanās programmā. Kādas aktivitātes tiek ieteiktas veikt, lai paaugstinātu klientu motivāciju aktīvi iesaistīties programmā;
- atainots, kā tiek apkopoti klientu individuālie dati: vecums, dzimums, etniskā piederība, izglītības līmenis, profesionālā un dzīves pieredze.

5. Programmas kopējā integritāte. Kā ļoti svarīgs kritērijs programmas efektivitātei, novēršot atkārtota likumpārkāpuma veikšanas iespējamību, tiek vērtēts tieši programmas kopējā integritāte: programmas vadītāju atlase, kvalitatīvs programmas apmācību process un metodika, pati programmas manuālā versija, pareizas metodikas izvēle, programmas vadīšanas apstākļi un materiālais nodrošinājums. Lai atbilstu šiem kritērijiem, programmas pieteikumā jābūt:

- atainotam, kā tiek veikta potenciālo programmas vadītāju atlase, kā tiek organizēts mācību process, kā tiek sertificēti topošie programmas vadītāji un kā tiek uzturētas un pārbaudītas vadītāju prasmes laika gaitā;
- atainotam, kā tiek plānots veikt visas programmas realizēšanas kvalitātes monitorēšanu.

6. Programmas efektivitātes izvērtēšana. Katrai programmai, kas tiek realizēta likumpārkāpējiem ar mērķi mainīt viņu domāšanu un uzvedību tā, lai samazinātu recidīva risku, ir jāņem vērā tās efektivitātes rādītāji. Katrai programmai, kas ir akreditēta un tiek realizēta, ir jāveic

efektivitātes mērījumi. Tikai tās programmas, kuru ietekme ir pierādāma, var tikt vadītas ilgtermiņā.

Kā svarīgs nosacījums 6. kritērija izvērtēšanā, ir programmas efektivitātes izvērtēšana, izmantojot tīrus eksperimentus, grupu salīdzināšanu un kvaziekperimentus. Izvērtēti var tikt dažādi kritēriji: recidīva skaits, kas tiek mērīts klientiem, kas iesaistīti programmā, un klientiem, kas netika iesaistīti programmā, var tikt mērīta dinamisko riska faktoru bilance, klienta spēja integrēties sabiedrībā pēc soda izciešanas.

Programmas pieteikumā jābūt:

- prezentētam vismaz vienam pētījumam, kas uzrāda statistiski nozīmīgas atšķirības mērījumos pirms un pēc programmas, vai dažādās klientu grupās;
- sestais kritērijs tiek atzīts par izpildītu, kad akreditācijas komisija izvērtē un secina, ka konkrētās programmas rezultātie rādītāji ir vērā ņemami, atbilst izvirzītajiem mērķiem un ir pierādīta tās efektivitāte arī zinātniskajos pētījumos (*Swedish Prison and Probation service, Kriminalvarden. Ackreditering av Kriminalvårdens behandlingsprogram, 2017*).

3.7.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana

Programmu akreditācijas sistēma Zviedrijā ir saskaņota ar Lielbritānijas programmu akreditācijas sistēmu.

Programmas dokumentus (visas rokasgrāmatas: teorijas rokasgrāmatu, programmas vadītāja rokasgrāmatu, novērtēšanas un izvērtēšanas rokasgrāmatu, programmas vadības (realizēšanas) rokasgrāmatu, personāla apmācību procesa rokasgrāmatu) programmas iesniedzējs iesniedz katram komisijas loceklim. Komisijas tikšanās reizē tiek izskatīti visi kvalitātes kritēriji, atbilstoši nolikumam. Programmas kvalitātes kritērijiem visiem ir jāatbilst prasībām. Ja tiek konstatētas kādas nepilnības, komisija lemj par tālāko – vai ir iespējams programmu papildināt, vai veikt atbilstošas izmaiņas, lai programmai varētu piešķirt akreditāciju. Jauna komisijas sanāksme tiek organizēta viena gada laikā, lai izvērtētu vai veiktās korekcijas ir atbilstošas.

Lai arī akreditācijas process ir aizgūts no Lielbritānijas, tomēr Zviedrija veikusi nelielu modifikāciju pašā izvērtēšanas procesā un akreditācijas statusa piešķiršanā. Zviedrijā akreditācijas procesam ir trīs posmi.

Akreditācijas process. Akreditācijas process ir ļoti atbildīgs, darbietilpīgs process, kurā iesaistītajiem ekspertiem jābūt augsti kvalificētiem speciālistiem, kas pārzina zinātniskās teorijas par konkrēto tēmu. Akreditācijas posmi:

1. programmas struktūras izvērtējums;
2. akreditācija;
3. pētījumos iegūto datu analīze, lai apstiprinātu vai noliegtu programmas efektivitāti.

Katrs akreditācijas posms balstās konkrētos akreditācijas kritērijos. Šie posmi Zviedrijā tiek vērtēti arī kā līmeņi, kuru izvērtēšanai tiek pakļautas visas programmas, kas iesniegtas akreditācijai. Vadoties pēc šiem kritērijiem, akreditācijas komisija pieņem lēmumu par programmas tālāku virzību akreditācijas procesā. Augstākais akreditācijas līmenis programmai tiek piešķirts, kad tiek saņemti zinātniski pierādīti programmas efektivitātes rādītāji. Neatkarīgi no tā, kura akreditācijas līmeņa vērtējumu programma ir saņēmusi (2. vai 3. līmeņa akreditācija), akreditācijas komisija regulāri tiek informēta par programmas vadīšanas procesu.

1. posms programmas struktūra. Programmas izstrāde, izvērtēšana, akreditēšana ir gan laikietilpīgs, gan finansiāli ietilpīgs pasākums. Tādēļ ir ļoti svarīgi, ka piesaistīto komisijas locekļu kvalifikācija ir pietiekoši augsta, lai jau programmas izvērtēšanas pirmajā posmā varētu noteikt programmas teorētisko kvalitāti, efektivitāti. Programmas izvērtētājiem jāspēj izanalizēt vai teorijas, uz ko balstās programma, ir atbilstošas konkrētajiem klientiem un viņu vajadzībām.

Viena no akreditācijas komisijas funkcijām ir arī programmas veidotāju, iesniedzēju konsultēšana. Palīdzot ar padomu, konsultāciju, komisijas locekļi sniedz iespēju programmas autoriem veidot iesniedzamo programmu pēc iespējas kvalitatīvāku. Šādu konsultāciju pieejamība ļauj ietaupīt resursus arī programmas sastādīšanas procesā, kā arī atvieglo programmas tālākās izvērtēšanas procesu akreditācijas komisijai. Lai iesniegtu programmu akreditācijas komisijai, nepieciešams:

- programmas vadītāja rokasgrāmata;
- programmas pielikumi, atbilstoši 1. – 3. kvalitātes kritērijiem.

Pēc programmas iesniegšanas akreditācijas komisija nosaka datumu pēc diviem mēnešiem, kurā notiks programmas akreditācijas izvērtēšanas komisijas sēde. Ne vēlāk kā divas nedēļas pirms noteiktā akreditācijas komisijas sēdes datuma, visi akreditācijas komisijas locekļi apspriešanai iesniedz savus komentārus par izvērtēto programmu.

2. posms akreditācija. Akreditācijas komisijai iesniegtajai programmā ir jāatbilst pirmajiem pieciem programmu kvalitātes kritērijiem. Jābūt iesniegtiem:

- teorijas rokasgrāmatai;
- programmas rokasgrāmatai;

- programmas realizēšanas kvalitātes izvērtēšanas kritērijiem;
- klientu materiālu grāmatai.

Teorijas rokasgrāmatā jābūt aprakstītām teorijām, uz kurām balstīta konkrētā programma, kā arī jābūt:

- skaidri aprakstītam uzvedības pārmaiņu modelim;
- programmā izmantoto darba metožu teorētiskajam pamatojumam;
- kā izmantotās metodes ietekmēs vēlamajā virzienā klientu dinamiskos riska faktorus;
- aprakstīta klientu grupa, kam domāta konkrētā programma;
- kādus mērķus programma izvirza.

Programmas rokasgrāmatā jābūt detalizētam katras nodarbības aprakstam, lai programmas vadītāji spētu programmu vadīt kvalitatīvi, vadoties pēc vienām un tām pašām vadlīnijām visā valstī. Programmas vadītāja rokasgrāmatā jābūt:

- konkrēti aprakstītiem katras nodarbības mērķiem;
- skaidram materiālam, kas domāts programmas dalībniekam;
- skaidri saskatāmai katras aktivitātes, uzdevumu sasaistei;
- atsaucei uz teorētisko pamatojamību aktivitātēm, kā arī teorijas kopsavilkuma tēzēm, kas aprakstītas teorijas rokasgrāmatā, jābūt atspoguļotām šeit;
- papildus uzdevumu apraksts, kas klientam jāveic ārpus nodarbībām.

Novērtēšanas rokasgrāmatā jābūt:

- pārbaudes un novērtēšanas instrumentiem, kas tiek izmantoti programmā;
- novērtēšanas instrumentu lietošanas instrukcijām;
- norādījumiem par to, kā dati tiek administrēti;
- psihometriskajiem datiem (validitāte).

Apmācību rokasgrāmatā jābūt aprakstītam:

- kā notiek potenciālo programmas vadītāju atlase mācībām ar konkrēto programmu;
- mācību procesa apraksts, kas iekļauj sevī mācību materiālus;
- kā notiek programmas vadītāju sertifikācija;
- kā tiek nodrošināta sertificēto programmas vadītāju mācību procesā iegūto prasmju ilgtermiņa uzturēšana;
- kā notiek to programmas vadītāju resertifikācija, kas ilgāku laiku nav vadījuši konkrēto programmu.

Akreditācija sevī ietver pieteikuma izskatīšanu, kurā komisija nosaka, vai materiāls atbilst programmu kvalitātes kritērijiem (nr.1 - nr.5).

Programma var tikt akreditēta pilnībā, kad kopumā korekcijas programma atbilst izvirzītajām prasībām un kritērijiem.

Programmai var netikt piešķirts akreditētas programmas statuss, kad tā neatbilst kvalitātes kritērijiem. Piemēram, tā var būt pretrunā ar teoriju, ar riskiem un vajadzībām. Programmai netiek piešķirts akreditētas programmas statuss arī tad, ja nav izpildīta daļa no prasībām.

Programma tiek pilnībā akreditēta, ja visi pieci kvalitātes kritēriji tiek uzskatīti par izpildītiem. Ja kāds no kritērijiem nav izpildīts pietiekoši kvalitatīvi, akreditācijas komisija lemj par tālāko: piemēram, var tikt iedots termiņš nepilnību novēršanai. Visbiežāk programmas autors, ņemot vērā ieteikumus, atgriežas aptuveni pēc gada, no jauna iesniedzams programmu akreditācijai. Ja iesniegtā programma ir pretrunā ar teoriju, zinātniskajiem pierādījumiem, tad akreditācija tiek atteikta. 4 iespējamie akreditācijas līmeņi:

1. "Akreditēta programma"
2. "Akreditēta ar nosacījumiem"
3. "Neakreditēta, bet pārstrādājama" (Ja pati programmas tēma ir vērtējama kā laba un noderīga, bet nav pietiekami labi izstrādāta, lai saņemtu akreditētas programmas statusu)
4. "Nav akreditēta"

3. posms akreditācijas procesā: tiek veikti pētījumi, kā rezultātā apstiprinās konkrētās programmas efektivitāte.

Trešā līmeņa akreditācija norāda uz to, ka programma ne tikai atbilst pirmajiem 5 programmas kvalitātes kritērijiem, bet tās efektivitāte ir pierādīta arī praksē.

Ja pētījumu rezultātā tiek secināts, ka programma nesniedz vajadzīgos rezultātus, vai pat ir iegūti rezultāti, kas ir pretēji izvirzītajiem mērķiem, tiek izskatīts jautājums par programmas akreditācijas statusa noņemšanu.

Lai programmas autori, iesniedzēji pēc iespējas efektīvāk varētu izstrādāt konkrētu programmu, akreditācijas komisija sniedz arī konsultācijas programmu akreditācijas jautājumos.

Atgriezeniskā saikne, atskaites un turpmāka programmu izstrāde. Vismaz vienu reizi divos gados programmas realizētāji sniedz pārskatus par programmas realizēšanu akreditācijas komisijai. Ziņojumā jāietver informācija par vietām, kur tiek realizētas konkrētās programmas, iesaistīto klientu skaits, no programmas izslēgto klientu skaits, pabeigušo klientu skaits. Ja pieejami dati par recidīvu, arī tas tiek iekļauts ziņojumā.

Ja tiek secināts, ka ir kāds uzdevums, aktivitāte, kas nerasniedz paredzēto mērķi, šī informācija tiek sniegta akreditācijas komisijai, tiem lemts par aizvietojošu aktivitāti un tikai ar akreditācijas komisijas lēmumu, var tikt veiktas izmaiņas akreditētajā programmā.

Programmu akreditācijai nav laika ierobežojuma. Katru otro gadu akreditācijas komisijai tiek iesniegtas atskaites par programmas efektivitāti ieslodzījuma vietās un probācijas dienestā. Ja tiek konstatēts, ka programmai nav efektivitātes rādītāju, programma tiek izņemta no realizējamo programmu saraksta.

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Zviedrijas Ieslodzījuma vietu un Probācijas dienests	Punktu sistēma 4 Iespējamie akreditācijas līmeņi (no akreditēta līdz neakreditēta)	Bez ierobežojuma, ja programmas efektivitātes mērījumos, kas tiek veikti ik pēc 2 gadiem, programma uzrāda labus efektivitātes rādījumus.

3.8. Nīderlandes resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.8.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Uzvedības korekcijas programmu realizēšana Nīderlandē ir balstīta aktuālajos nozares pētījumos, “Kas darbojas” principos (ko izstrādājuši *Andrews* un *Bonta*) un kombinētā pieejā, kas ietver riska, vajadzību un atsaucīgas rīcības modeli; kvalitātes kritērijus uzvedības korekcijas programmām; pētniecību. Uzvedības korekcijas programmas balstās uz trīs principu savstarpējo mijiedarbību: kas strādā (programmas vadītāju profesionālās prasmes); kas darbojas teoriju; pārmaiņu teoriju (*theory of change*), kas pārsvarā balstīta kognitīvajā teorijā. Būtiskākās kriminogēnās vajadzības, ar ko tiek strādāts korekcijas programmās, ir kognitīvās spējas (domāšana), atkarība, finanšu plānošana un darba atrašana. Kognitīvo spēju attīstīšanai darbs tiek balstīts Racionāli emocionālajā (*Rational emotive*) teorijā. Ar intervencēm/programmām, un to efektivitātes mērījumiem var iepazīties Nīderlandē izveidotā datubāzē interneta vietnē <https://www.nji.nl/nl/Databank/Databank-Effectieve-Jeugdinterventies> (kā arī ar izveidoto sistēmu var iepazīties: https://www.loketgezondleven.nl/sites/default/files/o16954_Recognition-system-Criteria-2013-2018.pdf).

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓	✓	✓

3.8.2. Akreditācijas panela sastāvs, mērķi un uzdevumi.

Nīderlandes uzvedības korekcijas programmu akreditācijas panelis veic tikai programmu akreditācijas funkciju. Tas nepievēršas programmu realizēšanas kvalitātes nodrošināšanai, monitorēšanai vai auditēšanai.

Mērķis: Samazināt recidīvismu	Eksperti: 9 nozares eksperti no universitātēm un neatkarīgiem pētniecības institūtiem
Uzdevumi: Programmu akreditācija; Konsultācijas; Ministrijas informēšana par šo jomu.	1 eksperts no Probācijas dienesta 1 eksperts no institūcijas, kas strādā ar likumpārkāpējiem.

3.8.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji.

Vadoties pēc personīgas sarunas ar Nīderlandes probācijas programmu speciālistiem, komandējuma laikā, tika apkopota informācija par uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritērijiem. Tie ir sekojoši:

1. Programmas mērķa grupa. Jāapraksta, kuri klienti ir noteikti jāiesaista, kurus varētu iesaistīt, kurus nedrīkst iesaistīt. Vai mērķa grupa tiek pēcāk iesaistīta kādās sekojošās intervencēs.
2. Programmas mērķis un pastarpinātie mērķi uz ko strādā programma.
3. Programmas nodarbību daudzums, ilgums, izmantotās pieejas apraksts, programmā iekļauto aktivitāšu apraksts.
4. Programmas ieviešana/realizēšana – kāds materiāli tehniskais nodrošinājums ir nepieciešams, vai tas ir pieejams vadītājiem. Kur programma tiek realizēta, kā tiek mācīti programmas vadītāji, kā viņu darba kvalitāte tiek pārbaudīta. Jāapraksta programmas realizēšanas principi. Programmas realizēšanas izmaksas.
5. Zinātniskais pamatojums programmas realizēšanai - uz kādām problēmām, riskiem un problēmu cēloņiem konkrētā programma strādā. Kādus mērķus šī programma noteiktajai tajā iesaistāmajai mērķa grupai var palīdzēt sasniegt.
6. Pētījumi, kas ir veikti par konkrētās programmas realizēšanu, ieviešanu un efektivitāti.
7. Kopsavilkums – būtiskākie praktiskie elementi, kas tiek sasniegti, klientus iesaistot šajā programmā.

8. Programmas un šī programmas ziņojuma teorētiskā bāze – norādīt atsauces, ievērojot APA standartu.

Savukārt, analizējot CEP mājaslapā pieejamo informāciju par programmu akreditāciju vairākās Eiropas valstīs, tiek secināts, ka Nīderlandes programmu akreditācijas kritēriji saturiski atbilst arī Anglijas, Velsas, Skotijas un citām valstu akreditācijas sistēmām (*Aarten, P., Heijden, T., Laan, P, 2011*). CEP dati tiks atspoguļoti kopējā tabulā, kurā apkopoti dati par akreditācijas kritērijiem.

3.8.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana.

Līdz 2016. gadam bija sarežģīti akreditēt probācijas programmas Nīderlandē. Katrai programmai bija jāiegūst desmit punkti no desmit, lai saņemtu akreditāciju. Bija jāsaņemto pētījumos balstīts pamatojums, ka darbs ar konkrēto mērķi un tēmu programmā mazinās recidīvu.

Šobrīd ir mainīta organizācija, kas akreditē probācijas programmas. Programmas pamatā var nebūt teorija, kas norāda, ka tās mērķi tiešā veidā mazina recidīvu. Tiek pieļauts, ka programma pastarpināti ietekmē recidīva rādītājus. Akreditācijas komisija paļaujas uz probācijas speciālistu profesionalitāti un viedokli.

Programmas akreditācijas procesa ierosināšanas pieteikums tiek iesniegts komisijas birojam. Prezidijs pārbauda visus iesniegtos materiālus, lai pārliecinātos vai tie atbilst izvirzītajiem kvalitātes kritērijiem. Nepilnīgie materiāli tiek nosūtīti atpakaļ iesniedzējam ar atbilstošiem komentāriem. Dažas nedēļas pirms sanāksmes, visi komisijas locekļi saņem visus materiālus programmas izvērtēšanai. Pirms katras sanāksmes komisijas locekļiem jābūt izanalizējušiem konkrēto rokas grāmatu, jo lēmums par akreditāciju tiek pieņemts sanāksmes dienā. Ja tiek konstatētas nepilnības, tās rakstiskā veidā tiek nosūtītas programmas iesniedzējam ar rekomendācijām par papildus nepieciešamajiem precizējumiem. Ja programmas materiāli, mērķi, uzdevumi, manuāli atbilst izvirzītajiem kvalitātes kritērijiem, tiek pieņemts lēmums par programmas akreditēšanu. Ekspertu lēmums tiek paziņots ministrijai un iekļauts gada publiskajos pārskatos.

Nīderlandē komisija tiekas trīs līdz četras reizes gadā. Vienas programmas izskatīšanai Nīderlandes speciālisti atvēl aptuveni 50 darba stundas.

Nīderlandē ir īpašas prasības attiecībā uz to, kas var pieteikties viņu dienestam, nošķirot nepilngadīgo un pieaugušo programmas.

Programmas pieaugušajiem drīkst iesniegt šādas organizācijas: Nīderlandes Probācijas dienests, Pestīšanas armijas probācijas nodaļa, Nīderlandes Garīgās veselības aprūpes asociācijas Nodarbinātības un pēckontroles departaments, Holandes cietumu un brīvības atņemšanas iestāžu dienesti, soda un profilakses pasākumu Tieslietu ministrijas Politikas departaments. Nepilngadīgo likumpārkāpēju programmu iesniedzēji ir: Jaunatnes attīstības aģentūras, HALT, Bērnu aizsardzības pārvaldes Nacionālais birojs, Nepilngadīgo likumpārkāpēju korekcijas institūciju departaments un Juridiskās politikas departaments jauniešu jautājumos.

Tātad atšķirībā no lielā vairuma valstu, kuru akreditācijas prakse tiek apkopota šajā pētījumā, tiek secināts, ka Nīderlande īpašu uzmanību velta jauniešiem domāto programmu izstrādei, akreditācijai. Jauniešiem domātās programmas tiek pieņemtas akreditācijai tikai no programmu izstrādātājiem, kas gan savā izglītībā, gan praktiskajā darbā ir ļoti cieši saistīti ar jauniešu tiesību, psiholoģijas, noziedzības, resocializācijas jomu.

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
<p>Pieaugušajiem: Nīderlandes Probācijas dienests, Pestīšanas armijas probācijas nodaļa, Nīderlandes Garīgās veselības aprūpes asociācijas Nodarbinātības un pēckontroles departaments, Holandes cietumu un brīvības atņemšanas iestāžu dienesti, Soda un profilakses pasākumu Tieslietu ministrijas Politikas departaments.</p> <p>Nepilngadīgajiem: Jaunatnes attīstības aģentūras, HALT, Bērnu aizsardzības pārvaldes Nacionālais birojs, Nepilngadīgo likumpārkāpēju korekcijas institūciju departaments un Juridiskās politikas departaments jauniešu jautājumos.</p>	<p>Punktu sistēma 5 akreditācijas līmeņi</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Labi izveidota programma 2. Pirmās norādes par efektivitāti 3. Labas efektivitātes pazīmes 4. Spēcīgas efektivitātes pazīmes <p>Papildus ir arī divi citi rezultāti: 1) provizoriska akreditācija, 2) nav akreditējama (piemēram, tāpēc, ka nav pietiekama teorētiska pamata. Programmas veidotājs var iesniegt to vēlreiz pārstrādātu).</p>	<p>5 gadi</p>

3.9. Norvēģijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.9.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Norvēģijas korekcijas programmu akreditācijas ekspertu grupa akreditē programmas, kuras domātas realizēšanai ieslodzījumā, un programmas, kuras plānots realizēt probācijas klientiem. Šīs programmas tiek realizētas, lai pēc iespējas samazinātu noziedzīgas uzvedības recidīvu. Programmu mērķis ir sniegt likumpārkāpējiem iespēju apgūt jaunas zināšanas, prasmes un motivēt viņus mainīt savus uzskatus un uzvedību, kā arī izmantot savus resursus turpmākai likumpaklausīgai dzīvei sabiedrībā. Programmas var tikt vadītas gan grupās, gan individuāli. Programmu mērķauditorija ir ļoti dažāda. Ir programmas, kas paredzētas dzimumnoziedzniekiem, programmas, kas paredzētas varmākām (arī sievietēm), kognitīvās programmas vispārēja noziedzīga dzīvesveida pārtraukšanai, speciālas programmas šoferiem – kas brauc pie stūres alkohola reibumā, stresa pārvaldīšanas programmas, motivācijas programmas, atkarību izraisošo vielu lietošanas mazināšanas programmas. Kā vēlamākās uzvedības korekcijas programmas Norvēģijas programmu akreditācijas speciālisti uzskata programmas, kas balstītas kognitīvi biheiviorālajā pieejā un sociālās mācīšanās teorijas pamatprincipos.

Norvēģijā uzvedības korekcijas mērķiem tiek izmantotas programmas, kas tiek izstrādātas uz vietas, piesaistot vietējos speciālistus, kā arī tiek izmantotas programmas, kas ir iegādātas no citu valstu speciālistiem, adaptējot tās Norvēģijas apstākļiem. Visas programmas iziet Norvēģijas akreditācijas paneļa pārbaudi, kā rezultātā tiek vai netiek piešķirts akreditētas programmas statuss.

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓		✓

3.9.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi.

Norvēģijas Akreditācijas paneļa pamatsastāvā ir seši eksperti. Pieci no tiem ir dažādu profilu psihologi, viens ir sociologs. Visiem ir pieredze pētniecībā un valsts mērogā viņi tiek uzskatīti par uzvedības zinātņu ekspertiem, īpaši kognitīvi biheiviorālās teorijas jomā un programmu novērtēšanas jomā.

Norvēģijā šiem speciālistiem ir jābūt neatkarīgiem komisijas locekļiem, kas nav saistīti ar Tieslietu ministriju vai sodu izpildes iestādēm. Komisijas locekļiem nav atļauts strādāt sodu izpildes iestādēs. Viņi nāk no universitātēm, pētniecības institūtiem un tiesu medicīnas

centriem. Speciālistiem ir nepieciešama īpaša pieredze noteiktās jomās, piemēram, kriminoloģijā, klīniskajā psiholoģijā, socioloģijā, pētījumu metodoloģijā un krimināltiesību jomā. Daži cilvēki ir eksperti tādās jomās kā: sociālo prasmju apmācība, kognitīvo prasmju apmācība, darbs ar atkarībām, izglītība, ģimenes terapija, programmu seksuāla rakstura noziegumus veikušajiem pārzināšana vai darba terapija.

Akreditācijas komisijas dalībnieki, kas piedalījušies akreditācijas pieteikuma izstrādāšanā, netiek iekļauti šīs pašas programmas novērtēšanas procesā. Norvēģijā komisijas locekļus iecel Tieslietu ministrs.

Norvēģijas akreditācijas komisija, līdzīgi kā Somijas komisija, savā darbībā koncentrējas tikai uz programmu akreditāciju. Sistēma ir sakārtota tā, ka par programmu realizēšanas, administrēšanas, personāla apmācību, programmas klientu atlasī atbildīgas ir citas organizācijas, tajā skaitā Norvēģijas korekcijas dienests. Akreditācijas dienests analizē tikai programmas saturu, formu, atbilstību kvalitātes kritērijiem (*Krimanlomsorgen, Norwegian advisory panel for the accreditation of programs in corrections, 2017*).

Mērķis:
Samazināt recidīvu
Uzdevumi:
Programmas akreditācija
Tieslietu ministrijas konsultācijas

Eksperti:
6 nozares eksperti no universitātēm un
nevalstiskām organizācijām
1 sekretariāta loceklis

(Aarten, P., Heijden, T., Laan, P, 2011)

3.9.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji

Norvēģijas akreditācijas kritēriji būtiski neatšķiras no daudzām citām valstīm. Tomēr tiek nošķirti programmas akreditācijas kritēriji un programmas īstenošanas kvalitātes kritēriji. Vairākās valstīs abi minētie programmas kvalitātes izvērtēšanas kritēriji tiek kontrolēti no akreditācijas paneļa puses, taču Norvēģijā tas tā nav. Ekspertu grupa konsultē tikai par programmas saturu un formu, un tajā netiek iekļauti programmas īstenošanas nosacījumi kā kritēriji akreditācijai. Tas nozīmē, ka Norvēģijā tiek izmantoti šādi kritēriji:

1. Skaidra uzvedības pārmaiņu teorija/modelis.
2. Programmas mērķa grupas atlases kritēriji.
3. Programma vērsta uz darbu ar vairākiem dinamiskajiem riska faktoriem/kriminogēnajām vajadzībām.
4. Programmā izmantotās metodes ir ar dokumentētu efektivitātes pierādījumu.

5. Mērķis ir uzlabot specifiskas klientu prasmes.
6. Skaidri izprotami metodiskie materiāli.
7. Kā tiks nodrošināta programmas integritāte un kvalitātes kontrole.
8. Regulāra programmas novērtēšana un atjaunināšana.

Iesniedzot programmu ir jābūt pievienotām vairākām rokasgrāmatām: teorētiskais pamatojums, personāla apmācību rokasgrāmata, programmas īstenošanas rokasgrāmata u.c. (Krimanlomsorgen. *Norwegian advisory panel for the accreditation of programs in corrections*, 2017).

3.9.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana

Norvēģijas programmu izvērtēšanas ekspertu grupa, izvērtējot programmu, savu viedokli par to iesniedz Tieslietu ministrijas korekcijas departamentā. Ministrija ir galējā iestāde, kas pieņem lēmumu par programmas akreditāciju. Tieši šī iemesla dēļ Norvēģijas programmu akreditācijas eksperti netiek dēvēti par Akreditācijas paneli, bet gan par programmu izvērtēšanas ekspertu grupu. Galējo lēmumu par programmas akreditāciju pieņem Tieslietu ministrija, vadoties pēc ekspertu grupas ieteikumiem.

Akreditācijas procedūra: programmu akreditācijas komisijas sekretāram tiek iesniegts programmas akreditēšanas iesniegums. Sekretārs ir tas, kurš pieņem lēmumu, vai pieteikums ir atbilstošs prasībām un atbilst visiem kvalitātes kritērijiem. Tiek novērtēts, vai apraksti ir pietiekami detalizēti, lai komisija varētu sagatavot atzinumu. Ja tiek konstatētas nepilnības, tas tiek aizsūtīts atpakaļ programmas iesniedzējam ar atbilstošiem komentāriem. Ja pieteikums atbilst prasībām, tad vismaz divas nedēļas pirms nozīmētās komisijas sanāksmes, tas tiek nosūtīts visiem komisijas ekspertiem. Atšķirībā no citām valstīm, Norvēģijā akreditācijas procesā netiek izmantota punktu piešķiršanas sistēma. Ekspertu viedoklis tiek tik ļoti respektēts, ka, ja visi eksperti vienbalsīgi pieņem lēmumu, ka programma ir akreditējama, tad šis viedoklis tiek pausts Tieslietu ministrijai.

Norvēģijas akreditācijas komisija tiek sasaukta tad, kad tiek iesniegta kāda programma akreditācijai.

Norvēģijas akreditācijas panelis neizvirza ierobežojumus programmu iesniedzējiem. Programmas var iesniegt kā valsts organizācijas, tā arī juridiskās un fiziskās personas ar vienu nosacījumu – programmai jāatbilst akreditācijas kritērijiem. Tā kā iesniedzamo programmu Norvēģijā vispirms stingri izskata konsultatīvās padomes sekretārs, tas samazina risku, ka tiks velti tērēti komisijas ekspertu resursi.

Akreditēto programmu īstenošanai katru gadu jāziņo par programmas rezultātiem un tajā nepieciešamajām vai veiktajām izmaiņām. Ja programmas īstenošanas rit saskaņā ar programmas mērķiem, rezultāti ir pozitīvi, tad programma tiek iesniegta uz atkārtotu akreditēšanu pēc pieciem gadiem.

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Valsts organizācijas Nevalstiskās organizācijas	Diskusijas 4 iespējamie akreditācijas līmeņi (no neakreditētas līdz akreditētai programmai)	5 gadi

3.10. Dānijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

3.10.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Dānija ir vienīgā valsts, kurā programmu akreditācijas panelis akreditāciju veic tikai uzvedības korekcijas programmām, kas tiek realizētas ieslodzījuma vietās. Dānija ir arī viena no trim valstīm, kurā programmu akreditāciju veic jauniešu programmām. Dānija lielā mērā par paraugu ir ņēmusi Zviedrijas akreditācijas modeli. Dānijas akreditācijas panelis kā mērķi ir izvirzījis programmu standartizāciju. Lai mērķis tiktu sasniegts, Dānijas komisija izvērtē programmu kvalitāti, akreditē tās, kā arī sniedz konsultācijas programmu izstrādes jomā. Lielākā daļa ziemeļvalstu uzvedības korekcijas programmu akreditācijas paneļi, līdzīgi kā Dānijas eksperti, pilda tikai programmu akreditētāju lomu. Viņi neuzņemas programmu realizēšanas kontroli, neseko līdzi un nemonitorē programmu īstenošanu.

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓		✓	✓	✓	✓

3.10.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi

Dānijā līdzīgi kā Skotijā un Nīderlandē akreditācijas paneļa ekspertiem ir iepriekšēja pieredze darbā ar dažādu veidu likumpārkāpējiem. Ir eksperti, kas specializējušies tieši darbā ar atkarīgām personām, eksperti, kas specializējušies darbā ar vardarbīgiem un seksuāli vardarbīgiem cilvēkiem. Ekspertiem var būt pieredze darbā ieslodzījuma vietās, probācijas

dienestā, dažādās resocializācijas iestādēs. Paralēli darba pieredzei, komisijas locekļiem jābūt arī atbilstoši izglītībai, zinātniskajām publikācijām, pētījumiem konkrētajā jomā. Viņiem jābūt arī skaidrai izpratnei par likumpārkāpēju resocializācijas procesiem ieslodzījuma vietās un jau pēc atbrīvošanās. Lai arī akreditācijas komisijas locekļiem tiek prasīta šāda veida pieredze, uz to laiku, kamēr viņi pilda akreditācijas komisijas ekspertu pienākumus, viņi nedrīkst būt darbinieki kādā no korekcijas iestādēm. Lai izvairītos no interešu konflikta, netiek pieļauts arī tas, ka komisijas locekļi ir iesniedzamās programmas autori.

Dānijas akreditācijas panelis sniedz konsultācijas ieslodzījuma vietu un probācijas dienesta speciālistiem, likumpārkāpēju uzvedības korekcijas jautājumos.

Mērķis:
Programmu standartizācija
Uzdevumi:
Programmu akreditācija;
Programmu novērtēšana

Eksperti:
5 eksperti no universitātēm un
nevalstiskajām aģentūrām

3.10.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji

Dānija, tāpat kā pārējās valstis, akreditācijas kritērijus ir pārņēmusi no Anglijas un Velsas. Daži kritēriji tiek definēti citiem vārdiem, taču to jēga ir pielīdzināma Anglijas un Velsas kritērijiem. Dānija ir vienīgā valsts, kas papildus minētajiem Anglijas un Velsas kritēriju paketei, ko izmanto arī citas valstis, ir ieviesusi vēl vienu kritēriju, ko citas valstis savā akreditācijas sistēmā vēl nav pievienojušas. Šis kritērijs ir ĒTIKA. Kritērija mērķis ir veicināt programmas izstrādātāju un programmas darbinieku izpratni par viņu izturēšanās pret klientiem nozīmi programmas mērķu sasniegšanā.

Kā būtiskākais, akreditācijai iesniegtajai programmai, tiek vērtēts programmas atbilstība “Kas darbojas” principiem. Jābūt aprakstītām metodēm, kuras tiek izmantotas un izklāstītam to zinātniskajam pamatojumam. Jābūt norādītam programmas ilgumam, intensitātei, klientu motivēšanas metodēm, atlases principiem, programmas kvalitātes un efektivitātes izvērtēšanas metodēm u.c.

3.10.4. Programmu akreditēšanas procedūra, termiņi, vērtējuma, akreditācijas piešķiršana

Dānijas programmu akreditācijas panelis rīko sanāksmes 4 reizes gadā. Tiek sagaidīts, ka programma izskatīšanai tiek iesniegta mēnesi līdz divas nedēļas pirms plānotās komisijas sēdes

datuma. Programmas iesniegšanai jā sagatavo visas prasītās rokasgrāmatas: teorijas rokasgrāmata, programmas rokasgrāmata, programmas novērtēšanas rokasgrāmata, programmas vadīšanas rokasgrāmata, personāla apmācību rokasgrāmata. Turklāt pieteikumā jābūt sagatavotam arī pārskatam par programmu un mērķa grupas apraksts.

Programmas autoriem ir iespēja pieteikties pie ekspertiem uz konsultāciju, par programmas kvalitātes kritērijiem un saturu, jebkurā no programmas veidošanas procesiem.

Divas nedēļas pirms sanāksmes, programma tiek nosūtīta visiem komisijas locekļiem izvērtēšanai. Komisijas sēdē tiek pieaicināti arī programmas autori, kas prezentē pašu programmu un atbild uz jautājumiem. Ja tiek konstatētas programmas nepilnības, autoriem tiek dota iespēja programmu papildināt, mainīt, rediģēt un iesniegt atkārtoti uz nākošo komisijas sēdi.

Dānijas akreditācijas komisija var piešķirt programmai 4 līmeņu akreditācijas statusu. Tā kā Dānijas akreditācijas sistēma ir apstiprinājusi astoņus programmu akreditācijas kvalitātes kritērijus, tad kopējais programmai piešķiramo punktu skaits ir 16. Par katru kritēriju var piešķirt 0 – 2 punktus. Dānijas akreditācijas komisija ir izvirzījusi trīs kritērijus, kuriem jābūt novērtētiem ar 2 punktiem, lai tiktu saņemts vērtējums “Akreditēta programma”. Ja kaut viens no izvirzītajiem kritērijiem tiek novērtēts ar 0 punktiem, programma nevar saņemt akreditētas programmas statusu. Akreditācijas četri līmeņi ir sekojoši:

5. “Akreditēta programma”
6. “Akreditēta ar nosacījumiem”
7. “Neakreditēta, bet pārstrādājama” (Ja pati programmas tēma ir vērtējama kā laba un noderīga, bet nav pietiekami labi izstrādāta, lai saņemtu akreditētas programmas statusu)
8. “Nav akreditēta”

Akreditācija tiek piešķirta uz pieciem gadiem. Pēc pieciem gadiem programma pilnā apjomā jāiesniedz akreditācijas komisijai atkārtoti. Tiek sagaidīts, ka tiks iesniegti arī rezultatīvie rādītāji par programmas efektivitāti šo piecu gadu laikā, kā arī pētījumi, kas veikti saistībā ar programmas izvirzītajiem mērķiem un to sasniegšanu.

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Tieslietu sistēmas iestādes Nevalstiskās organizācijas, kas saistītas ar minēto sistēmu	Punktu sistēma 4 iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi

3.11. Lietuvas, Igaunijas un Bulgārijas resocializācijas programmu akreditācijas sistēma

Tālāk analizētie dati apkopoti vadoties pēc Europris datu bāzē iegūtās informācijas. Minētajās valstīs nav izveidota uzvedības korekcijas programmu akreditācijas sistēma, taču programmas tiek īstenotas gan ieslodzījumā, gan probācijas dienestā.

3.11.1. Lietuva: Tieslietu ministrija, Cietumu departaments

Lietuvas Tieslietu ministrija Europris mājas lapā uz uzdotajiem jautājumiem par realizējamām programmām, sniedza atbildi par šādu programmu realizēšanu likumpārkāpējiem savā valstī:

1. Terapijas programma dzimumnoziegumu veikušiem likumpārkāpējiem.
2. Adaptācijas programma likumpārkāpējiem, kas ierodas ieslodzījuma vietā.
3. Adaptācijas programma ieslodzītajiem, kuriem tiek plānota atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.
4. Kriminālās subkultūras profilakses programma ieslodzījuma vietā.
5. "Viens pret viens" (*One to One*) programma. Vērsta uz uzvedības korekciju, kas saistīts ar recidīva mazināšanu, tā ir individuāla programma.
6. Uzvedības korekcijas programma "Uzvedība – Saruna – Izmaiņas", tā vērsta uz uzvedības problēmām, kas saistītas ar atkarību izraisošu vielu lietošanu.
7. "EQUIP" programma jauniešiem. Programma koncentrējas uz antisociālas uzvedības problēmām.
8. Rehabilitācijas programma no psihoaktīvajām un atkarību izraisošajām vielām atkarīgām personām.
9. Sociālo prasmju programma.
10. Vardarbīgas uzvedības profilakses programma klientiem, kas veikuši ar vardarbību saistītus likumpārkāpumus.

Programmas, kuras tiek pārņemtas no citām valstīm, tiek adaptētas vietējai kultūrvidei, bet netiek akreditētas (*Lithuania Ministry of Justice: Prison Department, 2017*).

3.11.2. Igaunija: Tieslietu ministrija, Cietumu departaments

Igaunijas kolēģu sniegtā informācija par programmu mērķi un mērķa grupām ir sekojoša: uzvedības korekcijas programmu mērķis ir mainīt likumpārkāpēju antisociālo uzvedību un attieksmi, palīdzēt viņiem saprast, kāpēc viņi ir veikuši noziegumu.

Programmas palīdz likumpārkāpējiem attīstīt sociālās prasmes: problēmu risināšanu, emociju atpazīšanu un izreaģēšanu, konfliktu vadību, mērķu noteikšanu, komunikācijas prasmes, sociāli vēlamu dzīvesveidu, prosociālu uzvedību, attiecību veidošanas prasmes utt. Rehabilitācijas programmās ir ietverta sava veida terapeitiskā iedarbība, piemēram, programmās atkarīgajiem likumpārkāpējiem.

Igaunijā jaunai uzvedības korekcijas programmas izvēlei ir noteikti kritēriji: efektivitāte, kas pierādīta pētījumos, programma balstās uz mūsdienīgām, efektīvām teorijām un metodēm, kas pamatojas pierādījumos. Papildus kritērijs ir tas, vai attīstītās Eiropas valstis šo programmu izmanto savu likumpārkāpēju resocializācijas procesā (*Estonia Ministry of Justice: Department of Prisons, 2017*).

3.11.3. Bulgārija: Soda izpildes ģenerāldirektorāts (*General Directorate Execution of Sentences*)

Kā liecina Bulgārijas speciālistu sniegtā informācija, Bulgārijā programmu intervence ir vērsta uz individuālajiem riska faktoriem, kas tiek noteikti izvērtējot šos klienta riskus. Intervence tiek realizēta vairākām ieslodzīto riska grupām – no narkotiskajām vielā atkarīgajām personām, klientiem ar zemām paškontroles prasmēm, agresīviem klientiem, konfliktējošiem klientiem, uz mūžu notiesātajiem, klientiem, kas tiek atbrīvoti – sociālo prasmju attīstīšana dzīvošanai brīvībā u.c. Mērķis ir panākt pozitīvas izmaiņas ieslodzīto uzvedībā: labākas prasmes sevis vadīšanā, labākas prasmes sociālo saišu veidošanā, kā arī sociāli vēlamu komunikācijas prasmju attīstīšana. Tādā veidā klientu motivācija tiek palielināta un viņiem raksturīgie stresa faktori tiek samazināti. Ieslodzītie piedalās korekcijas programmās saskaņā ar šādiem principiem:

1. Individualizācija - programma tiek realizēta atbilstoši ieslodzītā individuālajām vajadzībām.
2. Pieejamība - Informācija klientam tiek sniegta viņam saprotamā un piemērotā veidā.
3. Objektivitāte - individuālo problēmu profesionāla novērtēšana.
4. Atbalsts.

Bulgārijā realizēto programmu piemēri:

1. Programma likumpārkāpēju adaptēšanās procesa atvieglošanai. Veicina spēju vieglāk adaptēties dzīvei brīvībā vai izolācijā, kā arī režīma maiņai (grupu nodarbības, izglītības un profesionālās sagatavošanas programmas).
2. Emocionālā līdzsvara attīstīšanas programmas.
3. Sociālo saišu programmas (ilgtspējīgu sociāli pozitīvu attiecību atbalsts).

Analizējot Bulgārijas kolēģu sniegto informāciju, var secināt, ka lielāks akcents šajā valstī tomēr tiek likts uz tiem likumpārkāpējiem, kas atrodas ieslodzījumā. Ir redzams, ka Bulgārijas ieslodzījuma vietās tiek vadītas programmas, kuru mērķis ir atvieglot ieslodzītā adaptācijas procesu ieslodzījumā vai arī pirms atbrīvošanās (*Bulgaria General Directorate Execution of Sentences*, 2017).

3.12. Latvijas resocializācijas programmu licencēšanas sistēma

Latvijā likumpārkāpēju resocializācijas programmas tiek realizētas gan ieslodzījuma vietās, gan Valsts probācijas dienesta uzraudzības ietvaros.

Ieslodzījuma vietu pārvaldes ietvaros programmu licencēšana nav veikta un nav izstrādāta programmu licencēšanas sistēma.

Savukārt Valsts probācijas dienests 2009. gadā ir izstrādājis Probācijas programmu licencēšanas sistēmu, kas apstiprināta Ministru kabinetā kā noteikumi Nr. 226 “Probācijas programmu licencēšanas komisijas nolikums” un noteikumi Nr. 105 “Kārtība, kādā licencē un īsteno probācijas programmas”.

Ir redzams, ka ārvalstu programmu standartizācijas process tiek dēvēts par akreditācijas procesu, bet Latvijas likumdošana paredz Probācijas programmu licencēšanu.

Pēc sazināšanās ar Izglītības kvalitātes valsts dienesta licencēšanas un reģistru departamenta juriskonsulti Agnesi Lasmani tika gūta informācija, kas sniedz skaidrojumu abu terminu lietošanai Latvijā (A. Lasmane, personiska komunikācija 2017. gada 6. septembrī).

Izglītības iestāžu reģistrācija, izglītības programmu licencēšana un izglītības iestāžu un izglītības programmu akreditācija ir trīs atšķirīgi, secīgi procesi ar dažādām tiesiskajām sekām, t.i., kuru veikšana piešķir atšķirīgas tiesības.

1. Sākotnēji izglītības iestāde tiek reģistrēta izglītības iestāžu reģistrā. Saskaņā ar Izglītības likuma 25. panta pirmajā daļā noteikto, reģistrācija Izglītības iestāžu reģistrā piešķir tiesības normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā uzsākt izglītības programmu īstenošanu.
2. Saskaņā ar Izglītības likuma 1. panta 11.punktā noteikto, Izglītības programmu licencēšana piešķir tiesības īstenot attiecīgo (licencējamo) izglītības programmu, t.i.,

uzņemt izglītojamās šajās izglītības programmās. Ministru kabineta 2009. gada 14. jūlija noteikumos Nr.775 "Vispārējās un profesionālās izglītības programmu licencēšanas kārtība" noteiktajā kārtībā Izglītības kvalitātes valsts dienestā tiek licencētas vispārējās izglītības programmas un profesionālās izglītības programmas.

3. Saskaņā ar Izglītības likuma 1. panta 10.punktā noteikto, akreditācijas procesa veikšana piešķir tiesības izglītības iestādei izsniegt valsts atzītu izglītības dokumentu par konkrētai izglītības programmai atbilstošas izglītības iegūvi. Akreditācijas gaitā vērtē attiecīgās licencētās izglītības programmas īstenošanas kvalitāti. Ministru kabineta 2016. gada 20. decembra noteikumos Nr.831 "Kārtība, kādā akreditē izglītības iestādes, eksaminācijas centrus un citas Izglītības likumā noteiktās institūcijas, vispārējās un profesionālās izglītības programmas un novērtē valsts augstskolu vidējās izglītības iestāžu, valsts un pašvaldību izglītības iestāžu vadītāju profesionālo darbību" noteiktajā kārtībā Izglītības kvalitātes valsts dienestā akreditētas tiek vispārējās izglītības iestādes un izglītības programmas (izņemot pirmsskolas izglītība) un profesionālās izglītības iestādes un izglītības programmas. Saskaņā ar Izglītības likuma 27.panta pirmajā daļā noteikto akreditācija veicama piecu gadu laikā no izglītības iestādes darbības uzsākšanas dienas (no reģistrācijas dienas Izglītības iestāžu reģistrā).

Apkopojot iegūto informāciju, var secināt, ka Latvijā licencētas tiek tieši programmas, bet akreditētas tiek iestādes, kurās licencētās programmas tiek īstenotas. Tā rezultātā turpmāk, runājot par programmu akreditācijas sistēmu Latvijā, tiks izmantots termins "licencēt".

Probācijas programmu licencēšanas komisija ir organizēta kā koleģiāla institūcija, kuras mērķis ir licencēt probācijas programmas.

Komisijai ir šādi uzdevumi:

1. izskatīt iesniegtos iesniegumus par programmas licencēšanu un licences derīguma termiņa pagarināšanu un tam pievienotos dokumentus;
2. noformēt un izsniegt licenci;
3. veikt licencēto probācijas programmu uzskaiti.

Komisija pieņem lēmumus par licences izsniegšanu, atteikumu licencēt probācijas programmu, licences derīguma termiņa pagarināšanu uz trim gadiem, atteikumu pagarināt licences derīguma termiņu un izsniegtās licences anulēšanu.

Komisijas sastāvā ir seši komisijas locekļi:

1. trīs Valsts probācijas dienesta pārstāvji, (viens no tiem ir komisijas priekšsēdētājs, viens komisijas priekšsēdētāja vietnieks);
2. viens Labklājības ministrijas pārstāvis;
3. viens Izglītības un zinātnes ministrijas pārstāvis;

4. viens Veselības ministrijas pārstāvis.

Ja komisijas sēdē izskata probācijas programmu, kuras mērķauditorija ir nepilngadīga persona, uz sēdi tiek aicināts Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas pārstāvis. Komisijas darba organizācijas darbības principi smalki aprakstīti minētajos noteikumos.

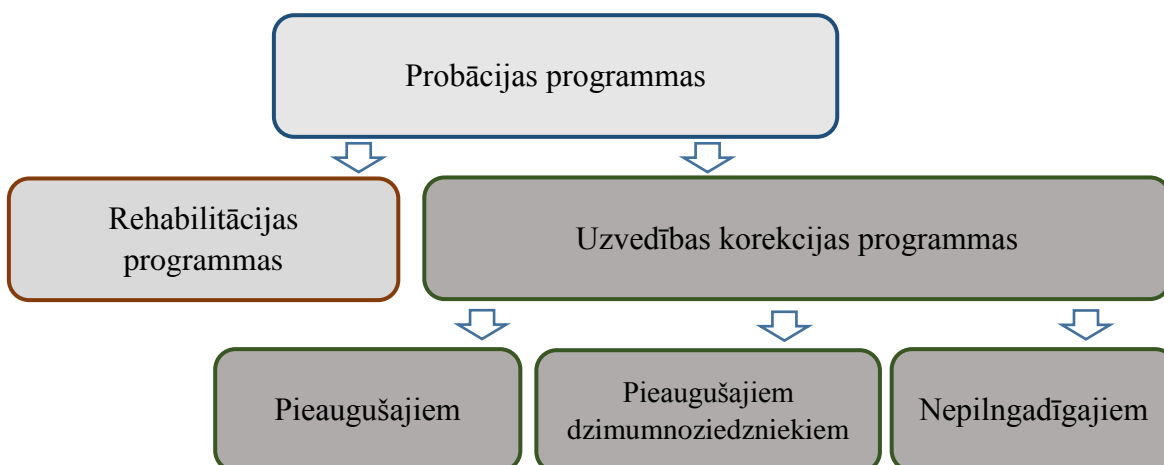
Ministru kabinetā apstiprinātie noteikumi Nr. 105 nosaka kārtību, kādā licencē un īsteno probācijas programmas. Šajā kārtībā tiek aprakstītas:

- programmas tehniskā noformējuma prasības;
- procedūra, kādā tiek iesniegta programma;
- procedūra, kādā tā tiek vērtēta programma;
- kārtība, kādā tiek izsniegta licence, vai arī kādos gadījumos un kādā veidā licence tiek anulēta.

Minētajā kārtībā tiek paredzēts, ka komisija var pieprasīt programmas īstenotājiem datus par programmas rezultātīvajiem rādītājiem, tādējādi varam secināt, ka licencēšanas komisija var veikt arī daļēju licencēto programmu īstenošanas kvalitātes kontroli. Programmas īstenotājam nepieciešams iegūt un apkopot pārbaudāmu, ticamu un objektīvu informāciju par programmas teorētiski izvirzīto mērķu un uzdevumu sasniegšanu. Šo informāciju programmas īstenotājs iesniedz komisijai pēc tās pieprasījuma.

Valsts probācijas dienestā īstenotās resocializācijas programmas tiek definētas kā probācijas programmas, kas saturiski sevī iekļauj gan resocializācijas programmu, gan uzvedības korekcijas programmu realizēšanu. Arī programmu licencēšanas procesam tiek pakļautas gan resocializācijas programmas, gan uzvedības korekcijas programmas. Tiek paredzēts, ka šīs programmas var tikt īstenotas gan probācijas uzraudzības ietvaros, gan ieslodzījuma vietās, ja personāls tam ir sagatavots.

Programmas, kas tiek pakļautas licencēšanas procesam Latvijā:

11. attēls. Programmas, kuras tiek licencētas Latvijā

Visām programmām licencēšanas kritēriji tiek dalīti vairākās kritēriju grupās, tā sir aprakstīta sturpmāk tekstā.

Zemāk aprakstītie programmu licencēšanas kritēriji ir vienādi visu veidu programmu licencēšanai:

1. Prasības programmas administratīvajiem kritērijiem:
 - 1.1. Programmas tehniskais noformējums.
 - 1.2. Programmas struktūras kritēriju kopums.
2. Prasības programmas saturiskajiem kritērijiem:
 - 2.1. Programmas izstrādes un realizācijas principi.
 - 2.2. Programmas funkcijas (informatīvā, motivējošā, koriģējošā).

Savukārt programmu satura un mērķu licencēšanas kritēriji rehabilitācijas programmām un Sociālās uzvedības programmām ir atšķirīgi.

Rehabilitācijas programmām izvirzītie satura kritēriji tiek saistīti ar klienta riska un vajadzību novērtēšanas instrumentu.

Rehabilitācijas programmām jārisina:

3. dzīves vietas un sociālās vides jautājumi;
4. izglītības jautājumi;
5. nodarbinātības jautājumi;
6. finanšu vadības jautājumi;
7. veselības un atkarības jautājumi.

Sociālās uzvedības korekcijas programmām pieaugušajiem izvirzītie satura kritēriji arī tiek saistīti ar klientu riskiem un vajadzībām.

Sociālās uzvedības korekcijas programmām jārisina šādi riski un kriminogēnās vajadzības:

1. stāvoklis un attiecības ģimenē;
2. draugu un paziņu loks;
3. uzvedība un emocionālā stabilitāte;
4. alkohola un narkotisko vielu lietošanas atkarības problēmas;
5. attieksmes jautājumi (klienta gatavība problēmu risināšanai).

Sociālās uzvedības korekcijas programmām pieaugušajiem dzimumnoziedzniekiem izvirzītie satura kritēriji arī tiek saistīti ar klientu riskiem un vajadzībām.

Sociālās uzvedības korekcijas programmām pieaugušajiem dzimumnoziedzniekiem jārisina šādi riski un kriminogēnās vajadzības:

1. noliegšana un minimizēšana;

2. noziedzīgā nodarījuma specifiskās problēmas;
3. empātijas attīstīšana;
4. sociālās adaptācijas problēmas;
5. emocionālā stabilitāte;
6. recidīva novēršana.

Sociālās uzvedības korekcijas programmām nepilngadīgajiem izvirzītie saturs kritēriji arī tiek saistīti ar klientu riskiem un vajadzībām.

Sociālās uzvedības korekcijas programmām nepilngadīgajiem jārisina šādi riski un kriminogēnās vajadzības:

1. stāvoklis (attiecības) ģimenē;
2. izglītības un nodarbinātības aktivitātes;
3. draugu un paziņu loks;
4. brīvais laiks un atpūta / interešu izglītība;
5. personība, uzvedība, emocionālā stabilitāte ;
6. alkohola, narkotiku lietošanas, atkarības problēmas.

Visu veidu programmām, katram izvirzītajam kritērijam, var tikt piešķirts dažāds punktu skaits. Administratīvajiem kritērijiem var piešķirt trīs dažādus vērtējumus: 0; 0,5 vai 1 punkts, kas atbilst vērtējumam:

- 0, ja kritērijs nav izpildīts;
- 0,5, ja kritērijs ir izpildīts daļēji;
- 1, ja kritērijs ir izpildīts.

Savukārt saturiski kvalitatīvo kritēriju vērtējumam tiek piešķirti vai nu 0, vai 1, vai 2 punkti. Punktu nozīme ir tāda pati kā administratīvo kritēriju vērtējumam:

- 0, ja kritērijs nav izpildīts;
- 1, ja kritērijs ir izpildīts daļēji;
- 2, ja kritērijs ir izpildīts.

Valsts probācijas dienests licencē probācijas programmas, kuras sevī iekļauj gan rehabilitācijas programmas, gan uzvedības korekcijas programmas:

Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās programmas	Specializētās programmas	Jauniešiem	Pieaugušajiem
✓	✓	✓	✓	✓	✓

Mērķis:

licencēt probācijas programmas

Uzdevumi:

Izskatīt iesniegtos iesniegumus par programmas
licencēšanu, licences derīguma termiņa
pagarināšanu un tam pievienotos dokumentus.

Noformēt un izsniegt licenci.

Veikt licencēto probācijas programmu uzskaiti.

Eksperti:

6 eksperti no Valsts probācijas
dienesta un dažādām ministrijām

Iesniedzēji	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Fiziska vai juridiska persona	Punktu sistēma 3 iespējamie akreditācijas līmeņi	3 gadi

4. Kopsavilkums

4.1. Programmas, kas tiek akreditētas

Analizējot visu iepriekš aprakstīto valstu pieredzi resocializācijas programmu akreditācijas jomā, secināms, ka visās valstīs, izņemot Latviju, akreditācijas procesam tiek pakļautas tikai uzvedības korekcijas programmas. Latvijas probācijas dienesta licencēšanas komisija licencē arī rehabilitācijas programmas. Gandrīz visu analizēto valstu akreditācijas komisijas akreditēšanai pakļauj gan programmas, kas tiek īstenotas ieslodzījuma vietās, gan programmas, kas tiek realizētas brīvībā. Vienīgā valsts, kas akreditē tikai programmas, kas tiek īstenotas ieslodzījuma vietā, ir Dānija. Pagaidām nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem paredzētās programmas akreditē tikai dažas valstis – Dānija, Somija, Nīderlande un Latvijas probācijas dienests. Skotijas akreditācijas komisija akreditē programmas, kas paredzētas jauniešiem no 16 gadu vecuma. Taču ir valstis, kas ir uzsākušas pārrunas par nepilngadīgajiem domāto programmu akreditēšanas nepieciešamību. Novērojama tendence, ka, ja akreditēšanai tiek iesniegta programma nepilngadīgajiem, komisijas darbam tiek piesaistīti bērnu tiesību aizsardzības speciālisti vai citi profesionāļi, kas ilgāku laiku jau savā darbā un pētījumos saistīti tieši ar bērnu un jauniešu problēmu risināšanu. Visas valstis kā prioritārās grupas / programmas izvirza:

- Kognitīvo spēju vai izziņas programmas.
- Motivācijas programmas.
- Adaptēšanās procesu atvieglošanas programmas.
- Vielu ļaunprātīgas lietošanas programmas.
- Vardarbības novēršanas programmas (gan sievietēm, gan vīriešiem).
- Vardarbības ģimenē novēršanas programmas.
- Programmas dzimumnoziedzniekiem.

Valstis lielu akcentu liek uz nepieciešamību, pirms iesaistīšanas garajās un intensīvas intervences programmās, klientus iesaistīt īsākās motivācijas programmās, kur viņš tiek sagatavots intensīvākam darbam ar savām problēmām, domāšanas kļūdām, emocijām utt. Motivācijas programmu mērķis ir mazināt likumpārkāpēja pretestību un palielināt viņa motivāciju patiesāk iesaistīties uzvedības korekcijas programmās.

1. tabula. Akreditācijai pakļautās programmas dažādās valstīs

	Ieslodzījumā	Brīvībā	Vispārējās	Specializētās	Jauniešiem	Pieaugušajiem
Kanāda	✓	✓	✓	✓		✓
Dānija	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Anglija un Velsa	✓	✓	✓	✓		✓
Somija	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Norvēģija	✓	✓	✓	✓		✓
Skotija	✓	✓	✓	✓	No 16g.	✓
Zviedrija	✓	✓	✓	✓		✓
Nīderlande	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Latvijas VPD	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Latvijas VPD	Tiek licencētas arī rehabilitācijas programmas					

4.2. Akreditācijas paneļa sastāvs, mērķi un uzdevumi

Lielākā daļa akreditācijas paneļu lielu akcentu liek uz pētījumos balstītu un integrētu praksi programmu jomā. Lai to pēc iespējas efektīvāk kontrolētu, programmu akreditācijas paneļa darbam tiek pieaicināti profesionāļi no akadēmiskās vides. Visbiežāk akreditācijas paneļa priekšsēdētāji ir valsts tieslietu, ieslodzījuma vietu vai probācijas amatpersonas, kas specializējušās uzvedības korekcijā, bet kā eksperti tiek pieaicināti universitātes pārstāvoši akadēmiķi. Parasti ekspertu paneļa pamatsastāvs tiek pieņemts un apstiprināts vadoties pēc konkursu rezultātiem, bet var arī būt situācijas, kad tiek aicināts kāds konkrēts speciālists, ja ir zināms, ka viņš ir eksperts specifiskos jautājumos, piemēram, atkarības, jauniešu noziedzības jautājumi u.c. Lai novērstu interešu konfliktu, kā vienu no ļoti svarīgiem nosacījumiem ekspertu paneli izvirza to, ka nav pieļaujama programmas izstrādātāju grupas pārstāvju līdzdalība akreditācijas paneļa sastāvā, kad tiek izvērtēta iesniedzamā programma. Šis faktors netiek ņemts vērā Latvijas Valsts probācijas dienesta licencēšanas komisijas darbā, jo programmas, kas šobrīd tiek īstenotas šajā iestādē, iesniedzis licencēšanai un licencējis ir pats Valsts probācijas dienests. Kā arī Latvijas Valsts probācijas dienesta programmu licencēšanas komisijas sastāvam netiek pieaicināti akadēmiskie spēki no augstskolām, bet ministriju pārstāvji. Pozitīvi vērtējams, ka Latvijas Valsts probācijas dienesta licencēšanas komisijai tiek pieaicināts bērnu tiesību aizsardzības pārstāvis, ja tiek akreditēta programma, kas paredzēta darbam ar nepilngadīgajiem.

Lielākais vairums akreditācijas paneļu kā savas darbības mērķi izvirza “Samazināt recidīva rādītājus”. Savukārt “Programmu akreditāciju” izvirza kā vienu no uzdevumiem. Ir valstis, kas kā uzdevumus izvirza arī programmu īstenošanas kvalitātes kontroli un auditēšanu. Piemēram, Zviedrijā programmas trešā līmeņa akreditāciju izsniedz tikai tām programmām, kuras pēc programmas īstenošanas ir saņēmušas atzinīgu vērtējumu par programmas integritātes kritēriju izpildi, un jau ir saņēmti pirmo pētījumu pozitīvi rezultāti. Trešā līmeņa akreditācija norāda uz to, ka programma ne tikai atbilst programmas kvalitātes kritērijiem, bet tās efektivitāte ir pierādīta arī praksē. Visas akreditācijas komisijas sniedz konsultācijas programmu autoriem/izstrādātājiem. Konsultācijas tiek sniegtas visdažādākajos programmas izstrādes posmos. Var tikt sniegts viedoklis arī par nepieciešamajām programmām, kuras uz konkrēto brīdi nav pieejamas. Tāpat akreditācijas komisijas locekļi sniedz konsultācijas par programmas kvalitātes prasībām un citiem jautājumiem, jebkurā programmas izstrādes posmā.

2. tabula. Akreditācijas komisijas sastāva, mērķu un uzdevumu apkopojums

Valsts	Mērķi un Uzdevumi	Akreditācijas komisijas sastāvs
Kanāda	Mērķis: Samazināt recidīvu Uzdevumi: Programmu akreditācija	1 priekšsēdētājs no KKD 6 nozares eksperti
Dānija	Mērķis: Programmu standartizācija Uzdevumi: Programmu akreditācija; programmu novērtēšana	5 eksperti no universitātēm un nevalstiskām aģentūrām
Anglija un Velsa	Mērķis: Samazināt recidīvu Uzdevumi: Programmu akreditācija; konsultēšana; kvalitātes audits	3 iecelti komisijas locekļi no ieslodzījuma vietām, probācijas dienesta, analītiskā servisa. 15 nozares eksperti
Somija	Mērķis: Samazināt recidīvu Uzdevumi: Programmas akreditācija	5 nozares eksperti Ieslodzījuma vietu dienesta priekšsēdētājs 2 kriminālsodu aģentūras sekretāri 3 kriminālsodu izpildes nozares speciālisti
Norvēģija	Mērķis: Samazināt recidīvu Uzdevumi: Programmas akreditācija; Tieslietu ministrijas konsultācijas	6 nozares eksperti no universitātēm un nevalstiskām organizācijām 1 bijušais sekretariāta loceklis
Skotija	Mērķis: Samazināt recidīvu Uzdevumi: Programmas un tās realizācijas akreditēšana.	1 neatkarīgs priekšsēdētājs 8 neatkarīgi nozares eksperti 7 programmas izstrādes eksperti no akadēmiskās un praktiķu vides

	Akreditācijas kritēriju ikgadējs novērtējums. Konsultāciju sniegšana ministram. Konsultāciju sniegšana efektīvai praksei.	(3 no septiņiem ir praktiķi no Ieslodzījuma vietas un probācijas dienesta)
Zviedrija	Mērķis: Samazināt recidīvu Uzdevumi: Programmu akreditēšana; konsultācijas	3 nozares eksperti no Tieslietu jomas 7 eksperti no akadēmiskās vides
Nīderlande	Mērķis: Samazināt recidīvu Uzdevumi: Programmu akreditācija; konsultācijas; Ministrijas informēšana par šo jomu	9 nozares eksperti no universitātēm un neatkarīgiem pētniecības institūtiem 1 eksperts no Probācijas dienesta 1 eksperts no institūta, kas strādā ar likumpārkāpējiem.

4.3. Uzvedības korekcijas programmu akreditācijas kritēriji

Lielākā daļa valstu, kurās darbojas programmu akreditācijas paneļi, savus programmu akreditācijas kritērijus ir izstrādājušas pamatojoties uz Anglijas un Velsas izstrādāto modeli. Reizēm atšķiras kritēriju formulējums, bet saturs visām valstīm ir ļoti līdzīgs. Visas valstis būtiskākos programmu akreditācijas kritērijus balsta “Kas darbojas” pamatprincipos (nedaudz citādāka pieeja licencēšanas kritērijiem ir Latvijas Valsts probācijas dienestā). Kas darbojas principi ir:

- Programmā jāizmanto kognitīvi biheiviorālās un sociālās mācīšanās stratēģijas (*cognitive behavioural and social learning strategies*).
- Jāņem vērā programmas nogādāšanas princips (*program delivery principle*).
- Programmas aktivitātēm pēc iespējas jāiesniedzas likumpārkāpēja reālajā pasaulē.
- Jāsaglabā programmas integritāte.
- Programmai jābalstās Riska-vajadzību-atsaucīgas rīcības (RNR) modeli.
 - ✓ Riska princips.
 - ✓ Intervence vērsta uz kriminogēnajām vajadzībām.

Latvijas Valsts probācijas dienesta programmu licencēšanas kārtībā visi kvalitātes kritēriji ir sadalīti divās daļās:

1. Prasības programmas administratīvajiem kritērijiem

- 1.1. Programmas tehniskais noformējums.
- 1.2. Programmas struktūras kritēriji.

2. Prasības programmas saturiskajiem kritērijiem

- 2.1. Programmas izstrādes un realizācijas principi.

2.2. Programmu funkcijas.

2.3. Prasības programmas saturam (mērķim), saistībā ar RVN.

Probācijas dienesta licencēšanas komisija prasībās izvirzījusi divu programmas rokasgrāmatu kvalitātes kritērijus – pasniedzēja un dalībnieka rokas grāmatas saturiskos kvalitātes kritērijus. Redzams, ka ārvalstīs tiek izvirzītas prasības vairākām rokasgrāmatām.

- teorijas rokasgrāmatai;
- programmas vadītāja rokasgrāmatai;
- klientu materiālu grāmatai;
- rokasgrāmatai personāla apmācībai;
- rokasgrāmatai visiem novērtēšanas instrumentiem (programmas vadītāju atlases un novērtēšanas kritēriju metodes, to apraksti, programmas dalībnieku atlases principi, instrumentārijs, programmas dalībnieku pirms programmas iesaistes un pēc programmas pabeigšanas novērtēšanas instrumenti un to lietošanas instrukcijas);
- rokasgrāmatai programmas realizēšanas kvalitātes izvērtēšanas kritērijiem.

Zemāk apkopotajā tabulā atainoti akreditācijas kritēriji, kuri tiek vērtēti visās analizētajās valstīs. Redzams, ka Dānija ir vienīgā valsts, kas izvirzījusi papildus kritēriju: ētika.

3. tabula. Akreditācijas kritēriju apkopojums

	Kanāda	Dānija	Anglija, Velsa	Somija	Norvēģija	Skotija	Zviedrija	Nīderlande
Skaidri saskatāms pārmaiņu modelis	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Likumpārkāpēju atlases principi	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Dinamisko riska faktoru respektēšana	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Efektīvas intervences metodes	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Uz prasmēm orientēta pieeja	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Intensitāte, secība un ilgums	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Iesaistīšana un motivācija	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Programmas un pakalpojumu ilgtspējība.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Programmas integritāte	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Programmas monitorēšana un novērtēšana	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Ētika		✓						

4.4. Programmu akreditācijas procedūra, akreditācijas piešķiršana

Lielāka daļa akreditācijas paneļu ir noteikuši savu kopsapulču laiku 2 – 4 reizes gadā, konkrētos datumos. Tādēļ programmu iesniedzēji jau iepriekš zina datumus, uz kuriem viņi var programmas iesniegt akreditācijai. Pārsvārā programmu iesniegšanas laiks tiek nozīmēts vienu mēnesi pirms akreditācijas paneļa sanāksšanas. Komisijas locekļi uz sēdes sanāksšanas dienu programmas ir izskatījuši, un lielākajā daļā valstu programmas akreditācijas statusa piešķiršanas lēmums tiek pieņemts sēdes dienā. Ir valstis, kuras lēmumu par akreditāciju tomēr pieņem kādu nedēļu pēc kopsapulces, jo visi paneļi komisijas sēdē aicina piedalīties arī programmas autorus, un viņiem tiek uzdoti papildu jautājumi, precizējumi un noskaidrotas detaļas.

Daļā valstu pirmo programmas pārskatīšanu veic akreditēšanas paneļa sekretārs. Tikai tad, ja lielos vilcienos programma atbilst akreditācijas kritērijiem, tiek pieņemts lēmums to izsūtīt pārējiem ekspertiem. Tas tiek darīts, lai veltīgi netiktu tērēti augsti kvalificētu profesionāļu laika resursi.

Lielākā daļa valstu akreditācijas komisiju programmām piešķir vairāku līmeņu akreditācijas:

1. “Akreditēta programma”.
2. “Akreditēta ar nosacījumiem”.
3. “Neakreditēta, bet pārstrādājot, iesniedzama atkārtotai akreditēšanai”.
4. “Nav akreditēta”.

Otrajā un trešajā gadījumā programmas tiek papildinātas un iesniegtas pirms nākošās akreditācijas komisijas sēdes. Reizēm korekcijas ir tik ievērojamas, ka programmas autori programmu ir gatavi iesniegt tikai pēc gada.

Ir valstis, kuras vēl neakreditēto programmu ievieš kā pilotprogrammu. Šajā gadījumā komisijas locekļi drīkst apmeklēt nodarbības un vērot kā programma tiek īstenota darbā ar klientiem.

Tā kā ir valstis, kuras paralēli programmu akreditēšanai veic arī programmu ieviešanas un īstenošanas kvalitātes uzraudzību, analīzi un izvērtēšanu, tad šīm valstīm ir izvirzīts vēl papildus viens akreditācijas līmenis - pilnībā akreditētas programmas status vai arī programmas

īstenotājiestādes akreditācijas statusa piešķiršana. Tas nozīmē, ka arī akreditācijas statusu piešķirtai programmai var netikt piešķirts programmas īstenošanas statuss, ja eksperti izvērtējuši, ka konkrētā programma netiek īstenota tā, kā tas ir paredzēts programmā.

4. tabula. Akreditācijas statusa termiņa un novērtēšanas sistēmas apkopojums

	Novērtēšanas sistēma	Akreditācijas statusa termiņš
Kanāda	Diskusijas. 3 iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi
Dānija	Punktu sistēma 4 Iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi
Anglija, Velsa	Punktu sistēma 4 Iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi
Somija	Diskusijas 2 iespējamie akreditācijas līmeņi	Individualizēti piešķirts termiņš. 4-6 gadi
Norvēģija	Diskusijas 4 iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi
Skotija	Punktu sistēma 2 Iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi
Zviedrija	Punktu sistēma 4 Iespējamie akreditācijas līmeņi	2 gadi
Nīderlande	Punktu sistēma 4 Iespējamie akreditācijas līmeņi	5 gadi
Latvija VPD	Punktu sistēma 3 iespējamie akreditācijas līmeņi	3 gadi

Redzams, ka visās valstīs akreditācijas laiks ir uzrādīts aptuveni 5 gadi, izņēmums ir Zviedrija. Visās valstīs pēc pieciem gadiem programma atkārtoti tiek iesniegta pilnā apjomā akreditācijas komisijai, bet klāt jāpievieno programmas rezultatīvie rādītāji, mērījumi, kas veikti piecu gadu laikā. Ja programmas rezultatīvo rādītāju nav, vai tie ir negatīvi, programma tiek izņemta no akreditēto programmu saraksta un tās īstenošana tiek pārtraukta. Atkārtotā programmas akreditācija ir tas brīdis, kad programmas īstenotāji vai autori var vērsties pie akreditācijas komisijas ar priekšlikumiem veikt kādas izmaiņas programmā, ja ir pierādījumi, ka kāds uzdevums vai aktivitāte ir maz efektīva.

Zviedrijā tiek uzskatīts, ka programmai ir beztermiņa akreditācija ar nosacījumu, ka katru otro gadu akreditācijas komisijai tiek iesniegti programmas rezultatīvie rādītāji. Ja tie ir pozitīvi, programmai automātiski tiek pagarināta akreditācija atkal uz nākošiem diviem gadiem.

Latvijas Valsts probācijas dienesta licencēšanas komisija izsniedz licenci uz 3 gadiem. Pēc trīs gadiem programma tiek pakļauta atkārtotai licencēšanai.

Secinājumi un priekšlikumi

Pētījuma ievadā izvirzītais mērķis, apzināt esošo situāciju resocializācijas programmu akreditācijas jomā Latvijā un ārvalstīs, ir izpildīts. Tika veikti izvirzītie darba uzdevumi, un pētījuma laikā tika noskaidrots, kāda ir ārvalstu prakse resocializācijas programmu akreditācijas jomā. Tika apkopota un analizēta informācija no Eiropas ieslodzījuma vietu informācijas sistēmas, dažādu valstu Ieslodzījuma vietu administrācijām un Probācijas dienestu mājas lapām, personīgās komunikācijas ar ārvalstu speciālistiem un normatīvajiem aktiem, par Latvijā esošo resocializācijas programmu licencēšanas specifiku. Ārvalstīs, runājot par programmu kvalitātes nodrošināšanu, tiek lietots tems programmu akreditācija. Latvijā programmas tiek licencētas, bet akreditētas tiek iestādes, kurās licencētās programmas tiek īstenotas. Šī pētījuma ietvaros termini programmu akreditācija un programmu licencēšana tika lietoti kā sinonīmi, lai saglabātu oriģinālo terminu lietojumu dažādās valstīs.

Pētījuma gaitā tika izveidots kopsavilkums par dažādu valstu resocializācijas programmu akreditācijas pieredzi, akreditācijas kritērijiem, akreditācijas komisijas darbības principiem un mērķiem. Kopumā pētījumā ir apkopota programmu akreditācijas kārtība 11 valstīs un papildus izskatīta Valsts probācijas dienesta probācijas programmu licencēšanas kārtība. Papildus pētījumā izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem, pētījuma teorētiskajā daļā tika aprakstīti arī akreditācijas kritērijos iekļautie teorētiskie koncepti: Loģiskais modelis, Uzvedības teorijas un uzvedības pārmaiņu teorijas/modeli, Efektīvas intervences principi, Kas darbojas principi. Tas tika darīts ar mērķi, veicināt izpratni par programmu akreditācijas kritērijiem.

Darba gaitā tika izpildīti visi izvirzītie uzdevumi un tika secināts, ka:

- Anglija un Velsa bija pirmie, kas izveidoja programmu akreditācijas sistēmu savā valstī, tam sekoja Kanāda un Skotija, izveidojot programmu akreditācijas sistēmas;
- Vairumā no izpētītajām valstīm programmu akreditācijas kritēriji ir sekojoši:
 - ✓ skaidri saskatāms programmā izmantotais uzvedības pārmaiņu modelis/teorija;
 - ✓ ir aprakstīti likumpārkāpēju atlases principi, iesaistīšanai programmā;
 - ✓ dinamisko riska faktoru (kriminogēno vajadzību) respektēšana, tas nozīmē, ka darbam ar konkrētiem riska faktoriem ir jābūt aprakstītam un pamatotam;
 - ✓ tiek izmantotas efektīvas intervences metodes un aprakstīta teorētiskā bāze, kas ir pierādījumos balstītas;
 - ✓ tiek izmantota uz prasmēm orientēta pieeja, kas paredz, ka programmā jābūt aprakstītam, kādas prasmes tā klientā veicinās;
 - ✓ ir aprakstīta programmas intensitāte, secība un ilgums;
 - ✓ ir aprakstīta klientu iesaistīšana un motivācijas veicināšana;

- ✓ ir jāapraksta programmas un pakalpojumu ilgtspējība, kā tā ir saistīta ar likumpārkāpēja resocializācijas procesu;
 - ✓ ir aprakstīts, kā tiks nodrošināta programmas integritāte, kā tiks pārraudzīta kvalitāte;
 - ✓ kā tiks nodrošināta programmas monitorēšana un novērtēšana, efektivitātes pētījumi.
- Akreditētas tiek uzvedības korekcijas programmas gan ieslodzījuma vietā, gan probācijas dienestā, pārsvarā tās, kuras tiek realizētas darbā ar pilngadīgām personām, bet pēdējos gados ar vien vairāk diskusijas notiek par nepieciešamību akreditēt programmas darbam ar nepilngadīgajiem.
 - Prioritāri tiek akreditētas programmas, kas strādā ar likumpārkāpēju kognitīvajām spējām un izziņas procesu; motivāciju; adaptēšanās procesa atvieglošanu nokļūstot ieslodzījumā vai dodoties brīvībā; vielu ļaunprātīgu lietošanu; vardarbības novēršanu gan sievietēm, gan vīriešiem; vardarbības ģimenē novēršanu un dzimumnoziegumiem.
 - Programmas, darbam ar likumpārkāpējiem, akreditācijas komisijā var iesniegt valsts un nevalstiskās organizācijas.
 - Komisijas satāvā ir gan iestādē strādājoši eksperti, gan nozares eksperti no akadēmiskās vides, gan ministriju pārstāvji. Tiek uzsvērti tikai viena būtiska lieta, komisijas pamatsastāvā, kas izvērtē akreditācijas piešķiršanu, nevar būt persona, kas iesniegusi programmu akreditācijai.
 - Kā akreditācijas komisijas mērķis pārsvarā tiek minēts recidīva samazināšana, savukārt uzdevumi var būt gan vienkārša programmu akreditēšana, gan konsultāciju sniegšana programmu veidotājiem, iestādēm, kurās programmas tiek realizētas un ministrijas pārstāvjiem, gan paša akreditācijas procesa un kritēriju pārskatīšana.
 - Uz programmu akreditāciju valstis skatās divējādi, vai nu tiek akreditēta tikai programma, vai arī tiek papildus uzraudzīta programmu īstenošanas kvalitāte un veikta to auditēšana.
 - Vairākās valstīs programmām var tikt piešķirts dažāds akreditācijas līmenis, piemēram:
 - ✓ akreditēta vai neakreditēta programma;
 - ✓ akreditēta; programma nav akreditēta, bet pēc vajadzīgajām korekcijām ir akreditējama; nav akreditēta.

- ✓ akreditēta programma; akreditēta ar nosacījumiem; neakreditēta, bet pārstrādājot to var iesniegt atkārtotai akreditēšanai; nav akreditēta.
- Akreditācijas statusa termiņš variē no 2 līdz 6 gadiem.

Rekomendācijas programmu, kas paredzētas darbam ar likumpārkāpējiem, licencēšanas sistēmas izveidei Latvijā:

- sasaukt un organizēt starpinstitūciju darba grupu, ar mērķi izstrādāt efektīvu un vienotu uzvedības korekcijas programmu likumpārkāpējiem licencēšanas sistēmu;
- izstrādāt programmu licencēšanas sistēmas normatīvo regulējumu;
- izveidot likumpārkāpējiem domāto programmu licencēšanas komisijas sastāvu;
- izstrādāt programmu, darbam ar likumpārkāpējiem, licencēšanas kritērijus, licencēšanas komisijas darbības principus un mērķus;
- izstrādāt programmu licencēšanas procedūru, aprakstot termiņus, vērtējuma principus un licences piešķiršanas kārtību.

Izstrādājot licencēšanas sistēmu programmām, kas paredzētas darbam ar likumpārkāpējiem, ir ieteicams balstīties citu valstu pieredzē, kurās programmas tiek licencētas jau vairākus gadus. Tomēr, ir jāņem vērā mūsu valsts specifika un prakses vajadzības, programmu licencēšanas procesam ir jābūt virzītam uz objektīvas un pierādījumos balstītas prakses attīstīšanu, efektīvāko un pētījumos balstīto darba metožu ieviešanu praksē, nevis uz sarežģīta, birokrātiska un nepārvarama procesa veikšanu.

Lai iepazītos ar esošo situāciju resocializācijas programmu licencēšanas/akreditācijas jomā Latvijā, lūdzu skatīt pētījumu *Resocializācijas programmu akreditācijas sistēmas izveide: Latvijā esošo resocializācijas programmu akreditācijas sistēmas izpēte. Pētījuma saistītās projekta aktivitātes: 1.2., 1.2.1., 1.2.2., 1.2.3.* Šo pētījumu 2018.gadā izveidoja pētniece Zane Ulmane un vadošā pētniece Krista Skara, ESF projekta “Resocializācijas sistēmas efektivitātes paaugstināšana” (Nr. 9.1.3.0/16/I/001) ietvaros, no 2017. gada aprīļa līdz 2018. gada jūnijam.

**Ārvalstīs realizētās programmas, kuras tiek akreditētas un netiek akreditētas,
darbā ar likumpārkāpējiem**

Valsts	Programmas nosaukums	Programmas mērķa grupa	Licencē/nelicencē
Skotija	CONSTRUCTS	Vispārēja noziedzīgas uzvedības programma	nelicencē
	C.A.R.E. (<i>Controlling Anger and Regulating Emotions</i>)	Dusmu un emociju menedžmenta programma	nelicencē
	Pathways (<i>Routes to Recovery & Desistance</i>)	Kognitīvi biheiviorālā uzvedības programma, kas paredzēta, lai palīdzētu ieslodzītajiem dzīvot saturīgu un jēgpilnu dzīvi, bez atkarību izraisošo vielu lietošanas un likumpārkāpumiem	licencē
	MF:MC (<i>Moving Forward: Making Changes</i>)	kognitīvi biheiviorālā uzvedības programma ieslodzītām personām, kuri ir notiesāti par noziedzīgu nodarījumu pret tikumību un dzimumneaizskaramību (vada tikai psihologi)	licencēta
	Ar atkarībām saistītas aktivitātes: "First steps"; "Alcohol awareness"; "New psychoactive substances NPS"		nelicencē
	Ar vardarbīgu uzvedību saistītas aktivitātes "White Ribbon", "Positive relationship programme"	Vīrieši, kas ir pret vardarbību pret sievietēm. Pozitīvo attiecību programma šobrīd tiek pilotēta.	nelicencē
Somija	<ul style="list-style-type: none"> - Motivācijas programmas. - Atkarību izraisošu vielu lietošanas mazinošas programmas. - Programmas, kas paredzētas darbam ar dažādiem noziegumu veidiem (piemēram, vardarbīgu noziegumu, seksuāla rakstura noziegumu programmas). - Citas kognitīvo prasmju veicinošas un sociālās rehabilitācijas programmas, "Labās prakses programmas" (piemēram, darbs ar ģimenēm). 		
	Motivācijas programma: <u>VKM</u> (<i>Five conversations about the change</i>)	Motivējoša intervija izmaiņu veicināšanai.	licencēta
	Vardarbīgajiem noziedzniekiem: <u>SUHA</u> (<i>Suuttumuksen hallinta – Anger Control program</i>)	Dusmu menedžmenta programma. Tā paredzēta impulsīvajiem likumpārkāpējiem, tiem, kas kļūst vardarbīgi emociju vadīšanas grūtību dēļ.	licencē

	Vardarbīgajiem noziedzniekiem: <u>OMA</u> (<i>Omaehtaisen muutoksen ohjelma – Cognitive Self Change program</i>)	Kognitīva, sevis izmainīšanas programma. Tā paredzēta tiem likumpārkāpējiem, kas veic nopietnus un daudz vardarbīgus pārkāpumus, piemēram, slepkavām, tiem, kam raksturīgas kriminālas attieksmes, domāšana, tiem, kas attaisno vardarbību un uzskata to par normu.	licencē
	Seksuāla rakstura noziegumu programmas: <u>STOP</u> (<i>Sexual-Abuse Treatment Offender Program</i>)	grupu programma klientiem, kuri ir veikuši seksuāla rakstura noziegumu.	licencē
	Seksuāla rakstura noziegumu programmas: <u>Uusi Suunta</u> (<i>New Direction</i>)	individuālu nodarbību programma klientiem, kuri ir veikuši seksuāla rakstura noziegumu. Tā ir paredzēta klientiem, kuriem nav tik liels risks veikt atkārtotu noziegumu.	licencē
	Atkarības vielu lietošanas programmas: <u>Antiriipuvuudet</u>	Īsa anti - atkarības programma	licencē
	Atkarības vielu lietošanas programmas: <u>Kalterit taakse</u> (<i>Behind bars</i>)	Ilgstoša grupu programma atkarības vielu lietotājiem.	licencē
	Vispārēja programmas (<i>Cognitive Skills – “CS”</i>)	visiem	nelicencē
	Citas programmas, kas paredzētas darbam ar dažādiem noziegumu veidiem (<i>MOVE</i>)	visiem	nelicencē
	Sociālās rehabilitācijas programmas	visiem	nelicencē
	Vietējo pašvaldību un nevalstisko organizāciju darbs	Dažādām grupām	nelicencē
Nīderlande (probācija)	CoVa	Dažādiem klientiem Mērķis paaugstināt problēmu risināšanas prasmes un paškontroli. Var realizēt gan grupā, gan individuāli.	licencēta
	CoVa plus	Paredzēta klientiem ar zemu intelektu. Mērķis paaugstināt problēmu risināšanas prasmes un paškontroli. Var realizēt gan grupā, gan individuāli.	licencē

	Solo	Programma ir domāta tiem, kas nefunkcionē grupā, piemēram, sievietei, kas neuzticas nevienam, klientiem, kas maz runā, policistam, ka izcieš sodu, rasistiski noskaņotām personām uc. Mērķis, veicināt domāšanas prasmes, racionālo domāšanu. Realizējama individuāli.	licencē
	Solo+	Klientiem, kuriem ir zemāks intelekts. Mērķis, veicināt domāšanas prasmes, racionālo domāšanu. Realizējama individuāli.	licencē
	Art-Wiltshire	Mērķis paaugstināt paškontroles prasmes (mazināt agresīvo uzvedību).	licencē
	Leefstijl 24/7	Mērķis palīdzēt iemācīties vadīt tiesmi lietot narkotiskās vielas. Leefstijl (Dzīvesveids) ir sociālo prasmju programma jauniešiem no pamatizglītības līdz pat vidusskolas izglītībai. Programmas mērķis ir veicināt sociāli vēlamu uzvedību un pozitīvu iesaistīšanos attiecībās ar citiem cilvēkiem, apgūstot sociāli emocionālās prasmes. Šīs prasmes tiek apgūtas spēlējoties un izmantojot tematiskas nodarbības. Tiek organizētas arī tikšanās ar vecākiem.	licencē
	Alcohol & Geweld	Programma ir domāta jauniešiem, kas strādā, bet brīvdienās lieto alkoholu un kļūst agresīvi, iesaistoties regulāros kautiņos. Agresija + alkohola lietošana brīvdienās. Mācīties vadīt grupas spiedienu, nepakļauties tam un nenokļūt situācijās, kurās ir agresija un alkohols.	licencē

	Werken aan Werk	Programma, kas palīdz attīstīt darba prasmes un iestāties darbā. Mērķis palīdzēt saprast kā atrast un kā noturēties darbā. Sastāv no trīs moduļiem: A modulis ir praktisks, un to veic ar klientu probācijas darbinieks, vēstules rakstīšana. B modulis ir praktisks, to veic probācija sdarbinieks. C moduli realizē apmācīti programmas treneri	licencē
	Borg	Paredzēta tiem vīriešiem, kuri ir fiziski vardarbīgi pret sievietēm. Tiem, kuri to dara frustrācijas vadīti, nevis regulāri, tādēļ sodu izcieš sabiedrībā, nevis brīvības atņemšanas iestādēs.	licencē
	Caring dads (Kanāda).	Paredzēta tēviem, kas ir vardarbīgi pret bērniem un sievietēm.	licencē
Nīderlande (Tilburgas Universitāte)	Izstrādātas divas modulāras programmas darbam ar pilngadīgiem, vardarbīgiem likumpārkāpējiem.		
	Programma darbam ar pilngadīgiem, vardarbīgiem likumpārkāpējiem ārpus institūcijām.		-
	Programma darbam ar pilngadīgiem, vardarbīgiem likumpārkāpējiem institūcijā.		-
	Programma dzimumnoziedzniekiem (institūcijā un ārpus tās).		-
Lietuva (probācija)	Rehabilitācijas programma atkarīgajiem, to vada ieslodzījuma vietās.	Atkarīgas personas	nav licencēšanas sistēma
	Sociālo prasmju pilnveide (Social skills education), to vada ieslodzījuma vietās.	Ieslodzītie	nav licencēšanas sistēma
	Motivējošā intervēšana	Visi klienti sākumā iziet šo programmu.	nav licencēšanas sistēma
	One to One programma	Programma ir paredzēta vidēja riska klientiem, kuru kriminogēnās vajadzības ir antisociālas attieksmes, domāšana un uzvedība un emocionālās	nav licencēšanas sistēma

		sfēras grūtības – vientulība, impulsivitāte. Tajā iesaista pieaugušos, gan vīriešus, gan sievietes.	
	EQUIP	Grupa jauniešiem, 14-21 gadus veciem	nav licencēšanas sistēma
	Psihoaktīvu vielu lietošana, preventīva programma jauniešiem, kuri vēl nav lietojuši narkotiskās vielas	Jaunieši, kuri nav lietojuši apreibinošās vielas.	nav licencēšanas sistēma
	Agrīnas intervences programma (Early intervention)	Jauniešiem, kas ir pamēģinājuši narkotiskās vielas, bet nav no tām atkarīgi.	nav licencēšanas sistēma
	Programma vīriešiem, kas ir vardarbīgi pret dzīvesbiedrēm	Uz šo programmu probācijas klientus nosūta tiesa, ņemot vērā krimināllikuma pantu, par kuru klients ir sodīts.	nav licencēšanas sistēma
	SENAT	Seksuālajiem varmākām	nav licencēšanas sistēma
Zviedrija (Skāninge cietums)	Akreditācijai tiek virzītas tikai tās programmas, kuras atbilst prasībām: - Programmā ir jābūt uz pierādījumiem balstītam pārmaiņu modelim; - Efektīvu metožu izmantošana; - Akreditēta vieta programmas īstenošanai, ieskaitot programmas monitorēšanas iespēja un personāla kompetences.		
	Minesotas programma	Atkarīgajiem	licencē
	“PRISM” (Reduced Individual Substance Misuse Program)	Atkarīgajiem, individuāla programma	licencē
	“PULS”	Paredzēta vīriešiem ar vardarbības problēmām un jauniešiem īpašos jauniešu dienestos. Programma nav paredzēta varmākām, kuri izturas vardarbīgi pret saviem partneriem. Programma paredzēta impulsīvajiem varmākām.	licencē
	“Brottsbrytet” (“The Crime Break”)	Paredzēta vīriešiem un sievietēm, kuri ir veikuši dažādus noziegumus, piemēram, vardarbīgu noziegumu un mantisku noziegumu. Programma domāta tiem, kam kriminalitāte ir dzīvesveids. Augsta un vidēja riska klienti	licencē
	“Återfallsprevention” (Relapse Prevention)	Programma paredzēta personām, kas atbrīvojas no ieslodzījuma.	nelicencē

		Programma ir vērsta uz divām mērķa grupām – noziedzīgu nodarījumu veicējiem un atkarības vielu lietotājiem.	
	Programma “MIK” (Motiverande samtal i Kriminalvården) (Motivational Call in the Prison Service)	Individuālā motivācijas programma, kura ir paredzēta vīriešiem un sievietēm, kuriem ir nepieciešama motivācija pārmaiņām no noziedzīgajiem dzīves apstākļiem, atkarībām vai uzvedībai.	nelicencē
	“OTO” (One-To-One)	Paredzēta vīriešiem un sievietēm ar noziedzīgu dzīvesveidu, kuriem ir augsts recidīvu risks.	licencē
	Programma vecākiem “For Our Children`s Sake”		nelicencē
Lielbritānija HM Prison and Probation Service: Directorate of Rehabilitation and Assurance: Interventions Services	<ul style="list-style-type: none"> – Uz motivāciju un iesaisti fokusētas intervences (programmas) – Vidējas intensitātes intervences (programmas) <ul style="list-style-type: none"> ○ Programmas, kuras strādā ar dažādiem noziegumu veidiem (<i>Programmes that Target Multiple Offence Types</i>) ○ Atkarību mazinošas programmas (<i>Substance Misuse Programmes</i>) ○ Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas (<i>General Violence and Intimate Partner Violence Programmes</i>) – Augstas intensitātes intervences (programmas) <ul style="list-style-type: none"> ○ Programmas, kuras strādā ar dažādiem noziegumu veidiem (<i>Programmes that Target Multiple Offence Types</i>) ○ Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas (<i>General Violence and Intimate Partner Violence Programmes</i>) ○ Programmas dzimumnoziedzniekiem (<i>Programmes for Individuals Convicted of a Sexual Offence</i>) – Klienti ar ekstrēmisma iezīmēm vai bandu locekļi (<i>Extremism and Gang Affiliated Offending Interventions</i>) – Klienti ar personības traucējumiem (<i>Personality Disorder Pathway</i>) – Programmas personām ar mācīšanās traucējumiem <p>Programmu klāsts nosedz tādas klientu grupas un to vajadzības kā: Partneru vardarbība, Krimināla uzvedība, Seksuāla rakstura noziegumi, Atkarību problēmas, Vispārējā vardarbība, Ekstrēmisms un bandu vardarbība, Mācīšanās traucējumi.</p>		
Motivācijas programmas	Motivācijas un iesaistes programma A > Z – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Programma ir veidota klientiem, kam trūkst motivācija pārtraukt noziedzīgu nodarījumu veikšanu un iesaistīties uzraudzības plāna, vai resocializācijas plāna pildīšanā. Tā paredzēta arī klientiem, kuri vēlas	nelicencē

		<p>paaugstināt vai uzturēt savu motivāciju.</p> <p>Programmas dalībnieki var iepazīties ar plašu klāstu no vajadzību saraksta, vai pieredzēm, kas ietekmē viņu spēju iesaistīties aktivitātēs, pildīt plānu, mērķtiecīgi aizpildīt soda izpildes laiku un dzīvot neatkarīgu, no noziegumiem brīvu dzīvi.</p> <p>15+ gadi, vīrieši un sievietes</p>	
	<p>Motivācijas un iesaistes programma</p> <p>Motivation & Engagement (M&E) Standalone Component – tikai ieslodzījuma vietā</p>	<p>Sākotnēji veidota klientiem ar izteiktām psihopātiskām iezīmēm. Piemērota arī klientiem, kuri iepriekš vairākkārt nav spējuši iesaistīties rehabilitācijas vai korekcijas pasākumos un nespēj ieraudzīt ieguvumus no savas uzvedības mainīšanas. Var izmantot darbā ar sievietēm, vīriešiem un jauniešiem.</p> <p>18+ gadi</p>	licencē
	<p>Motivācijas un iesaistes programma</p> <p>New Me MOT – tikai ieslodzījuma vietā</p>	<p>Programma Me MOT ir paredzēta tiem klientiem, kuri ir pabeiguši Kaizen, Horizon, Becoming New Me+ vai New Me Strengths programmas.</p> <p>18+ gadi, vīrieši un sievietes.</p>	licencē
Vidējas intensitātes programmas	<p>Programmas, kuras strādā ar dažādiem noziegumu veidiem</p> <p>Thinking Skills Programme (TSP) – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā</p>	<p>TSP ir kognitīvo prasmju programma vīriešiem un sievietēm 18+ gadus veciem, kas pēc RVN novērtējuma ir vidēja riska klienti.</p>	licencē
	<p>Programmas, kuras strādā ar dažādiem noziegumu veidiem</p> <p>Jets – tikai ieslodzījuma vietā</p>	<p>Jets ir kognitīvo prasmju programma, kas veidota jauniešiem, vīriešiem (15-18 gadus veciem)</p>	licencē
	<p>Atkarību mazinošas programmas</p>	<p>ARV ir kognitīvibiheiviorālā programma, kas veidota</p>	licencē

	Alcohol Related Violence (ARV) – tikai ieslodzījuma vietā	vīriešiem, vecākiem par 18 gadiem, kuru vēsturē ir vardarbības epizodes alkohola reibumā (e.g. brīvdienu lietotāji).	
	Atkarību mazinošas programmas Drink Impaired Driving Programme (DIDP) – tikai sabiedrībā	Klientiem, kas brauc alkohola reibumā, bet nav atkarīgas personas Sievietes un vīrieši 18+	licencē
	Atkarību mazinošas programmas Building Skills for Recovery (BSR) – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Psihosociāla programma pilngadīgiem vīriešiem un sievietēm, kas ir atkarīgi no vienas vai vairākām aizliegtajām vielām vai alkohola. 18+	licencē
	Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas Building Better Relationships (BBR) – sabiedrībā	Ir domāta pieaugušiem vīriešiem 18+, varmākām, kas sodīti par vardarbības epizodēm partnerattiecībās pret partneri sievieti, pēc RVN ar vidēju vai augstu risku arī turpmāk pielietot vardarbību attiecībās (realizējama sabiedrībā).	licencē
	Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas Healthy Relationships Programme (HRP) – tikai ieslodzījuma vietā	HRP ir veidota heteroseksuāliem pilngadīgiem vīriešiem 18+, kuru uzvedības paternā ietilpst vardarbības veikšana partnerattiecībās.	licencē
	Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas Resolve – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Tā nodrošina atjaunotu, uz pierādījumiem balstītu darba metožu izmantošanu vidēja riska klientiem, kas vēsturē ir paiduši vardarbīgu uzvedību Vīrieši 18+	licencē
Augstas intensitātes intervences programmas	Programmas, kuras strādā ar dažādiem noziegumu veidiem Kaizen – tikai ieslodzījuma vietā (Arī sabiedrībā, kur sākas vēlāk, soda izciešanas laikā)	Pieaugušiem vīriešiem 18+ ar augstu vai ļoti augstu recidīva risku, kas visbiežāk ir sodīti par dzimumnoziegumu veikšanu, vardarbīgiem noziegumiem vai vardarbību partnerattiecībās.	licencēta

		Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā (Dzimumnoziedzniekiem tikai sabiedrībā)	
	Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas Choices, Actions, Relationships and Emotions (CARE) – tikai ieslodzījuma vietā	Sievietēm 18+, atrodas ieslodzījuma vietā, viņām raksturīgas sarežģītas vajadzības un pagātnē viņas ir paidušas vardarbīgu uzvedību.	licencē
	Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas Self-Change Programme (SCP) – tikai ieslodzījuma vietā (Saliedēšanas fāze notiek sabiedrībā)	Pieauguši vīrieši 18+ ar augstu risku, kuru atkārtotā vardarbīgā uzvedība ir daļa no antisociālā un kriminālā uzvedības paterna.	licencē
	Vispārīgās vardarbības un partneru vardarbības mazinošas programmas Healthy Relationships Programme (HRP) Ieslodzījuma vietā	Veidota heteroseksuāliem pilngadīgiem vīriešiem 18+, kas pauž vardarbīgas uzvedības paternu partnerattiecībās.	licencē
	Programmas dzimumnoziedzniekiem Horizon - Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Pilngadīgi vīrieši, kas sodīti par dzimumnozieguma veikšanu.	licencē
	Programmas dzimumnoziedzniekiem Community Sex Offender Group Programme (C-SOGP) – tikai sabiedrībā, noteiktās organizācijās	Piemērota pilngadīgiem vīriešiem (vecākiem par 21 gadu), kam IQ rādītāji ir 80+. Veidota, lai strādātu ar to klientu vajadzībām, kas veikuši noziegumus pret bērniem vai pieaugušajiem, kā arī bezkontakta dzimumnoziegumus.	licencē
	Programmas dzimumnoziedzniekiem Northumbria Sex Offender Group Programme (N-SOGP) – tikai sabiedrībā	Piemērota pilngadīgiem vīriešiem (vecākiem par 18 gadiem), kam IQ rādītāji ir 80+. Veidota, lai strādātu ar to klientu vajadzībām, kas veikuši noziegumus pret bērniem vai pieaugušajiem, kā arī bezkontakta dzimumnoziegumus. Realizējama sabiedrībā (noteiktās nodaļās)	licencē
	Programmas dzimumnoziedzniekiem Thames Valley Sex Offender Group	Grupu darba programma (TV-SOGP) piemērota pilngadīgiem vīriešiem (vecākiem par 18 gadiem) kam IQ rādītāji	licencē

	Programme (TV-SOGP) – tikai sabiedrībā	ir 80+. Veidota, lai strādātu ar to klientu vajadzībām, kas veikuši noziegumus pret bērniem vai pieaugušajiem, kā arī bezkontakta dzimumnoziegumus. Realizējama sabiedrībā (noteiktās nodaļās)	
	Programmas dzimumnoziedzniekiem Internet Sex Offender Treatment Programme (i-SOTP) – tikai sabiedrībā	Sabiedrībā realizējama programma vīriešiem kam IQ rādītāji ir 80+. Klientiem, kas notiesāti par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar bērnu pornogrāfijas attēlu skatīšanos, izgatavošanu, glabāšanu vai izplatīšanu, izmantojot internet vidi. Realizēt šo programmu viens pret viens formātā, var darbā ar 17+ klientiem. Realizēt šo programmu grupas formātā, var darbā ar 21+ klientiem.	licencē
	Programmas dzimumnoziedzniekiem Healthy Sex Programme (HSP) – tikai ieslodzījuma vietā	Kognitīvi biheiviorālā programma pieaugušiem vīriešiem 18+. Klientiem, kas sodīti par seksuāla rakstura nozieguma veikšanu, vai noziegumu ar seksuāliem elementiem. Programma ir piemērota klientiem, kam veikts RVN novērtējums, un secināts, ka seksuālās intereses ir saistītas ar noziegumu veikšanu. HSP ir veidota kā fleksibla programma, kura var tikt izmantota darbā arī ar klientiem ar intelektuāliem traucējumiem, kuri veikuši dzimumnoziegumu (IDSOs), tiem, kuriem šī intervence ir nepieciešama.	licencē
Ar ekstrēmismu un bandu noziedzību	Identity Matters (IM) – ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Primāri veidota pieaugušiem vīriešiem (vecākiem par 18 gadiem), kuri novērtēšanā	nelicencēta

saistītas programmas		saņēmuši augstu risku vardarbīgai uzvedībai, un kuru vardarbīgo uzvedību ietekmē viņu identificēšanās ar kādu bandu. Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	
	The Healthy Identity Intervention (HII) – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	HII ir paredzēta gan vīriešiem, gan sievietēm 18+. Tā attiecināma uz daudziem ekstrēmisma veidiem.	licencē
	Developing Dialogues (DD) – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Vīriešiem un sievietēm, 18+ Personām, kuras nav notiesātas par ekstrēmismu, bet par kurām ir ziņas, ka tās ir pieejamas šīm ekstrēmistu grupām, tiek iesaistītas un / vai identificējas ar ekstrēmistu grupu, mērķi vai ideoloģiju.	licencē
Klienti ar personības traucējumiem	Chromis – tikai ieslodzījuma vietā	Mērķagrupa ir pieauguši vīrieši 18+, ar augstiem psihopātijas rādītājiem un citiem personības traucējumiem., kuriem vēsturē ir vardarbīgs noziegums, pastāv augsta iespēja recidīvam un kuru personības iezīmes neļauj viņus iesaistīt terapijā/grupās.	licencē
Programmas personām ar mācīšanās traucējumiem	Becoming New Me Plus (BNM+) – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā (NPS Only)	Mērķagrupa ir pieauguši vīrieši 18+, kuri sodīti par seksuālu noziegumu, vardarbību partnerattiecībās, vai vardarbīgu noziegumu. Programma paredzēta augsta un ļoti augsta riska klientiem. Tā ir realizējama gan ieslodzījuma vietā gan sabiedrībā, kā alternatīva Kaizen programmai. (Dzimumnoziedzniekiem tikai sabiedrībā).	licencēta
	Living as New Me (LNM) – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Tiem klientiem, kam nepieciešams atbalsts pēc programmas NMS vai	licencēta

		BNM+. Programma paredzēta tiem klientiem, kuriem risks ir vidējs un uz augšu. Vīrieši 18+ (Dzimumnoziedzniekiem tikai sabiedrībā).	
	New Me Strengths (NMS) – Ieslodzījuma vietā un sabiedrībā	Klientiem ar mācīšanās traucējumiem. Vīriešiem 18+	nelicencē
Kanādas kognitīvais centrs (Cognitive Centre of Canada)	Reasoning and Rehabilitation (R&R) programmas, kas leVP tiek realizēta kā "Cognitive skills" programma.		
	R&R Revised (atjaunotā)	Veidota arī zema riska likumpārkāpējiem, kā arī antisociālām personām, kurām vēsturē nav fiksēti likumpārkāpumi.	
	R&R2 short version for Adults (saīsinātā versija pieaugušajiem)	Tiek izmantota darbā ar likumpārkāpējiem ieslodzījuma vietā un probācijā, tajā skaitā ar dzimumnoziegumus veikušām personām.	
	R&R2 short version for Youth (saīsinātā versija nepilngadīgajiem)	Paredzēta no 13 līdz 16 gadus veciem jauniešiem, kas atrodas sociālā dienesta redzeslokā vai nepilngadīgo tiesībsargājošo iestāžu uzraudzībā, kā arī tiem, kuriem mājās, skolā, citās publiskās vietās ir konstatētas antisociālas uzvedības problēmas.	
	R&R2 for ADHD Youths and Adults (R&R2ADHD) (nepilngadīgajiem un pieaugušajiem ar uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindromu)	Paredzēta jauniešiem un pieaugušajiem, kuru antisociālā uzvedība vai aizskarošais uzvedības stils ir atbilstošs visām vai dažām uzmanības deficīta un hiperaktivitātes sindroma (UDHS) pazīmēm (ar vai bez diagnozes) a) pusaudži, kuriem ir uzvedības kontroles problēmas, kuri pauž traucējošu uzvedību, vai kuriem ir uzvedības problēmas mājās un/vai skolā, un	

		<p>kuri ir pakļauti riskam, ka viņu antisociālā uzvedība progresēs;</p> <p>b) jauniešiem, kuri atrodas sociālā dienesta vai jaunatnes tiesībsargājošo iestāžu uzraudzībā;</p> <p>c) pieaugušajiem, kuriem UDHS simptomi rada starppersonu problēmas, sliktu produktivitāti un/vai traucējošu uzvedību darbā;</p> <p>d) pieaugušajiem, kuri atrodas tiesībsargājošo iestāžu uzraudzībā.</p>	
	R&R2 for Girls and Young Women (nepilngadīgajām un jauniešiem)	Paredzēta nepilngadīgajām un jauniešiem (sievietēm) ar antisociālās uzvedības problēmām, kuru dēļ viņas apmeklē specializētās skolas, sociālos dienestus, atrodas psihiatriskās slimnīcas vai soda izpildes iestādes.	
	R&R2 for Youth and Adults with Mental Health Problems (R&R2MHP) (jauniešiem un pieaugušajiem ar garīgās veselības traucējumiem)	Paredzēta jauniešiem un pieaugušajiem, kuru noziedzīgā uzvedība ir saistīta ar garīgās veselības problēmām vai smagiem garīgiem traucējumiem.	
	R&R2 for Families and Support Persons (ģimenēm un atbalsta personām)	Paredzēta ģimenes locekļiem, laulātajiem, draugiem, mentoriem un citām personām, kas atbalsta R&R programmas dalībnieku	
	R&R2 for Prosocial Driver Training for the Prevention of Antisocial Driving (agresīviem autovadītājiem)	Paredzēta jauniešiem un pieaugušajiem autovadītājiem, ar negatīvu autovadītāja uzvedības vēsturi un/vai antisociāliem braukšanas ieradumiem. Arī jaunajiem autovadītājiem (kuri vēl nav ieguvuši autovadītāja tiesības), lai	

		nodrošinātu, ka viņi ir ieguvuši šādas prasmes un vērtības, pirms viņi ir izbraukuši ielās.	
--	--	---	--

Izmantoto informatīvo avotu saraksts

- Aarten, P., Heijden, T., Laan, P. (2011). Accreditation of offender programmes. An overview of accreditation panels and procedures in various countries. Iegūts no <http://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2015/03/Report-Accreditation-of-Offender-Programmes.pdf>
- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In *Action control* (pp. 11-39). Springer Berlin Heidelberg.
- Ajzen, I. (2015). The theory of planned behaviour is alive and well, and not ready to retire: a commentary on Sniehotka, Penseau, and Araújo-Soares. *Health Psychology Review*, 9(2), 131-137.
- Ajzen, I. (1988). Attitudes, personality, and behavior. 1988. *Milton Keynes: Open University Press Google Scholar*.
- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). *The psychology of criminal conduct*. New York: Routledge.
- Andrews, D. A., Bonta, J., & Hoge, R. D. (1990). Classification for effective rehabilitation: Rediscovering psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 17, 19-52.
- Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of social and clinical psychology*, 4(3), 359-373.
- Bandura, A. (2004). Health promotion by social cognitive means. *Health education & behavior*, 31(2), 143-164.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2007). *Risk-need-responsivity model for offender assessment and rehabilitation* (User Report 2007-06). Ottawa, Ontario: Public Safety Canada
- Correctional Service Canada (2015). Program Accreditation, Correctional Service of Canada. Iegūts no <http://www.csc-scc.gc.ca/research/forum/e152/e152l-eng.shtml>
- Crosby, R., Salazar, L., & DiClemente, R. (2013). Social cognitive theory applied to health behavior. *Health Behavior Theory for Public Health: Principles, Foundations, and Applications*, edited by Gartside M, Burlington, MA, Jones & Bartlett Learning, 163-186.
- Deci E., & Ryan, R. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the selfdetermination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. doi:10.1207/S15327965PLI1104_01
- Gendreau, P., & Andrews, D. A. (1990). Tertiary prevention: What the meta-analyses of the offender treatment literature tell us about “what works.” *Canadian Journal of Criminology*, 32(1), 173-184.
- Gendreau, P., Smith, P., & French, S. A. (2006). The theory of effective correctional intervention: Empirical status and future directions. In F. T. Cullen, J. P. Wright, & K. R. Blevins (Eds.), *Taking stock: The status of criminological theory (advances in criminological theory)* (pp. 419-446). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Krimanlomsorgen (2017). Norwegian advisory panel for the accreditation of programs in corrections. Iegūts no <http://www.kriminalomsorgen.no/getfile.php/760075.823.twpufprbwf/undefined>
- Ministry of Justice. National Offender Management Service (2010 – 2011). The Correctional Services Accreditation Panel Report. Iegūts no https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/217276/correctional-services-acc-panel-annual-report-2010-11.pdf
- Nevill, D. S. (2014). Positive Interventions: Developing a Theoretical Model to Guide Their Development and Use. University of Pennsylvania, ScholarlyCommons.

- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., & Norcross, J. C. (1992). In search of how people change: Applications to addictive behaviors. *American psychologist*, 47(9), 1102.
- Prochaska, J. O., & Levesque, D. A. (2002). Enhancing motivation of offenders at each stage of change and phase of therapy. *Motivating offenders to change: A guide to enhancing engagement in therapy*, 57-73.
- Prochaska, J. O., Redding, C. A., & Evers, K. E. (2002). The transtheoretical model and stages of change. In: Glanz, K., Lewis, F. M., Rimer, B. K. (Eds.) *Health Behavior and Health Education: Theory, Research and Practice* (3rd ed.) San Francisco, CA: Jossey-Bass Publications.
- Prochaska, J. O., Velicer, W. F., DiClemente, C. C., & Fava, J. (1988). Measuring processes of change: applications to the cessation of smoking. *Journal of consulting and clinical psychology*, 56(4), 520.
- Ryan, R., Patrick, H., Deci, E. L., & Williams, G. C. (2008). Facilitating health behavior change and its maintenance: Interventions based on self-determination theory. *The European Health Psychologist*, 10(1), 2-5.
- Ļevina, J., Hofmane, A. (2016). 4. nodaļa. Veselības uzvedības teorijas, modeļi un to izmantošana. No K. Mārtinsons & V. Sudraba (red.), *Veselības psiholoģija* (93.-130.lpp). Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
- Sanderson, C. A. (2012). *Health psychology* (2nd ed.). Wiley Global Education.
- Schwarzer, R., & Luszczynska, A. (2005). Social cognitive theory. *Predicting health behaviour*, 2, 127-169.
- Silva, M. N., Marques, M. M., & Teixeira, P. J. (2014). Testing theory in practice: The example of self-determination theory-based interventions. *European Health Psychologist*, 16(5), 171-180.
- Silva, M. N., Markland, D., Carraça, E. V., Vieira, P. N., Coutinho, S. R., Minderico, C. S., Teixeira, P. J. (2011). Exercise autonomous motivation predicts 3-yr weight loss in women. *Psychology of Sport and Exercise*, 43(4), 728-737. doi:10.1249/MSS.0b013e3181f3818f
- Skara, K. (2017). Atskaite par komandējumu uz Utrehtu un Amsterdamu (Nīderlandē), ar mērķi iepazīties ar Nīderlandes probācijas dienesta (Reclassering Nederland) realizētajām probācijas programmām, to akreditēšanas un monitorēšanas principiem.
- Teixeira, P., Carraca, E., Markland, D., Silva, M., & Ryan, R. (2012). Exercise, physical activity, and self-determination theory: A systematic review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 9, 78. doi:10.1186/1479-5868-9-78
- Velicer, W. F., & Prochaska, J. O. (2008). Stage and Non-stage Theories of Behavior and Behavior Change: A Comment on Schwarzer. *Applied Psychology*, 57(1), 75-83.
- Ward, T., & Hudson, S. M. (2000). A self-regulation model of relapse prevention. *Remaking relapse prevention with sex offenders: A sourcebook*, 79-101.
- Ward, T., & Maruna, S. (2007). *Rehabilitation*. New York: Routledge.
- Walters, S. T., Clark, M. D., Gingerich, R., & Meltzer, M. L. (2007). *A guide for probation and parole: Motivating offenders to change*. Virginia Department of Criminal Justice Services.
- Wilson, J. J. (2000). Effective intervention for serious juvenile offenders. Iegūts no <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojdp/181201.pdf>
- Wilson, R. J., & Burns, M. (2011). Intellectual disability and problems in sexual behaviour: Assessment, treatment, and promotion of healthy sexuality. *Massachusetts: Neari Press*.

Izmantoto informatīvo avotu saraksts pētījuma teorētiskajā daļā

- Ajzen, I. (1988). *Attitudes, Personality and Behaviour*. England: Open University Press.
- Ajzen, I. (2015). The theory of planned behaviour is alive and well, and not ready to retire: a commentary on Sniehotta, Pesseau, and Araújo-Soares. *Health Psychology Review*, 9(2), 131-137. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/17437199.2014.883474>
- Baim, C., & Guthrie, L. (2014). *Changing Offending Behaviour: A Handbook of Practical Exercises and Photocopiable Resources for Promoting Positive Change*. Jessica Kingsley Publishers.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Oxford, England: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1986). The explanatory and predictive scope of self-efficacy theory. *Journal of social and clinical psychology*, 4(3), 359-373. doi: <https://doi.org/10.1521/jscp.1986.4.3.359>
- Bandura, A. (1989). Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. *Developmental psychology*, 25(5), 729. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0012-1649.25.5.729>
- Bandura, A. (2004). Health promotion by social cognitive means. *Health education & behavior*, 31(2), 143-164. doi: [10.1177/1090198104263660](https://doi.org/10.1177/1090198104263660)
- Beech, A. R., & Chauhan, J. (2013). Evaluating the effectiveness of the Supporting Offenders through Restoration Inside (SORI) Programme delivered in seven prisons in England and Wales. *Legal and Criminological Psychology*, 18(2), 229-239. doi: [10.1111/j.2044-8333.2012.02053.x](https://doi.org/10.1111/j.2044-8333.2012.02053.x)
- Becker, M. H., Drachman, R. H., & Kirscht, J. P. (1974). A new approach to explaining sick-role behavior in low-income populations. *American Journal of Public Health*, 64(3), 205-216. doi: [10.1177/109019817400200407](https://doi.org/10.1177/109019817400200407)
- Beggs, S. M., & Grace, R. C. (2010). Assessment of dynamic risk factors: An independent validation study of the Violence Risk Scale: Sexual Offender Version. *Sexual Abuse*, 22(2), 234-251. doi: [10.1177/1079063210369014](https://doi.org/10.1177/1079063210369014)
- Bennett, A., & Hunter, M. (2016). Implementing evidence-based psychological substance misuse interventions in a high secure prison based personality disorder treatment service. *Advances in Dual Diagnosis*, 9(2/3), 108-116. doi: <https://doi.org/10.1108/ADD-02-2016-0002>
- Broadbent, M. R., Schmiede, S. J., & Bryan, A. D. (2011). An expanded model of the temporal stability of condom use intentions: Gender-specific predictors among high-risk adolescents. *Annals of Behavioral Medicine*, 42(1), 99-110. doi: [10.1007/s12160-011-9266-0](https://doi.org/10.1007/s12160-011-9266-0)
- Bucher, A. (2013, March 14). *Design Psychology: Motivate Your Users*. Iegūts no: https://www.slideshare.net/Intelligent_ly/design-psychology-motivate-your-users
- Champion, V. L., & Skinner, C. S. (2008). The Health Belief Model. In K. Glanz., B. K. Rimer, & K. Viswanath (Ed.), *Health Behavior and Health Education: Theory, Research and Practice* (pp. 45-66). San Francisco: Jossey-Bass.
- Clark, N. M., & Janevic, M. R. (2013). Individual Theories. In K. A. Riekert, J. K. Ockene, & Pbert, L. (Ed.), *The Handbook of Health Behavior Change* (pp. 3-26). New York: Springer Publishing Company.
- Clarke, J., Gold, M. A., Simon, R. E., Roberts, M. B., & Stein, L. A. R. (2012). Motivational Interviewing with computer assistance as an intervention to empower women to make contraceptive choices while incarcerated: study protocol for randomized controlled trial. *Trials*, 13(1), 101.

- Davis, R., Campbell, R., Hildon, Z., Hobbs, L., & Michie, S. (2015). Theories of behaviour and behaviour change across the social and behavioural sciences: a scoping review. *Health psychology review*, 9(3), 323-344. <http://dx.doi.org/10.1080/17437199.2014.941722>
- Deci E., & Ryan, R. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the selfdetermination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. doi:10.1207/S15327965PLI1104_01
- DiClemente, R. J., Salazar, L. F., & Crosby, R. A. (2013). *Health behavior theory for public health*. USA: Jones & Bartlett Publishers.
- Eshrati, B., Asl, R. T., Dell, C. A., Afshar, P., Millson, P. M., Kamali, M., & Weekes, J. (2008). Preventing HIV transmission among Iranian prisoners: initial support for providing education on the benefits of harm reduction practices. *Harm Reduction Journal*, 5(1), 21. doi: 10.1186/1477-7517-5-21
- Funnell, S. C., & Rogers, P. J. (2011). Some Research-Based Theories of Change. In S. C. Funnell, & P. J. Rogers (Ed.), *Purposeful program theory: Effective use of theories of change and logic models* (Vol. 31) (pp. 319-350). San Francisco: John Wiley & Sons.
- Forste, R., Clarke, L., & Bahr, S. (2011). Staying out of trouble: Intentions of young male offenders. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 55(3), 430-444. doi: 10.1177/0306624X09359649
- Gagnon, H., Godin, G., Alary, M., Lambert, G., Lambert, L. D., & Landry, S. (2007). Prison inmates' intention to demand that bleach be used for cleaning tattooing and piercing equipment. *Canadian Journal of Public Health/Revue Canadienne de Sante'e Publique*, 297-300.
- Hammond, M. M. (2015). *An Exploration of the Relationship Between Perceived Social Support and Academic Achievement Among Former Prisoners*. School of Interdisciplinary Arts and Sciences.
- Haywood, T. W., Kravitz, H. M., Goldman, L. B., & Freeman, A. (2000). Characteristics of women in jail and treatment orientations: A review. *Behavior Modification*, 24(3), 307-324. doi: [10.1177/0145445500243001](https://doi.org/10.1177/0145445500243001)
- Harper, S., & O'Rourke, A. (2015). An evaluation of a group-based motivational intervention for substance misusers in an Irish forensic setting. *Irish Journal of Psychological Medicine*, 32(4), 313-318. doi: <https://doi.org/10.1017/ipm.2015.7>
- Hochbaum, G.M. 1958. *Public participation in medical screening programs: A socio-psychological study*. Washington, D.C.: Division of Special Health Services, U.S. Public Health Service.
- Kalvāns, Ē. (2012). Psiholoģiskās labklājības saturs mūsdienu psiholoģiskajās teorijās. *The collection of scientific papers*, 9-22.
- Ko, N. Y., Hsu, S. T., Chen, C. H., Tsai, C. Y., Chu, P. J., Huang, C. J., & Yen, C. F. (2009). A pilot study of HIV education on readiness to change on substance use, AIDS knowledge, self-efficacy for risk reduction among male drug-dependent inmates. *Substance use & misuse*, 44(3), 322-331. doi: 10.1080/10826080802344740
- Ko, N. Y., Yen, C. F., Chen, C. H., Lee, H. C., Ko, W. C., Lin, H. H., & Hsu, S. T. (2010). Applying the Transtheoretical Model to the Readiness to Change Blood- Borne Virus Transmission Behaviors among Drug- Dependent Inmates. *The American journal on addictions*, 19(5), 433-439. doi: 10.1111/j.1521-0391.2010.00068.x
- Levesque, D. A., Velicer, W. F., Castle, P. H., & Greene, R. N. (2008). Resistance among domestic violence offenders: Measurement development and initial validation. *Violence against women*, 14(2), 158-184. doi: 10.1177/1077801207312397

- Listiak, A., & Carich, M. (November 2016). *Keys to Building and Evaluating Effective Treatment Programs*. Paper presented at the Annual Conference of the Association for the Treatment of Sexual Abusers, USA.
- Lux, K. M., & Petosa, R. (1994). Using the health belief model to predict safer sex intentions of incarcerated youth. *Health education quarterly*, 21(4), 487-497. doi: [10.1177/109019819402100411](https://doi.org/10.1177/109019819402100411)
- Ļevina, J., & Hofmane, A. (2016). Veselības uzvedības teorijas, modeļi un to izmantošana. No K. Mārtinsone, V. Sudraba (red.), *Veselības psiholoģija* (93.-130.lpp.). Rīga: Rīgas Stradiņa universitāte.
- Marx, R. D. (1982). Relapse prevention for managerial training: A model for maintenance of behavior change. *Academy of management review*, 7(3), 433-441.
- McKee, K. J., Markova, I., & Power, K. G. (1995). Concern, perceived risk and attitudes towards HIV/AIDS in Scottish prisons. *AIDS care*, 7(2), 159-170. doi: [10.1080/09540129550126687](https://doi.org/10.1080/09540129550126687)
- Michie, S. (2008). Designing and implementing behaviour change interventions to improve population health. *Journal of Health Services Research & Policy*, 13(3_suppl), 64-69. doi: [10.1258/jhsrp.2008.008014](https://doi.org/10.1258/jhsrp.2008.008014)
- Michie, S., Johnston, M., Abraham, C., Lawton, R., Parker, D., & Walker, A. (2005). Making psychological theory useful for implementing evidence based practice: a consensus approach. *Quality and safety in health care*, 14(1), 26-33. <http://dx.doi.org/10.1136/qshc.2004.011155>
- Montano, D. E., & Kasprzyk, D. (2008). Theory of Reasoned Action, Theory of Planned Behavior, and the Integrated Behavioral model. In K. Glanz, B. K. Rimer, & K. Viswanath (Ed.), *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice* (pp. 67-96). San Francisco: Jossey-Bass.
- Moore, M., Highstein, G., Tschannen-Moran, B., & Silverio, G. (2010). Coaching Behavior Change. In M. Moore, & B. Tschannen-Moran (Ed.), *Coaching Psychology Manual* (pp. 33-51). Chine: Lippincott Williams & Wilkins.
- Moran, K. O., & Elder, J. P. (2017). Psychological and Behavior-Based Interventions. In W. Zhu, & N. Owen (Ed.), *Sedentary Behavior and Health: Concepts, Assessments, and Interventions* (pp. 275-283). Australia: Human Kinetics.
- Olver, M. E., Wong, S. C., Nicholaichuk, T., & Gordon, A. (2007). The validity and reliability of the Violence Risk Scale-Sexual Offender version: assessing sex offender risk and evaluating therapeutic change. *Psychological assessment*, 19(3), 318. doi: [10.1037/1040-3590.19.3.318](https://doi.org/10.1037/1040-3590.19.3.318)
- Parks, M. J. (2016). Sexual Attitudes and Behaviors Among US Adults With and Without Jail Experience: Implications for Health Promotion. *Behavioral Medicine*, 1-11. doi: [10.1080/08964289.2016.1165172](https://doi.org/10.1080/08964289.2016.1165172)
- Polaschek, D. L., Yesberg, J. A., Bell, R. K., Casey, A. R., & Dickson, S. R. (2016). Intensive psychological treatment of high-risk violent offenders: Outcomes and pre-release mechanisms. *Psychology, Crime & Law*, 22(4), 344-365. doi: [10.1080/1068316X.2015.1109088](https://doi.org/10.1080/1068316X.2015.1109088)
- Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1982a). Transtheoretical therapy: Toward a more integrative model of change. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 19(3), 276-288. doi:[10.1037/h0088437](https://doi.org/10.1037/h0088437)
- Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1982b). Self-change and therapy change of smoking behavior: a comparison of processes of change in cessation and maintenance. *Addictive Behaviors*, 7, 133-142. doi:[10.1016/0306-4603\(82\)90038-7](https://doi.org/10.1016/0306-4603(82)90038-7)

- Prochaska, J. O., & DiClemente, C. C. (1983). Stages and processes of self-change of smoking: toward an integrative model of change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 51*(3), 390-395. doi:10.1037//0022-006X.51.3.390
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C., & Norcross, J. C. (1992). In search of how people change: Applications to addictive behaviors. *American Psychologist, 74*(9), 1102-1114. doi:10.3109/10884609309149692
- Prochaska, J. O., Redding, C. A., & Evers, K. E. (2008). The transtheoretical models and stages of change. In K. Glanz, B. K. Rimer., K. Viswanath (Eds.), *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice* (4th ed.) (pp. 97-121). San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Ryan, R. (2009). Self-determination theory and wellbeing. *WeD Research Review, 1*, 1–2.
- Ryan, R., Patrick, H., Deci, E. L., & Williams, G. C. (2008). Facilitating health behavior change and its maintenance: Interventions based on selfdetermination theory. *The European Health Psychologist, 10*(1), 2-5.
- Sanderson, C. A. (2012). *Health Psychology* (2th ed.). New York: Wiley Global Education.
- Schwarzer, R. (2011). Health Behavior Change. In H. S. Friedman (Ed.), *The Oxford Handbook of Health Psychology* (pp. 591-611). New York: Oxford University Press.
- Schwarzer, R., & Luszczynska, A. (2005). Social cognitive theory. In M. Conner & P. Norman (Ed.), *Predicting health behavior* (pp. 127-169). London: Bell & Bain.
- Skogstad, P., Deane, F. P., & Spicer, J. (2006). Social- cognitive determinants of help- seeking for mental health problems among prison inmates. *Criminal Behaviour and Mental Health, 16*(1), 43-59. doi: 10.1002/cbm.54
- Silva, M. N., Markland, D., Carraça, E. V., Vieira, P. N., Coutinho, S. R., Minderico, C. S., Teixeira, P. J. (2011). Exercise autonomous motivation predicts 3-yr weight loss in women. *Psychology of Sport and Exercise, 43*(4), 728-737. doi:10.1249/MSS.0b013e3181f3818f
- St Lawrence, J. S., Eldridge, G. D., Shelby, M. C., Little, C. E., Brasfield, T. L., & O'Bannon III, R. E. (1997). HIV risk reduction for incarcerated women: A comparison of brief interventions based on two theoretical models. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 65*(3), 504. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.65.3.504>
- Stephens, S., Holmes, T. K., & Allen, A. (2017). Health Self Efficacy and African American Male Inmates Prior Substance Use Treatment History: Implications for STI Risk Reduction. *J Fam Med, 4*(3), 1114.
- Taylor, S. E. (2012). *Health Psychology* (8th ed.). New York: McGraw-Hill
- Teixeira, P., Carraca, E., Markland, D., Silva, M., & Ryan, R. (2012). Exercise, physical activity, and self-determination theory: A systematic review. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity, 9*, 78. doi:10.1186/1479-5868-9-78
- Walters, S. T., Ondersma, S. J., Ingersoll, K. S., Rodriguez, M., Lerch, J., Rossheim, M. E., & Taxman, F. S. (2014). MAPIT: Development of a web-based intervention targeting substance abuse treatment in the criminal justice system. *Journal of substance abuse treatment, 46*(1), 60-65. doi: 10.1016/j.jsat.2013.07.003.
- Ward, T., & Hudson, S. M. (2000). A self-regulation model of relapse prevention. *Remaking relapse prevention with sex offenders: A sourcebook, 79-101*.
- Wilson, R. J., & Burns, M. (2011). Intellectual disability and problems in sexual behaviour: Assessment, treatment, and promotion of healthy sexuality. *Massachusetts: Neari Press*.